

**İÇSEL BÜYÜME MODELLERİ VE 1980 SONRASI TÜRKİYE'DE
KALKINMA POLİTİKALARI**

Derya BİLGİN

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Abdülkadir KÖKOCAK

UŞAK

Mart, 2012

**İÇSEL BÜYÜME MODELLERİ VE 1980 SONRASI TÜRKİYE'DE
KALKINMA POLİTİKALARI**

Derya BİLGİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Abdülkadir KÖKOCAK

Uşak

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mart, 2012

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ
İÇSEL BÜYÜME MODELLERİ VE 1980 SONRASI TÜRKİYE'DE
KALKINMA POLİTİKALARI

Derya BİLGİN

İktisat Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şubat, 2012

Danışman: Doç. Dr. Abdülkadir KÖKOCAK

Bu çalışmada, iktisat biliminin ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar geliştirilmiş olan iktisadi büyüme ve iktisadi kalkınma modelleri ile birlikte 1980 sonrası Türkiye ekonomisinde uygulanan kalkınma politikaları incelenmiştir. Özellikle 1980 sonrasında ortaya çıkmış olan İçsel büyüme modelleri çerçevesinde Türkiye'de uygulanan kalkınma politikaları ele alınmıştır.

Çalışmanın oluşturulmasında öncelikle, iktisadi büyüme ve iktisadi kalkınma kavramalarını açıklamaya yönelik literatürde yer alan modeller hakkında teorik bilgi verilmiştir. Çalışmanın devamında, 1980 sonrasında Türkiye ekonomisinde uygulanan kalkınma politikaları içsel büyüme modellerinde öne çıkan kavramlar olan beşeri sermaye, teknolojik gelişme ve kamu politikaları kavramları doğrultusunda ele alınmıştır. Uygulanan kalkınma politikaları, 1980 sonrasında uygulanan kalkınma planları dönemleri itibariyle belirlenmiştir.

Yapılan çalışmayla, 1980 sonrasında Türkiye'de uygulanan kalkınma politikalarında teknolojik gelişmeye ve eğitime yeterli önem verilmediği için beşeri sermaye verimliliğinde yeterli artışın sağlanamadığı ve kamu politikalarının ekonomik büyümeyi sağlayıcı yönde uygulanmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Büyüme Modelleri, İçsel Büyüme Modelleri, Kalkınma Politikaları, Maliye Politikası, Para politikası, Teşvikler, Türkiye'de Kalkınma Politikaları

ABSTRACT**ENDOGENOUS GROWTH MODELS AND DEVELOPMENT POLICIES IN
TURKEY AFTER 1980****Derya BİLGİN****Department of Economics****Social Sciences Institutes Uşak University, February, 2012****Advisor: Assoc. Doc. Dr. Abdülkadir KÖKOCAK**

In this study, economic growth and development models that existed today from the early days of the science economics and the development policies that are applied in Turkish economy after the year 1980 have been examined. Especially the development policies that are implemented under the frame of the endogenous growth models that appeared after 1980.

Primarily theoretical information about the models in the literature that explain the economic growth and development concepts has been given in the process of shaping this study. In the rest of the study, the development policies applied in Turkish economy after 1980 have been examined in the direction of human capital, technological development and public policy concepts that appeared in endogenous growth models. The development policies applied were determined by the development policy periods that are applied after 1980.

In the end of the study, it has been concluded that the rise in the efficiency of human capital was not sufficient and the public policies were not applied towards providing economic growth due to insufficient importance given to technological developments and education in the development policies applied in Turkey after 1980.

Key Words: Growth Models, Endogenous Growth Models, Development Policies, Fiscal Policies, Monetary Policies, Incentives, Development Policies in Turkey

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

İktisat Anabilim Dalı yüksek lisans / doktora / sanatta yeterlilik öğrencisi
’in “İçsel Büyüme Modelleri ve 1980 Sonrası
 Türkiye’de Kalkınma Politikaları” başlıklı tezi
 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliğinin ilgili
 maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İmza

Üye (Tez Danışmanı): Doç. Dr. Abdülkadir KÖKOCAK

Üye : Prof. Dr. M. Faysal GÖKALP

Üye : Yrd. Doç. Dr. Osman TEKİR

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Musa ÇİFCİ

ÖNSÖZ

Bireylerin yaşam kalitesinin yükseltilmesi, refah düzeylerinin artarak gereksinimlerini daha iyi karşılayabilmeleri, adil gelir dağılımının sağlanması ve bunun sürdürülebilirliği gibi konular iktisadi kalkınmanın kapsamında yer almaktadır. Ancak tüm bunların gerçekleşmesi için gerekli olan ön koşul iktisadi büyümenin gerçekleşmesidir. Bu çerçevede, iktisadi büyümenin kaynaklarının neler olduğunun belirlenmesi ön plana çıkmaktadır.

İktisadi büyümenin kaynaklarının neler olduğu konusunda birçok büyüme modeli geliştirilmiştir. Türkiye gibi gelişmiş ülke statüsüne ulaşamamış olan ülkeler için bu modeller yol gösterici nitelik taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, iktisadi büyümenin kaynağını açıklamak için 1980’li yıllarda geliştirilen içsel büyüme modelleri çerçevesinde 1980 sonrasında Türkiye ekonomisinde uygulanan kalkınma politikalarının incelenmesidir.

Tez çalışmam süresince çalışmalarımda bana her türlü desteği ve yardımı sağlayan, bilgi ve yorumlarını benimle paylaşan Danışman Hocam Sayın Doç.Dr. Abdülkadir KÖKOCAK’a teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Ayrıca, bugünlere gelmemde en büyük katkıyı sağlayan, sadece bu süreçte değil, hayatımın her aşamasında maddi ve manevi her türlü desteklerini benden esirgemeyen ve haklarını asla ödeyemeyeceğim canım aileme minnet ve şükranlarımı sunarım.

Derya BİLGİN

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı Soyadı :Derya Bilgin
Doğum Yeri ve Tarihi :Bergama/ 07.12.1983
Lisans Öğretimi :Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF.
Yabancı Dil : İngilizce

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZGEÇMİŞ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	viii
GRAFİKLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BÜYÜME TEORİLERİNİN GENEL ANLAMDA İNCELENMESİ	4
1.1. KLASİK BÜYÜME TEORİLERİ	4
1.1.1. ADAM SMITH'İN BÜYÜME MODELİ	4
1.1.2. DAVID RICARDO'NUN BÜYÜME MODELİ	6
1.1.3. THOMAS MALTHUS'UN BÜYÜME MODELİ	8
1.2. MARKSİST KAPİTALİST EKONOMİDE BÜYÜME MODELİ	9
1.3. SCHUMPETER'İN BÜYÜME MODELİ: YARATICI YIKIMLAR	12
1.4. HARROD-DOMAR BÜYÜME MODELİ	13
1.4.1. HARROD'UN BÜYÜME MODELİ	14
1.4.2. DOMAR'IN BÜYÜME MODELİ	16
1.5. NEO-KLASİK BÜYÜME MODELİ (SOLOW BÜYÜME MODELİ)	17
1.5.1. TEMEL SOLOW MODELİ	17
1.5.2. SOLOW MODELİ VE TEKNOLOJİK GELİŞME	22
1.2. İÇSEL BÜYÜME TEORİLERİ	23
1.2.1. ROMER'İN BÜYÜME MODELİ: YAPARAK ÖĞRENME VE BİLGİNİN YAYILMASI MODELİ	25
1.2.2. LUCAS'IN BEŞERİ SERMAYE MODELİ	26
1.2.3. BARRO'NUN KAMU POLİTİKASI MODELİ	27

İKİNCİ BÖLÜM

2. İKTİSADİ KALKINMA	29
2.1. İKTİSADİ KALKINMA KAVRAMI.....	29
2.2. KALKINMA TEORİLERİ VE POLİTİKALARI.....	30
2.2.1. W.W.ROSTOW'UN KALKINMA TEORİSİ – SAFHALARA GÖRE KALKINMA.....	31
2.2.2. R.NURKSE- AZ GEŞİLMİŞLİĞİN KISIR DÖNGÜSÜ TEORİSİ.....	32
2.2.3. A.LEWIS- SINIRSIZ EMEK ARZI İLE İKTİSADİ KALKINMA.....	33
2.2.4. A.O.HIRSCHMAN- DENGESİZ KALKINMA MODELİ	34
2.2.5. R.PREBISH-MERKEZ-ÇEVRE MODELİ	35
2.2.6. NEOLİBERAL KALKINMA KURAMI.....	36
2.2.7. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA MODELİ.....	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1980 SONRASI TÜRKİYE'DE UYGULANAN KALKINMA POLİTİKALARI	38
3.1. 1980 ÖNCESİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİ.....	38
3.2. 24 OCAK 1980 DÖNÜŞÜMÜ	40
3.2.1. 24 OCAK 1980 PROGRAMININ SONUÇLARI.....	43
3.3. BEŞİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1985-1989).....	45
3.4. ALTINCI BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1990-1994).....	51
3.5. YEDİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1996-2000).....	60
3.6. UZUN VADELİ STRATEJİ VE SEKİZİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (2001-2005).....	69
3.7. DOKUZUNCU KALKINMA PLANI (2007-2013).....	78
4.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	91
KAYNAKÇA	96

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo.3.1. Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı(%) (1980-1984).....	44
Tablo.3.2. Seçilmiş Ekonomik Göstergeler: (1980-1984).....	44
Tablo.3.3. Seçilmiş Ekonomik Göstergeler: (1985-1989).....	51
Tablo.3.4. Seçilmiş Ekonomik Göstergeler: (1990-1994).....	60
Tablo.3.5. Seçilmiş Ekonomik Göstergeler: (1996-2000)	68
Tablo.3.6. Seçilmiş Ekonomik Göstergeler: (2001-2005)	78
Tablo.3.7. Gelir Gruplarının Toplam Gelirden Aldıkları Paylar ve Gini Katsayısı (2003-2009).....	86
Tablo.3.8. İşgücünün Eğitim Düzeyi(2007-2010).....	88
Tablo.3.9. Seçilmiş Ekonomik Göstergeler: 2006-2010	90

GRAFİK LİSTESİ

Grafik.3.1. İç Borç Stoku ve Konsolide Bütçe Dengesi (1985-1989).....	49
Grafik.3.2. Ar-Ge Harcaması/GSMH(%)-1990-1994	59
Grafik.3.3. İşgücü Verimliliği-1990-1999	68
Grafik.3.4. İnşaat Sektöründeki Büyüme Hızı- İşsizlik Oranı(%)(2001-2005.....	77
Grafik.3.5. Cari İşlemler Açığı (2007-2009).....	86
Grafik.3.6. Ar-Ge Harcamaları/ GSMH- Türkiye ve OECD(2001-2008).....	88
Grafik.3.7. İşgücü Verimliliği (2000-2010).....	89

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

Ar-Ge: Araştırma Geliştirme

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

ECLA: Latin Amerika Ekonomik Komisyonu

EFTA: Avrupa Serbest Ticaret Birliği

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

IMF: Uluslar arası Para Fonu

İŞKUR: Türkiye İŞ Kurumu

KDV: Katma Değer Vergisi

KİT: Kamu İktisadi Teşekkülü

KKDP: Kaynak Kullanımını Destekleme Primi

KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükteki İŞletme

MÜSİAD: Müstakil Sanayici ve İőadamları Derneği

OECD: İktisadi İŞbirliği ve Kalkınma Teşkilatı

SSK: Sosyal Sigortalar Kurumu

TCMB: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TMMOB: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TÜSİAD: Türk Sanayicileri ve İőadamları Derneği

VI.BYKP: Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı

VII.BYKP: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

VIII.BYKP: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

GİRİŞ

İktisadi büyüme kavramı genel olarak; ülke ekonomisinde yer alan nüfus, emek, doğal kaynaklar ve diğer üretim faktörlerinde meydana gelen artış olarak tanımlanmaktadır. İktisadi büyüme bir ülkenin makro ekonomik performansının en önemli göstergelerinden olup ölçülebilen ve sadece belli bir bölgeyi veya yöreyi değil ekonominin tamamını kapsayan bir olgudur.

Büyüme olgusunu açıklamak için iktisat biliminin ilk defa ortaya çıktığı 1776 (Adam SMITH “ *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations - Yaratılışın Sorgulanması ve Ulusların Zenginliğinin Nedenleri*” adlı kitabının yayınlanmasıyla) yılından günümüze kadar birçok teori geliştirilmiştir. Büyüme teorilerinin genel amacı, ülke içerisindeki büyüme oranını belirleyen faktörlerin neler olduğunu belirlemek ve ülkeler arasındaki kişi başı reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ve büyüme oranı farklılıklarının sebeplerini araştırmaktır.

İktisadi büyümeyi açıklamak için geliştirilen ilk teoriler, A.Smith, D.Ricardo, T.R.Malthus gibi klasik iktisatçılar tarafından geliştirilen Klasik Büyüme Teorileridir. Klasik büyüme teorilerinde işbölümü, artık değerın yatırıma dönüşmesi ve sermaye birikimi büyümenin kaynağı olarak görülmüştür. Yapılan analizler sonucunda ekonominin ulaşabileceği büyüme oranının belirli bir sınırının olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Klasik büyüme modelinden sonra R.J.Harrod ve E.D.Domar tarafından geliştirilen Harrod-Domar Büyüme modeli yer almaktadır. Her iki iktisatçı da ayrı ayrı teoriler geliştirse de çalışmalarında çok az farklılıklar olduğu için Harrod-Domar modeli olarak birlikte ele alınmaktadır. Teori net yatırımların ikili, kapasite ve talep artırıcı, etkisini ele almaktadır. Herhangi bir dönemde gerçekleştirilen net yatırım dönemin net tasarrufuna eşitse planlanan yatırım planlanan tasarrufa eşit olmalıdır. Net yatırım bu dönemin kapasitesini artırırken gelecek dönemin de potansiyel çıktısını arttıracaktır. Ancak Harrod- Domar büyüme teorisi gerçek hayatın işleyişini açıklamakta yetersiz kalmakla beraber Solow tarafından geliştirilen büyüme teorisinin de hareket noktasını oluşturmuştur.

Solow tarafından teknolojinin sabit olduğu varsayımı altında geliştirilen model temel Solow modeli olarak adlandırılmakta ve sermaye birikiminin büyüme üzerindeki etkisini incelemektedir. Teoriye göre ekonomi uzun dönemde işçi başına çıktının sabit olduğu durağan duruma yönelmektedir. Dolayısıyla temel Solow modeline göre sermaye birikimi ekonomik büyümeye yol açmamaktadır. Teoriye göre, diğer bütün değişkenler sabit iken, tasarruf haddi ne kadar yüksek veya nüfus artış hızı ne kadar düşük olursa durağan durum işçi başına çıktı o kadar yüksek olmaktadır. Modele teknolojik ilerlemenin dâhil edilmesiyle genel Solow modeli oluşmaktadır. Ancak teoride teknolojik gelişmenin kaynağı belirtilmemektedir. Teoriye göre, teknolojik ilerleme işçi başına çıktıda sürekli artışa neden olurken yüksek tasarruf oranı ise durgun duruma ulaşıncaya kadar yüksek bir büyüme oranına neden olmaktadır. Ekonomi durgun duruma ulaştıktan sonra işçi başına çıktının büyüme oranı yalnızca teknolojik ilerleme oranına bağlıdır.

1980'li yıllarda içsel büyüme teorileri ortaya çıkmıştır. Yeni teorilerde, ülkelerin büyümesinin kaynakları belirlenmeye çalışılırken, Neo-Klasik yaklaşımın dışsal olarak aldığı unsurların (örneğin teknolojik gelişme) içselleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Geliştirilen yeni modellerle, teknolojinin yanı sıra beşeri sermaye, dış ticaret, kamu harcamaları gibi unsurların ekonomik büyümeyi belirleyen faktörlerden olabileceği ileri sürülmüştür. Romer teknik bilgiye dayalı büyüme modelinde teknik büyümeyi mal ve hizmet üretiminde bedelsiz bir girdi olarak almış ve bu girdi sayesinde üretimde maliyetlerin düştüğünü ve kalitenin yükseldiğini kabul etmiştir. Üretilen bilgiler diğer firmaların üretimini ve verimliliklerini de olumlu etkilemektedir. Sonuçta bu gelişmelerden ekonominin bütünü olumlu yönde etkilenmektedir. Lucas ise beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ele almıştır. İşçilerin çalışma süresi ve yetenek düzeyleri beşeri sermaye birikimi, arttıkça çıktı düzeyi de artmaktadır. İçsel büyüme teorilerine katkı yapan iktisatçılardan bir diğeri olan Robert Barro tarafından geliştirilen teoriye göre kamusal mallar ve haberleşme ağı gibi alt yapı yatırımları da büyümenin bir diğer kaynağıdır. Özel kesimin yatırımları sayesinde sermaye stoku büyümekte ve devletin vergi gelirleri de artmaktadır. Devletin vergi gelirleri arttıkça kamu malı arzı da artmaktadır. Özel kesimin yatırımları, sermaye artışını sağlamanın

yanı sıra kamu malı arzının artışına da neden olarak ekonomide çift yönlü etki yaratmaktadır.

Dünyada yaşanan bu dönüşüm sürecinde Türkiye ekonomisinde de köklü dönüşümler yaşanmaktadır. Türkiye ekonomisinde 1960'lı yıllarla birlikte planlı kalkınma dönemi başlamıştır. Önemli politika farklılıklarına sahip olmalarına rağmen 1963 yılında uygulamaya koyulmaya başlanan kalkınma planlarının temel amacı, hızlı sermaye birikimi ve sanayileşme yolu ile milli gelirin arttırılmasıdır. 1980'li yıllara kadar uygulanan ithal ikameci sanayileşme modelinde devlet müdahalesi önemli rol oynamış ve özel kesim yatırımlarının sübvansiyonu ile birlikte gerek alt yapı yatırımları gerekse imalat sanayi yatırımları ile kamu kesimi sermaye birikimi sürecine önemli katkılarda bulunmuştur

Türkiye'de 1980 sonrasında daha önce uygulanmakta olan ithal ikameci sanayileşme modeli terk edilmiş ve ihracata yönelik sanayileşme modeli uygulanmaya başlanmıştır. 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle kalkınmanın kaynağı kısa vadeli sermaye hareketleri olarak görülmüştür. Ancak Türkiye'de yaşanan ekonomik istikrarsızlıklar ekonominin kırılgan bir yapıya sahip olmasına, krizlerin sık aralıklarla yaşanmasına ve ekonomik büyümenin aksaklıklara uğramasına neden olmuştur.

Bu açıklamalar doğrultusunda çalışmanın amacı, 1980 sonrasında Türkiye'de uygulanan kalkınma politikalarının içsel büyüme modelleri açısından değerlendirilmesidir. Bu çerçevede, çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde büyüme olgusunu açıklamak için geliştirilen büyüme teorileri ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. İkinci bölümde iktisadi kalkınma kavramına ve iktisadi kalkınmayı açıklamak için geliştirilen teorilere yer verilecektir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise 1980 sonrasında Türkiye'de uygulanan kalkınma politikaları ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BÜYÜME TEORİLERİNİN GENEL ANLAMDA İNCELENMESİ

1.1. KLASİK BÜYÜME TEORİLERİ

Klasik büyüme teorisi, nüfus büyümesinin kişi başına gelir düzeyi tarafından belirlendiği görüşüne dayanır (Parasız, 2008: 77).

A.Smith, D.Ricardo, Thomas R. Malthus, J.S.Mill gibi Klasik iktisatçıların katkısıyla oluşan Klasik Büyüme Teorisi kapsamındaki büyüme teorileri, büyüme olgusunun açıklanmasında kullanılan ilk teorilerdir. A.Smith, İktisadi büyüme analizinde işbölümü ve büyüme arasındaki ilişkiyi, T.R.Malthus nüfus ve büyüme hızları arasındaki uyumsuzlukları incelerken D.Ricardo büyüme analizinde azalan verimler ve bölüşüm kavramlarına yer vermiştir. Ancak Klasik Büyüme Modeline en büyük katkı D.Ricardo tarafından yapıldığı için Klasik Büyüme Modeli Ricardo Modeli olarak da bilinmektedir (Hiç, 1994: 14).

1.1.1. Adam Smith'in Büyüme Modeli

İktisadi büyümeyi ele alan ilk iktisatçı Adam Smith'tir. Smith'in büyüme teorisinde, sermaye birikimi, işbölümü ve uzmanlaşma ile uluslararası ticaret önemli yere sahiptir (Berber, 2004: 45).

Smith'e göre büyümenin ana unsurlarından biri olan sermaye birikiminin kaynağı tasarruflar ve kardır. Smith'in büyüme analizine başladığı noktada ülkenin sahip olduğu kaynaklara oranla sermaye birikimi az olduğu için kar oranları yüksektir. Bu, sermaye stokunda artışa neden olmaktadır. Sermaye stoku artışı işgücü talebini artırmakta ve buna bağlı olarak ücretler de yükselmektedir. Sermaye stoku arttıkça kar oranları düşmektedir. Çünkü Smith'e göre sermaye azalan verimler kanununa (diğer girdi miktarları sabit tutulup yalnızca sermayenin miktarı birer birim artırıldığında sermayenin marjinal ürünü önce bir artış gösterecek ve belli bir noktadan sonra devamlı azalacaktır) (Ertek, 2009: 154) tabiidir. Ücretlerdeki artış beraberinde nüfus artışını da getirmektedir (Berber, 2004: 44-45). Ancak A.Smith'e göre bütün bu artışların sınırı olan "tam zenginlik aşaması" na ulaşıldığında büyüme durmakta ve durağan durum başlamaktadır (Ünsal, 2007: 47). Ekonominin bu

noktaya ulaşması sonrasında kar hadleri azalmakta ve ücretler düşmektedir. Ücretler geçimlik düzeye düştüğü için nüfus artışı söz konusu değildir (Kazgan, 2002: 96).

A.Smith'e göre zenginliğin temelinde işbölümü vardır (Ünsal, 2007: 44). Bu nedenle büyüme analizinde işbölümü önemli bir yere sahiptir. Smith büyüme için gerekli olan işbölümünün hem fabrikaların kendi aralarında hem de bir fabrikada çalışanların arasında olması gerektiğini ileri sürmüştür. Emeğin verimliliğinin artması için gerekli olan işbölümü üç olumlu etki yaratmaktadır (Ünsal, 2007: 40-41). Birinci etki, bir kişinin üretimin sadece belirli bir evresinde çalışması sonucunda daha çok üretimin yapılmasıdır. Çünkü farklı alanlarda çalışma gerçekleştiğinde işgücünün verimliliği düşmekte, işe yönelik olarak becerisi azalmaktadır. İkinci etki, işbölümü yapılması sonucu içinin bir malın üretiminde bir aşamadan diğerine geçerken kaybettiği zamanın ortadan kalkmasıdır. Smith'e göre kaybedilen bu zaman zannedildiğinden daha fazladır. Üçüncü etki ise belirli bir üretim evresinde görev alan işgücünün yaratıcılıklarına bağlı olarak ortaya çıkan teknolojik ilerlemedir. Çünkü insanlar belirli bir işin yapılmasına yoğunlaştığı zaman işin daha kolay ve kısa zamanda nasıl yapılacağına yönelik yöntemler ve makineler geliştirmektedirler.

Smith'e göre işbölümü ile piyasa büyüklüğü arasında doğru yönlü ilişki vardır. İşbölümünün firma için karlı olabilmesi için firmadaki işbölümü sonucu gerçekleştirilen fazla üretimin piyasada talebinin olması gerekmektedir. Bunun yanında firmanın işbölümünden dolayı üretmekten vazgeçtiği malları piyasadan alabilmesi gerekmektedir. Smith'e göre piyasanın büyüklüğünü ve işbölümünü arttıran iki önemli unsur vardır. Bunlardan birincisi ulaşımdır. Ulaşım kolaylıkları, bir bölgede veya şehirde üretilen malların diğer bölgeye veya şehre ucuz bir biçimde taşınmasını sağlayarak piyasanın büyümesini sağlamaktadır. İkinci önemli unsur ise paradır. Paranın kullanıldığı ekonomide kişiler kendi tüketimlerini aşan malları para karşılığında satmakta ve elde ettikleri para ile kendi istedikleri malları satın alma imkânına sahip olmaktadır. Dolayısıyla paranın kullanıldığı ekonomide para, piyasanın büyümesine ve işbölümünün artmasına yol açmaktadır (Ünsal, 2007: 44).

Adam Smith tam rekabet şartlarının geçerli olduğunu varsaymış ve yatırımların en karlı alanlara yönelmesi için piyasanın tamamen fiyat mekanizmasına terk edilmesini ve tam serbestiyi savunmuştur. Dış ticaretin serbest bırakılması uluslar arası ihtisaslaşmayı teşvik edecek ve mutlak üstünlük ilkesi dolayısıyla

ulusların gelirini arttıracaktır. Fiyat mekanizmasının işleme ve büyümeyi sağlaması bakımından en uygun ortam liberal bir ekonomi düzenidir. Devlet müdahalesi kar etme güdüsünü kırarak yatırımları azaltacak ve kaynakların en uygun alanlara dağılmasını engelleyecektir (Hiç, 1994: 27).

1.1.2. David Ricardo'nun Büyüme Modeli

Modelin temel varsayımları (Berber, 2004: 48-49):

- 1- Tarım kesiminde üretim faktörü olarak kullanılan sermaye ve emek sabit bir bileşimde kullanılır. Yani sabit katsayılı bir üretim fonksiyonu geçerlidir.
- 2- Ülkede ekime elverişli arazi varlığı sınırlıdır. Arazi parçaları verimlilik yönünden birbirinden farklıdır. Öncelikle en verimliler kullanılır. Nüfus arttıkça daha az verimliler üretime açılmaktadır. Toprak da teknik gelişme hızı da düşük olduğu için tarım sektöründe azalan verimler yasası geçerlidir.
- 3- Nüfus, işgücü ve sermaye arttıkça tarımsal üretimi arttırmak için iki yol söz konusudur.
 - a) Kullanılan verimli topraklar üzerinde daha çok üretim faktörü kullanarak üretimin arttırılması
 - b) Daha düşük verimli toprakların üretime açılması
- 4- Tarım sektöründeki sermayedarlar en verimsiz araziye kullanmak için rant ödemezler. Daha verimli araziler için (birbirleriyle rekabet ettiklerinden) toprak sahiplerine rant öderler.
- 5- İşçilerin reel ücret oranı uzun dönemde asgari geçimlik ücret düzeyindedir. Bu ücret düzeyinde işçiler çocuk sahibi olmak istemezler ve nüfus azalır. Kısa dönemde ücretlerin asgari geçimlik ücret düzeyinin üzerine çıkmasıyla nüfus artar. Nüfus reel ücret düzeyinin bir fonksiyonudur.
- 6- Marjinal hâsıladan işçiye ödenen asgari ücret çıktıktan sonra geriye kalan karı oluşturur.
- 7- Sermaye, işçiye ödenen ücret fonundan ibarettir.
- 8- Devlet ekonomik hayata müdahale etmez. Ekonomi devamlı olarak tam istihdam ve tam rekabet şartlarında çalışır.

Ricardo'nun büyüme modeli azalan verimler ve fonksiyonel gelir dağılımı - gelirin ücret (işçiler), rant (toprak sahipleri), kar(kapitalistler) biçimindeki dağılımı - üzerine inşa edilmiştir (Ünsal, 2007: 60).

Ricardo'ya göre, Adam Smith'in teorisinde olduğu gibi, başlangıçta kaynaklara oranla sermaye birikimi az olduğu için kar haddi yüksektir (Kazgan, 2002: 95). Kapitalistler elde ettikleri karı üretimi arttırmak için sermaye birikimlerine eklemektedirler. Artan sermaye birikimi, üretim ve emek talebi artışını da beraberinde getirmektedir (Ünsal, 2007: 64). Emek talebindeki artış kısa dönemde reel ücretleri asgari geçimlik ücret düzeyinin üzerine çıkartacaktır. Ücret düzeyindeki artış Malthus'un nüfus kanunu gereği nüfus artışını da beraberinde getirmektedir. Nüfus artışı tarım ürünlerine olan talebi arttıracak ve üretimi teşvik edecektir. Bu şekilde ekonominin büyüme süreci devam edecektir (Berber, 2004: 50).

Nüfusun artması sonucu ortaya çıkan daha çok gıda ihtiyacı üretimin artmasına neden olmaktadır. Ancak üretimde kullanılan verimli toprakların miktarı sınırlıdır. Üretimde önce en verimli topraklar kullanılırken nüfus artışı sonucu artan gıda ihtiyacı daha az verimli toprakların üretime açılmasına neden olmaktadır. Belirli bir miktar emek kullanılarak verimli toprakta yapılan üretimden elde edilen ürün miktarı aynı miktarda emek kullanılarak daha az verimli toprakta yapılan üretimden elde edilen ürün miktarından daha fazladır. Aradaki bu fark toprak sahibine rant olarak ödenmektedir. Daha az verimli topraklar üretime açıldığında kapitalistlerin toprak sahiplerine ödeyeceği rant miktarı artmaktadır.

Ricardo tarımsal üretimin daha fazla arazi kullanılarak arttırılması halinde verimlilikteki azalmayı, yaygın azalan verimler olarak nitelendirmektedir (Ünsal, 2007: 61).

Ricardo'ya göre üretimi arttırmak için kullanılan toprak miktarını arttırmanın yanında kullanılan emek miktarı da arttırılabilir. Toprak kalitesinde herhangi bir değişme olmadan, kullanılan emek miktarı arttırıldığında her yeni işçinin üretime katkısı bir öncekine göre daha az olmaktadır. Ricardo bu durumu yoğun azalan verimler olarak nitelendirmektedir (Ünsal, 2007: 62).

Üretimi arttırmak amacıyla yeni ve daha az verimli toprakların üretime açılması, kapitalistler tarafından toprak sahiplerine ödenen rant miktarını ve üretimde daha çok işçi kullanılması sonucunda ücret miktarının artmasına neden olmaktadır.

Nüfus artışı uzun dönemde ücretlerin doğal ücret haddine düşmesine neden olacaktır. Emek ve sermaye, azalan verimler kanununa tabi olduğu için uzun dönemde elde edilen kar azalacaktır. Bu durum üretimin azalmasına ve ekonomide durgunluk sürecinin başlamasına neden olacaktır. Ancak Ricardo'nun bu düşüncesi sermaye miktarındaki artışın ve teknolojik gelişmenin sabit olduğu varsayımına dayanmaktadır. Eğer analiz içerisinde bu değişkenler sabit olmasaydı ekonominin durgunluk sürecine girme süreci biraz daha uzamış olacaktır. Çünkü sermaye azalan verimler kanununa tabiidir ve teknolojik gelişmenin hızı yavaştır. Adam Smith'in teorisinde olduğu gibi Ricardo'nun teorisinde de ekonomi mutlaka durgunluk sürecine girecektir(Berber,2004:50-53).

1.1.3.Thomas Malthus'un Büyüme Modeli

Malthus ekonomik büyümeyi nüfus düzeyi ile ilişkilendirmiştir. Malthus'un modeli iki temel unsura sahiptir: Birincisi, üretim faktörlerinden olan toprağın arzı sabittir. İkincisi ise, nüfus artış oranı üzerinde hayat standardının olumlu etkisi söz konusudur (Deliktaş: 3).

Malthus büyüme modelini, 1798 yılında yayınladığı “ Nüfusun Prensipleri Üzerine Bir Deneme” adlı kitabında nüfus ile hasıla büyüme hızları arasındaki uyumsuzluk üzerine inşa etmiştir. Malthus yaptığı analizde nüfusun geometrik oranlarda (1,2,4,8,16,...) artarken hasıla düzeyinin aritmetik oranlarda (1,2,3,4,...) arttığını göstermiştir. Malthus'a göre üretim emeğe göre azalan ortalama verimler kanununa tabi olduğu için, toprak miktarı ve teknoloji düzeyi sabit olduğu bir ekonomide nüfus artışı durumunda üretim nüfus artışından daha az bir oranla artmaktadır. Bu da kişi başına hâsıla düzeyinin yıllar itibariyle azalmasına neden olmaktadır (Ünsal, 2007: 51-52).

Malthus'a göre nüfus büyüme hızı doğum oranı ile ölüm oranı arasındaki farka eşittir. Doğum haddi ortalama yaşam standardından(kişi başına çıktı miktarı) bağımsız olarak değişirken ölüm haddi ile ortalama yaşam standardı arasında negatif ilişki söz konusudur. Ortalama yaşam standardı iyileştikçe yani kişi başına çıktı miktarı arttıkça ölüm oranı azalmaktadır. Çünkü kişiler daha iyi beslenmeye ve sağlık hizmetlerinden daha fazla yararlanmaya başlamaktadırlar. Doğum oranı ile

ölüm oranını birbirine eşitlendiği noktada nüfus büyüme hızı sıfırdır ve bu noktada oluşan hâsıla düzeyi nüfus büyüme hızını sıfır kılan hâsıla düzeyi olarak adlandırılmaktadır (Ünsal, 2007: 52).

Malthus'a göre, ekonomide kişi başına düşen hâsıla düzeyi nüfusun büyüme hızını sıfır kılan hâsıla düzeyinden büyük olduğunda nüfus artışı, kişi başına düşen hasıla düzeyi nüfusun büyüme hızını sıfır kılan hasıla düzeyinden küçük olduğundaysa nüfus azalması yaşanmaktadır. Bu durum ekonominin nüfus büyüme hızını sıfır kılan bir hâsıla düzeyinde dengeye gelmesine neden olmaktadır.

Malthus'un geliştirdiği büyüme modeli; sermaye birikiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin dikkate alınmamış olması ve teknolojik gelişmelerin büyüme üzerindeki etkisinin ise doğru biçimde analiz edilmemesi nedeniyle gerçek hayatı açıklamakta yetersiz kalmıştır (Ünsal, 2007: 59).

1.2. MARKSİST KAPİTALİST EKONOMİDE BÜYÜME MODELİ

Bu modele en büyük katkıyı Karl Marx tarafından yapılmıştır. Teoriye göre, kapitalist sınıfın karının kaynağı, ücretlerin sömürülmesi ve işçilerin fazla çalıştırılmasıdır. Çünkü işgücü tarafından harcanan çalışma süresinin bir kısmının karşılığı ücret olarak işgücüne ödenirken geri kalan kısmı yani ücretlendirilmeyen çalışmanın karşılığı oluşan değer, kapitalistlerin karını oluşturmaktadır (Berber, 2004: 64). Bu durum; emek değer, artık değer ve kar teorileriyle açıklanmaktadır.

Emek- değer teorisine göre; bir malın değerini o malın üretimi için gerekli olan emek- zaman birimleri belirlemektedir (Özsağır, 2008: 5). Emek zaman ise işgücünün geçimini temin ederek bir sonraki üretim için kendini yenileyebilmesi için gereken emeğin değer ölçüsü olarak kullanılmaktadır (Erim, 2007: 91). Marks'ın kast ettiği toplumsal açıdan gerekli emek-zamandır. Yani, çağın ortalama beceri ve yoğunluk derecesi ile normal koşullar altında bir maddenin üretilmesi için gerekli emek-zamandır (Barber, 1999: 176).

Marx'a göre emek, ücretli emek ve ücretli olmayan emek olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ücretli emek, dolaylı sosyal emek(kapitalist işletmelerde ve kamuda çalışan, üretilen malların satılmasıyla kendilerine ücret ödemesi yapılır) ve dolaysız sosyal emek(daha çok yönetsel birimlerde çalışanlardan oluşur ve kamu

ücretiyle beslenir) olarak ikiye ayrılmaktadır. Farklı malların değişimini sağlamak için ortak bir değere ihtiyaç vardır. Malların fiyatı değişim için gerekli olan ortak değeri belirlemede yetersiz kalmaktadır. Çünkü fiyat sadece mallar arasındaki değişim oranını belirlemektedir. Malların değişim değerini belirleyen malların üretimi sırasında dolaylı sosyal emek tarafından mallara yüklendiği varsayılan değerdir. Dolaylı sosyal emek malların birbiriyle karşılaştırılabilmesini sağlamaktadır. Karşılaştırma ise malın üretimine harcanan emek- zaman miktarıyla yapılabilmektedir. Mallar belirli bir fiyattan alınıp satıldıklarında aslında dolaylı sosyal emek el değiştirmektedir (Berber, 2004: 65-66).

Marks'a göre diğer üretim faktörleri değer belirlenmesinde rol oynamaz. Çünkü tabiat faktörü kendiliğinden var olmuştur, insan emeği ile meydana gelmemiştir. Sermaye ise birikmiş insan emeğidir (Adaçay, İslatince, 2008: 109).

Kapitalist sistemde işçiye emeğinin tam karşılığı olan değerde ücret ödenmemektedir. Ücret, ancak işçinin işgücünü sürdürebilecek düzeydedir. Ancak kapitalist işçinin emeğine ödediği orandan daha yüksek bir değer elde etmektedir. İşgücünün kendini sürdürmesi için ödenen ücretin değeri ile işgücünün yarattığı değer arasındaki fark artık-değerdir ve bu da kapitalistin karını oluşturmaktadır (Karakayalı, 2002: 401). Örneğin, işçiler günde altı saat çalışarak kendi geçimlerini karşılayacak üretimi yapabilmektedirler. Ancak kapitalistler işçileri altı saatten fazla çalıştırmaktadırlar. Ortaya çıkan bu fazla saatler kapitalistin artık değeridir.

Marks'a göre bir yılda işçi başına oluşturulan değer, aynı yılda yeniden üretilen sabit sermaye, değişken sermaye ve işçi başına artık değer toplamına eşittir (Acar, 2008: 68). Marks ücretleri değişken sermaye olarak nitelendirirken, hammadde ve amortisman paylarını da sabit sermaye olarak nitelendirmektedir (Barber, 1999: 179).

V = Değişken sermayeyi

C = Sabit sermayeyi

S = Artık değeri gösterdiğinde;

Artık değer oranı = S / V

Sermayenin organik bileşimi = C / V

Kar oranı = $S / V + C$ olmaktadır (Acar, 2008: 69).

Kar oranı artık değerin toplam sermayeye (C+V) oranıdır. Toplam sermaye içerisindeki sabit sermaye değer yaratmaz, sadece insan emeğinin verimini arttırmaktadır. Artık değer yaratan değişken sermayedir (Adaçay, İslatince, 2009:111-112).

Kapitalisti ilgilendiren ise artık değer oranı değil kar oranıdır. Kar oranı denkleminde pay ve payda değişken sermayeye oranlandığında;

$$\text{Kar Oranı} = \frac{s/v}{1+c/v}$$

denklemini elde edilmektedir. Denkleme göre kar haddi, artık değer haddi ile doğru sermayenin organik bileşeni ile ters orantılı bir ilişki içindedir. Artık değer oranı veri iken sermayenin organik bileşimi ne kadar yükselirse kar haddi de o kadar düşmektedir. Sermayenin organik bileşiminde sabit sermaye lehine bir değişme yaşandığında firmaların kar oranları düşmektedir. Marks sabit sermayenin değişken sermayeye oranının devamlı bir şekilde düşeceğine inanmakta ve bu nedenle kar oranının düşmesi gerektiğini savunmaktadır (Adaçay, İslatince, 2009: 112). Tam rekabet koşullarında kapitalist ekonominin gelişmesi karların azalmasına neden olacağı için firmalar birleşerek toplam karlarını yükselteceklerdir. Firmaların kar maksimizasyonu amacıyla birleşerek kendi aralarına monopoller, düopoller, oligopoller kurmaları rekabetin zayıflamasına, özel mülkiyetin kolektif mülkiyete doğru yapı değiştirmesine neden olmaktadır (Adaçay, İslatince, 2009: 114). Bu süreç küçük kapitalistlerin yok olmasına ve zamanla işçi sınıfına katılmasına neden olacaktır (Acar, 2008: 69-70).

Ekonominin büyüdüğü üretimin arttığı dönemde emek arzı tamamen tüketilmekte, ücretler yükselmektedir. Ancak, bunun sonucunda kar oranları düşmekte, kayıp ve kısıntıların başladığı bir dönem gelmektedir. Bu durumda dengeyi sağlamak için üretimi azaltmak, işçileri işten çıkarmak ve ücretleri düşürmek gerekmektedir. Bu, yedek sanayi ordusunun oluşmasına neden olmaktadır. Sistem yedek sanayi ordusuyla ücretler düşük tutulduğu zaman dengeye gelmektedir (Erim, 2007: 94).

Bir yandan işsizlerin artması diğer yandan sermaye birikiminin hızlanması ve kapitalin giderek daha az elde toplanması birbiriyle eş anlı olarak yürütülecektir.

Üretimde emeğin payı azalırken karın payı artacak ve uzun dönemde yaşanan talep yetersizliği ortaya çıkacak ve sistem çökecektir (Acar, 2008: 71).

1.3. SCHUMPETER'İN BÜYÜME MODELİ: YARATICI YIKIMLAR

Joseph Schumpeter'in geliştirdiği büyüme analizinin iki temel nokta vardır. Bunlardan birincisi yenilikler diğeri ise girişimcilerdir. Schumpeter yenilikleri, üretim faktörlerinin yeniden kombinasyonu şeklinde tanımlarken, girişimcileri ise yenilikleri uygulayan kişiler olarak tanımlamaktadır (Ünsal, 2007: 71-73).

Schumpeter'a göre yeniliklerin kapsadığı durumlar şunlardır (Ünsal, 2007: 71):

1. Piyasaya yeni bir malın, mevcut malın yeni bir tipinin sürülmesi
2. Üretimde yeni bir tekniğin kullanılması
3. Yeni piyasaların keşfedilmesi ya da oluşturulması
4. Yeni bir hammadde veya yarımamül kaynağının bulunması
5. Bir endüstrinin yeniden düzenlenmesi

Schumpeter'a göre kapitalist sistemdeki değişim bir girişimcinin bir yeniliği piyasaya getirmesiyle başlamaktadır. Diğer girişimciler bu yeniliği taklit ederek piyasada yeniliklerin artmasına neden olmaktadır. Yeniliği ilk gerçekleştiren girişimci ilk başlarda büyük bir kar elde etmektedir. Ancak zamanla diğer girişimciler piyasaya aynı alana bir başka yenilik getirmekte ve süreç bu şekilde devam etmektedir. Kapitalizm eski malların yerine yeni malların getirilmesiyle sürekli bir değişim içindedir. Schumpeter bu durumu yaratıcı yıkım olarak adlandırmaktadır (Ünsal, 2007: 72).

Schumpeter'a göre firmalar arasındaki rekabet teknolojik rekabettir. Eğer piyasada tam rekabet koşulları geçerli olsaydı yani homojen bir mal üretiliyor olsaydı yenilikler yaşanmazdı. Yeniliklerin yaşanmaması dinamik bir süreç olan büyümenin ortaya çıkmasını engellemektedir. Schumpeter büyüme sürecini teknolojik gelişmelerle bağdaştırmıştır. Hatta konjonktür dalgalanmalarını ekonomik büyüme sürecinin ayrılmaz bir parçası, girişimcileri ise yenilikler ortaya çıkardığı için bu dalgalanmaların kaynağı olarak göstermektedir (Ünsal, 2007: 73).

Girişimci, yenilikle ekonomik dengeyi bozduğu zaman konjunktürde genişleme evresi başlamaktadır. Çünkü gerçekleşen yenilik diğer girişimciler tarafından fark edilmekte ve taklit edilmeye başlanmaktadır. Böylece gerçekleşen yenilik diğer endüstrilere de yayılmaya başlamaktadır. Bu süreç ekonomide otonom yatırımın ciddi şekilde artmasına neden olmaktadır. Firmalar ise bu yenilikleri kendine çekebilmek için ücret düzeylerini yükseltmektedirler. Kısacası, fiyatlar genel düzeyi yükselmektedir. Yeni taleplerin karşılanması için krediler artmaktadır. Yaratıcı yıkımın yaşanmasıyla ekonomide büyüme süreci başlamaktadır. Yeni teknoloji kullanılarak üretilen mallar piyasada satılmaya başladığında alınan borçlar ve krediler ödenmeye başlanmaktadır. Ekonomi tekrar daralmaya başlamakta ve dengeye ulaşmaktadır. Ancak yeni denge noktası eskisine göre daha yüksek bir gelir düzeyinde gerçekleşmektedir (Ünsal, 2007: 75).

Schumpeter yaptığı bu analizle ekonomik büyümenin girişimci ve yeniliklere bağlı olduğunu ve girişimci sayesinde yeniliklerin meydana geldiğini anlatmıştır. Dolayısıyla ekonomik büyümeyi dışsal değil içsel değişkenlere bağlamaktadır (Ünsal, 2007: 75).

1.4. HARROD-DOMAR BÜYÜME MODELİ

John Maynard Keynes 1936 yılında yayınladığı “Para, Faiz ve İstihdamın Genel Teorisi” adlı eserinde piyasanın kendiliğinden tam istihdamı sağlayamayacağını ileri sürmüştür. Keynes yaptığı analizde, yatırımın toplam talep üzerindeki etkisini incelemiş, yatırımın sermaye birikimi üzerindeki etkisini ise tamamen analiz dışında bırakmıştır. Kısacası, kısa dönemde statik bir analiz yapmıştır (Ünsal, 2007: 83).

Uzun dönemde Keynesgil temel makro ekonomik modeli genişletmeye yönelik ilk girişim Roy Harrod ve Evsey Domar tarafından yapılmıştır. Her ne kadar Harrod ve Domar çalışmalarını ayrı ayrı yapsalar da aralarında çok az farklılık olduğu için Harrod-Domar Büyüme modeli adı altında birlikte ele alınmaktadırlar (Parasız, 2008: 89).

1.4.1. Harrod'un Büyüme Modeli

Harrod'un büyüme teorisini oluştururken kullandığı davranışsal varsayımlar şunlardır (Hiç, 1994: 83-85):

- Tasarruf ile ilgili varsayım: Marjinal ve ortalama tasarruf eğilimi birbirine eşit ve sabittir. Zaman "t", gelir "Y", tasarruflar "S" ve tasarruf eğilimi "s" ile gösterildiğinde;

$$S_t = sY_t$$

Bu planlanan tasarruf anlamındadır. Harrod planlanan tasarrufların her zaman gerçekleştiğini varsaymaktadır. Bu gelirin de planlanan seviyede gerçekleşeceği anlamına gelmektedir. Planlanan "p" ve gerçekleşen "f" ile gösterildiğinde;

$$S_{ft} = S_{pt}$$

olur. Yani dönem başında planlanan tasarruflar dönem sonunda gerçekleşen tasarruflara eşit olacaktır.

Planlanan yatırım ise tamamen farklı değişkenlerin etkisi altında olduğu için planlanan yatırımın (I_{pt}) kendiliğinden ve otomatik olarak planlanan tasarrufa (S_{pt}) eşit olması beklenemez.

$I_p < S_p$ (ya da $I_p > I_f$) durumunda arz fazlası ya da talep noksanı var demektir ve stok birikmesine neden olmaktadır. Atıl kapasite ortaya çıkmaktadır.

$I_p > S_p$ (ya da $I_p > I_f$) durumunda ise arz noksanı, talep fazlası var demektir. Üretim satışları karşılayamamaktadır ve stok noksanı söz konusudur.

Planlanan tasarruf ve planlanan yatırımın birbirine eşit olamamasının veya tesadüfen eşit olmasının sebebi tasarruf edenler ile yatırım yapan kişilerin ayrı ayrı kişiler olmasıdır.

- Hızlandırıcı ilkesi: Harrod, gecikmesiz ve sabit bir hızlandırıcı katsayısı ile çalışmaktadır.

$$I_{pt} = k (Y_t - Y_{t-1})$$

"k" hızlandırıcı katsayısı olarak adlandırılmaktadır. Yatırım, belirli bir dönemde sermaye stokuna yapılan net ilaveler olup akım cinsinden bir kavramdır. Sermaye ise stok cinsinden bir kavramdır. Mutlak gelir seviyesi (üretim) ile sermaye stoku arasında bir ilişki mevcuttur. Yani yüksek seviyede gelir (üretim) için yüksek miktarda sermayeye ihtiyaç vardır. Ancak gelir aynı seviyede kalıyorsa ve bu seviye

de mevcut sermaye stoku ile gerçekleştirilebiliyor ise yeni yatırıma ihtiyaç yok demektir. Harrod modelinde “k” basitlik sağlaması amacıyla sabit olarak kabul edilmiştir.

Harrod büyüme modelinde; gerekli büyüme oranı, doğal büyüme oranı ve fiili büyüme oranı olmak üzere üç tane büyüme kavramı vardır. (Berber, 2004: 102)

Gerekli büyüme oranı (G_w) ; planlanan yatırımı planlanan tasarrufa eşitleyen büyüme hızıdır (Acar, 2008: 85). Gerçekleştiğinde herkesin memnun olacağı büyüme hızı olarak da adlandırılmaktadır (Berber, 2004: 102).

$G_w \times C_r = s$ eşitliği ile ifade edilmektedir.

“ C_r ” gerekli büyüme oranının gerçekleştirmek için ihtiyaç duyulan sermaye miktarını gösterirken “ s” marjinal tasarruf eğilimini göstermektedir.

Doğal büyüme oranı (G_n) ; nüfus artışı ve teknolojik gelişmelerin belirlediği büyüme oranıdır. Harrod büyüme modelinde artan işgücünün istihdamının sağlanacağı bir büyüme hızı temel hedeftir. Nüfus artışı n; teknolojik gelişmeler “ tk ” ile gösterilirse formül;

$G_n = n + tk$ şeklinde olmaktadır (Berber, 2004: 107).

Fiili büyüme oranı (G) ise, ekonomide fiilen gerçekleşen büyüme oranıdır ve dönem sonunda gerçekleşen üretim artışını da göstermektedir. “s” marjinal tasarruf eğilimini, “C” ise dönem sonunda ortaya çıkan sermaye ihtiyacını göstermektedir. Bu durumda fiili büyüme hızı;

$$G \times C = s$$

şeklinde ifade edilmektedir (Berber, 2004: 103).

$G_w > G$ olduğunda, gerekli büyüme hızı fiili büyüme hızından daha büyük demektir. Üretimdeki artış talepteki artıştan daha fazladır. Bu durumda stoklarda artış, yatırımlarda azalma meydana gelmekte ve ekonomide durgunluk yaşanmaktadır (Berber, 2004: 106).

$G > G_w$ ise, fiili büyüme hızı gerekli büyüme hızından daha fazladır. $G_w \times C_r = G \times C$ eşitliği doğrultusunda $C > C_r$ olur. Yani üretim, istihdam ve gelir hızlı bir şekilde artmıştır. Bu artıştan yararlanmak isteyen girişimci daha fazla yatırım yapmak istemektedir. Bu davranış ise $C > C_r$ eşitsizliğinin daha da artmasına neden olmaktadır. Harrod’a göre ekonomi bir defa dengeden uzaklaştığında her dönemde

bu dengesizlik zincirleme olarak devam etmektedir. Bunu açıklamak için de modelde *kararsız denge* ya da *bıçak sırtı denge* kavramlarını kullanmıştır (Berber, 2004: 105).

Harrod'a göre ekonomide tam istihdam-durağan durum denge bu üç büyüme kavramının birbirine eşit olması ($G_w=G_n=G$) durumunda yaşanmakta ve *ekonominin altın çağı* olarak adlandırılmaktadır. Ancak bu durum pek mümkün değildir. Çünkü eşitliğin taraflarını oluşturan; marjinal tasarruf eğilimi, teknoloji ve nüfus değişkenleri modelin dışında belirlenmektedir (Ünsal, 2007: 92).

1.4.2. Domar'ın Büyüme Modeli:

Keynes'in kısa dönemli statik analizini uzun dönemli genişletmeye yönelik Domar modeli, yatırımların ekonomi üzerindeki etkilerini daha geniş kapsamlı ele almaktadır. Domar'a göre, bir ekonomide yapılan yatırımlar; üretim kapasitesini arttırıcı ve gelir arttırıcı etki olmak üzere iki tip etki yaratmaktadır (Berber, 2004: 88). Domar sistemin denge şartını yatırımın bu iki etkisinin birbirine denk getirilmesine bağlamaktadır ve bu durumu açıklamak için;

$$\Delta I \times 1/s = I \times \sigma$$

denklemini kullanmaktadır.

Eşitliğin sağ tarafını (yatırımların üretim kapasitesini arttırıcı etki yaratışını gösteren kısmı) oluşturan “ $I \times \sigma$ ” terimlerinden “I” yatırımı “ σ ” ise sermayenin potansiyel sosyal verimliliğini göstermektedir. (Acar, 2008: 89-90) Sermayenin potansiyel sosyal verimliliği kavramındaki “sosyal” verimlilik, yapılan yatırımların doğrudan meydana getirdiği hasıla artışı değil, o yatırımların bütün ekonomide meydana getirdiği net hasıla artışını belirtmektedir. Verimin potansiyel olmasından kasıt, yapılan yatırımlarla birlikte oluşan kapasite artışının tamamının kullanılmasına, toplam talep seviyesine bağlıdır. Kapasitenin tamamının kullanılması ancak talep yeterli seviyede yükseldiğinde mümkün olmaktadır. Bu durumda, verimlilik potansiyeldir ve mutlaka gerçekleşmesi söz konusu değildir. Son olarak kavram içerisinde yer alan verimlilik ise, sermaye artışı ile birlikte yürüyen teknik bilgi seviyesinin yükselmesinin, emek miktarındaki artışın ve doğal kaynakların artışının verimde yarattığı artışı içine almaktadır (Hiç, 1994: 79-80).

Denklemin sol tarafını (yatırımların gelir artırıcı etki yaratışını gösteren kısmı) oluşturan “ $\Delta I \times 1/s$ ” terimlerinden “ ΔI ” terimi yatırım artışını “ $1/s$ ” ise çarpan katsayısıdır. Ancak burada yatırımların gelir artırıcı etki yaratabilmesi için her dönem sonunda yapılan yatırımların önceki dönemde yapılan yatırımlardan büyük olması gerekmektedir. Aksi takdirde gelir artırıcı etki ortaya çıkmamaktadır (Berber, 2004: 93).

Tam istihdamda dengede olan bir ekonomide yapılan yatırımlar bir taraftan üretim kapasitesini artırıcı etki yaratırken diğer taraftan da toplam talebi artırıcı etki yaratmaktadır. Tam istihdam dengesinin devam ettirilebilmesi için artan üretim kapasitesinin tamamının kullanılması zorunludur (Berber, 2004: 93).

Yatırımların sağladığı; kapasite artışı gelir artışından fazla ise işsizlik, kapasite artışı gelir artışından az ise enflasyon ortaya çıkmaktadır (Acar, 2008: 89).

Harrod-Domar büyüme modeli gerçek hayatın işleyişini açıklamakta pek yeterli değildir. Ancak Solow tarafından geliştirilen Neo-klasik büyüme teorisinin hareket noktasını oluşturmaktadır (Ünsal, 2007: 102).

1.5.NEO-KLASİK BÜYÜME MODELİ (SOLOW BÜYÜME MODELİ)

1.5.1. Temel Solow Modeli

1956 yılında Robert M. Solow yayınladığı “İktisadi Büyüme Teorilerine Bir Katkı” adlı eserinde yer alan büyüme teorisi neoklasik büyüme teorisinin temelini oluşturmaktadır. Modelde esas olarak tasarruf, sermaye birikimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ele alınmıştır. Modelin temel varsayımları şunlardır (Tezel, 1989: 267-270, Jones, 2001: 18-19).

- 1- Ekonomide tek bir mal üretilmekte ve tüketilmektedir. Tek mal olması ekonominin ticarete kapalı olduğunu da göstermektedir.
- 2- Teknoloji dışsaldır. Oluşturulan basit dünyada teknoloji, Ar-Ge faaliyetleri dahil, firma davranışlarından etkilenmemektedir.
- 3- Ekonominin teknik olanakları ölçeğe göre sabit getirili toplumsal üretim fonksiyonu ile gösterilmektedir.
- 4- İşçi başına düşen sermaye miktarı arttıkça sermayenin marjinal ürünü azalmaktadır. Modelde azalan verimler kanunu geçerlidir.

- 5- Tam rekabet ve tam istihdam şartları geçerlidir.
- 6- İşgücü dışsal olarak ve sabit oransal bir hızla (n) büyümektedir.
- 7- Faktör piyasaları kusursuz bir şekilde işlemektedir. Ücret ve kar hadleri değişen koşullara çok hızlı uyum sağlamaktadır.
- 8- Modelde belirli bir yatırım fonksiyonunun olmaması kişilerin geleceğe yönelik beklentilerinin dikkate alınmadığını göstermektedir.

Modelde esas olarak tasarruf, sermaye birikimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Tasarruf, yatırım ve ekonomik büyümenin; nüfus artışı ve teknolojik gelişmeye nasıl cevap verdiği araştırılan temel konulardır (Berber, 2004: 113).

Solow modelinde ekonominin arz yanını üretim fonksiyonu temsil etmektedir. Çıktı(Y), fiziksel sermaye(K), işgücü(L) ile gösterildiğinde ve teknolojik gelişmenin dışsal olduğu varsayımı altında üretim fonksiyonu;

$$Y=f(K,L)$$

şeklinde olmaktadır (Ünsal, 2007: 114). Fonksiyonun her iki tarafı işgücü miktarına bölüldüğünde işgücü başına üretim oranı elde edilmekte ve fonksiyonel olarak;

$$Y/L=f(K/L,1)$$

şeklinde gösterilmektedir. Bu fonksiyonda yer alan, işgücü başına çıktı miktarı(Y/L) “y” ,işgücü başına sermaye miktarı(K/L) da “k” ile gösterildiğinde;

$$y = f(k)$$

fonksiyonu elde edilmektedir (Parasız, 2008: 145). Fonksiyon işgücü başına çıktı miktarının artması için işgücü başına sermaye miktarının artması gerektiğini anlatmaktadır.

Solow modelinde çıktı (Y), tüketiciler tarafından tüketim (C) ve yatırım (I) amaçlı kullanılmaktadırlar. Bu durumda gerçekleştirilen çıktı;

$$Y = C + I$$

fonksiyonuyla gösterildiğinde işgücü başına çıktı;

$$Y/L = C/L + I/L$$

$$y = c + i$$

fonksiyonuyla gösterilir. Üretim faktörlerinin sahibi olan aileler çıktının tamamını tüketimde kullanmayarak bir kısmını (s kadar) tasarruf ederler. Bu durumda işçi başına tüketim;

$$C = (1 - s) Y$$

$$C/L = (1 - s) Y / L$$

$$c = (1 - s) y$$

denklemleri ile gösterilebilir. Bu eşitlik işçi başına çıktı denkleminde yerine konulduğunda;

$$y = c + i$$

$$y = (1 - s)y + i$$

$$i = sy$$

eşitliği elde edilmektedir. Eşitliğe göre işçi başına yatırım (i); işçi başına tasarruf haddi (s) ile işçi başına çıktı (y) çarpımına eşittir (Ünsal, 2007: 118-119).

Solow modelinde sermaye birikimindeki değişimin iki sebebi vardır. Bunlar (Berber, 2004: 117):

- Yeni yatırımların eklenmesiyle sermaye stokundaki artış.
- Mevcut sermayenin aşınma ve eskimesi nedeniyle sermaye stokundaki azalmadır.

Yeni yatırımların eklenmesiyle sermaye birikiminde meydana gelen değişim (ΔK), yatırımlar (I) ile sermayede meydana gelen yıpranma (δK) arasındaki farka eşittir. “ δ ” yapılan üretimden bağımsız olarak sermaye miktarının her yıl sabit bir

oranda yıpranmaya uğradığını gösteren katsayıyı belirtmektedir (Ünsal, 2007:120-121).

$$\Delta K = I - \delta K$$

Yeni yatırımlarla birlikte işçi başına düşen sermaye birikimindeki değişim ise;

$$\Delta K / L = I / L - \delta K / L$$

$$\Delta K / L = i - \delta k$$

$$\Delta K / L = s_y - \delta k$$

denklemleri ile gösterilmektedir.

Nüfus artışının yapılan analizde dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü nüfus artışı mevcut sermaye stokunun daha geniş bir çalışan kitlesi arasında yeniden dağılımına neden olmakta ve işçi başına düşen sermaye miktarını (k) azaltmaktadır. Bu durumda sermaye birikimi denklemi (Berber, 2004: 118);

$$\Delta k = s_y - \delta k - nk$$

$$\Delta k = s_y - (\delta + n) k$$

şeklini almaktadır.

Bu denklemde yaralan “ s_y ” işçi başına yatırım nedeniyle sermayede meydana gelen artışı, “ δk ” terimi işçi başına sermayede yıpranma nedeniyle azalmayı, “ nk ” terimi de işçi başına sermayede nüfus artışı nedeniyle meydana gelen azalmayı göstermektedir.

Denkleme göre, bir ekonomide işçi başına yatırım, işçi başına sermayede yıpranma ve nüfus artışı nedeniyle meydana gelen azalmadan büyük ise ekonomide işçi başına sermaye artar. Bu durum sermaye derinleşmesi olarak nitelendirilmektedir.

$$\Delta k = s_y - (\delta + n) k, \quad s_y > (\delta + n) k \quad \text{ise} \quad \Delta k > 0$$

Tam tersi bir durumda yani, ekonomide işçi başına yatırım, işçi başına sermayede yıpranma ve nüfus artışı nedeniyle meydana gelen azalmadan küçük ise ekonomide işçi başına sermaye azalır.

$$\Delta k = sy - (\delta + n)k, \quad sy < (\delta + n)k \quad \text{ise} \quad \Delta k < 0$$

Eğer, işçi başına yatırım, işçi başına sermayede yıpranma ve nüfus artışı nedeniyle meydana gelen azalmaya eşit ise işçi başına sermaye miktarı değişmez. Bu durum durağan durum olarak adlandırılmaktadır.

$$\Delta k = sy - (\delta + n)k, \quad sy = (\delta + n)k \quad \text{ise} \quad \Delta k = 0$$

Nüfus artış hızının pozitif olduğu ($n > 0$) durağan durumdaki bir ekonomide ise sermaye stoku artar. Buna sermaye genişlemesi denmektedir (Ünsal, 2007: 121-122).

Ekonomi durağan durum dengesinde ($\Delta k = 0$) iken tasarruf oranında artış meydana geldiğinde yani kişiler gelirlerinin daha büyük bir kısmını tasarruf etmeye başladıklarında yatırımlarda artış meydana gelmektedir. Bu durumda, fiili yatırımlar gerekli yatırımlardan daha büyük olmaktadır. Bu fazlalık işçi başına düşen sermaye stokunun artmasına neden olmaktadır. Yani ekonomide sermaye derinleşmesi süreci yaşanmaya başlamaktadır. Bu süreç fiili yatırımlar gerekli yatırımlara eşit oluncaya kadar devam eder. Eşitlik sağlandığında ekonomi tekrar durgun durum düzeyine ulaşmıştır. Ancak bu, daha önceki durgun durum düzeyine göre daha yüksek işçi başına sermaye stokunu ve işçi başına çıktı miktarını göstermektedir. Tasarruf oranındaki artış kısa dönemde hızlı büyümeye neden olmaktadır. Ancak uzun dönemde işçi başına sermaye ve çıktı düzeylerini yükseltmesine rağmen büyümeye neden olması söz konusu değildir. Çünkü sermaye azalan verimler kanununa tabiidir ve işçi başına sermayenin ortalama ürünü giderek azalmaktadır (Berber, 2004:128, Ünsal, 2007:134). Dolayısıyla uzun dönemde tasarruf oranlarının artmasıyla büyüme sağlanamamakta sadece ekonomi daha yüksek bir işçi başına sermaye düzeyinde durağan duruma ulaşmaktadır.

1.5.2. Solow Modeli ve Teknolojik Gelişme

Solow modelinde teknolojik gelişmenin büyüme üzerindeki etkisi üç varsayım altında incelenmektedir (Ünsal, 2007: 192). Birincisi, teknolojik gelişme dışsaldır, teknolojik gelişmenin nereden ortaya çıktığı açıklanamamaktadır. İkinci varsayım; teknolojik gelişme emeğin etkinliğini arttıran bir olgu olarak algılanmakta, teknolojik gelişmeler sayesinde aynı miktar emek ve sermaye kullanarak daha fazla çıktı sağlanmaktadır.

$$Y = f(K, A \times L)$$

Emeğin teknoloji kullanmasıyla ortaya etkin emek (E) kavramı çıkmakta ve bu teknoloji göstergesi (A) ile emek (L) girdisinin çarpımına eşit olmaktadır. Bu durumda üretim fonksiyonu;

$$Y = f(K, E)$$

ile gösterilmektedir. Teknolojik gelişmeyi de içeren durağan durum için artık emek başına düşen kavramı yerine etkin emek başına düşen kavramı kullanılmaya başlanmaktadır. Bu durumda etkin emek birimi başına düşen sermaye miktarı, “ $\check{K} = K / E$ ” ile gösterilirken, etkin emek birimi başına düşen çıktı miktarı “ $\check{y} = Y/E$ ” ile gösterilmektedir (Berber, 2004: 130). Üretim fonksiyonu,

$$\check{y} = f(\check{k})$$

haline dönüşmektedir. Bu fonksiyon; etkin emek başına çıktı düzeyinin etkin emek başına düşen sermaye miktarına bağlı olduğunu göstermektedir.

Üçüncü varsayıma göre, teknolojik ilerleme ani bir şekilde ortaya çıkan bir olgu olarak değil, belirli bir hızla sürekli artan bir olgu olarak ele alınmaktadır. Teknolojik ilerlemenin “g” oranında arttığı varsayılmaktadır (Demir, 2002: 2).

Üretim fonksiyonuna göre büyümenin olabilmesi için etkin emek başına düşen sermaye miktarının artması gerekmektedir. Sermaye stokundaki değişimin belirlenmesi için Solow modelinde sermaye birikimi denklemi kullanılmaktadır.

Temel Solow modelinde yer alan sermaye birikimi denkleminde teknolojik ilerleme oranı da eklendiğinde sermaye birikimi denklemi;

$$\Delta \check{k} = s \check{y} - (\delta + n + g) \check{k}$$

haline dönüşmektedir. “s \check{y} ” terimi etkin emek başına fiili yatırım düzeyini göstermektedir. Denklemde göre “s \check{y} ” arttıkça etkin emek başına sermaye stoku artmaktadır. “ $(\delta + n + g) \check{k}$ ” terimi etkin emek başına gerekli yatırım miktarını göstermektedir. Etkin emek başına gerekli yatırım miktarının düşük olması, etkin emek başına sermaye stokunda artışa dolayısıyla ekonomik büyümeye neden olmaktadır.

Etkin emek başına sermaye stokunda değişme olmadığında etkin emek başına fiili yatırım düzeyi etkin emek başına gerekli yatırım düzeyine eşit olmaktadır. Yani ekonomide durağan durum dengesi sağlanmıştır (Ateş, 1998: 13). Eğer ekonomide etkin emek başına sermaye miktarı durağan durum değerinin altındaysa fiili yatırımlar gerekli yatırımları aşmakta (yani sermaye stoku pozitifdir), karşıt durumda sermaye stoku negatife dönüşmektedir. Ekonominin başlangıçtaki sermaye stoku ne olursa olsun, sürekli durağan durum değerine doğru bir dinamik davranış gösterecektir (Ateş, 1998: 3).

Temel Solow modelinde durağan durum denge koşulunda emek başına düşen çıktı düzeyi ve sermaye miktarı sabittir. Dolayısıyla toplam çıktı miktarında artışın sebebi, nüfus artışıdır (n değerinin artmasıdır). Modele teknolojik ilerlemenin dahil edilmesiyle emek miktarı “n” oranında artarken toplam çıktı düzeyindeki artış “n+g” kadar olmaktadır. Yani etkin emek başına düşen çıktı miktarı teknolojik ilerleme hızı (g) kadar artmaktadır. Bu durumda emek başına çıktıda ortaya çıkan artışın (iktisadi büyümenin) sebebi teknolojik ilerlemedir (Ünsal, 2007: 199-200).

1.2. İÇSEL BÜYÜME TEORİLERİ

İçsel büyüme modelleri Neoklasik büyüme modellerin devamı niteliğindedir. Neoklasik büyüme teorilerinde ekonomik büyüme, ekonomi dışı değişkenlere dayandırılırken, içsel büyüme modellerine ekonomi içi değişkenlere dayandırılmıştır.

İçsel büyüme modelleri, ekonomik büyümeyi piyasa mekanizması içinde faaliyet gösteren ekonomik güçlerin belirlediğini varsayarken büyümenin itici gücünü tanımlamakta ve bunun birikimini sağlayan etkenler ile büyüme sürecinin işleyişini açıklamaktadırlar. Modeller büyümenin itici gücü olarak tanımladıkları faktörler itibariyle üç ana grupta incelenebilmektedir: (Ehrlich, 1990:3 aktaran Ercan, :130)

- Nüfus artışı ve beşeri sermaye birikimini birer karar değişkeni olarak ele alanlar
- İçerilmemiş teknolojik değişmeyi, dışsal ve özerk bilimsel buluşlar yerine, piyasa güçlerinin yönlendirdiği girişimci kararlarına bağlayanlar
- Büyüme sürecinde kamunun rolünü bağımsız bir değişken olarak dikkate alanlar.

İçsel büyüme teorileri ilk kez 1986 yılında P.M.Romer tarafından ortaya koyulmuştur. Romer'in teorisinin hareket noktası ise K.Arrow'un 1962 yılında yayınladığı makalesinde yer alan "yaparak öğrenme" fikridir. Arrow'a göre firmalar üretime devam ettikçe işlerini daha iyi kavramakta, maliyetlerini düşürmekte ve kalitelerini yükseltmektedirler (Acar, 2008: 127). "Bir firma üretim yaptıkça zaman içinde işini daha iyi öğrenmekte; maliyetlerini düşürmekte, ürünlerini geliştirmekte ve yeni ürünler ortaya çıkarmaktadır. Bu durum ülkedeki üretim seviyesi ile bağlantılandırılarak bir firmanın verimliliğinin ülkedeki toplam üretim seviyesi ile orantılı olduğu söylenebilmektedir. Romar bu bilgileri kullanarak üretim ve yatırım süreci içinde bir yan ürün olarak teknik bilginin üretildiğini ve bu bilgini yeni üretimde bedava girdi olarak kullanıldığını ve daha yüksek kalite ile yapıldığını varsaymaktadır. Buna ek olarak üretilen bilginin taşmalar sonucunda diğer şirketlere de ulaştığını varsaymaktadır." (Yülek, 1997: 7-8)

İçsel büyümenin bir başka boyutu olan beşeri sermaye 1988 yılında R.Lucas ve 1991 yılında S.Rebelo tarafında ele alınmış ve Romer'in geliştirdiği modele dâhil edilmiştir (Yülek, 1997: 9).

R.Barro 1990 yılında yayınlanan makalesinde, kamu kesimince sağlanan mal ve hizmetleri üretim faktörü olarak kabul etmiş ve içsel büyümenin bir başka yönüne değinmiştir (Barro, 1990 aktaran Acar, 2008: 129).

İçsel büyüme modelleri dış ticaretin serbestleştirilmesinin de olumlu etkiler yaratacağını ileri sürmektedir. Bu konuda özellikle Paul Krugman, Paul Romer, Gene Grossman gibi iktisatçılar önemli çalışmalarda bulunmuşlardır. (Acar, 2008: 129)

1.2.1. Romer'in Büyüme Modeli: Yaparak Öğrenme ve Bilginin Yayılması Modeli

Romer, teknik bilgi üretimini mal ve hizmet üretiminde bedelsiz bir girdi olarak ele almış ve bu girdi sayesinde üretimde maliyetlerin düştüğünü ve kalitenin yükseldiğini kabul etmiştir. Bilgi üretiminin diğer firmalara da ulaşarak onları da olumlu etkilediğini ve sonuçta bu gelişmelerden bütün ekonominin yararlanabileceğini ileri sürmüştür.

Romer 1986 yılında Arrow'dan esinlenerek yazdığı "Artan Getiriler ve Uzun Dönem Büyüme" adlı makalesinde teknolojik ilerlemeyi; bilgi stokundaki artış, daha etkin üretmeyi mümkün kılan yeni bilgi olarak tanımlamıştır. (Ünsal, 2007. 244) Bu, firmalar tarafından bilinçli yapılan bir davranış değil üretim sırasında ortaya çıkan bir yan üründür. Bu durumda herhangi bir maliyeti olmamaktadır. Firmanın maliyetlerini azaltmakta, ürün kalitesini arttırmaktadır. Elde edilen teknolojik ilerleme diğer firmalar tarafından da kullanılacak ve bu ekonomilere büyük avantajlar sağlayacaktır.

Romer teknolojik ilerlemeyi büyümenin kaynağı olarak görmekte ve bunu sağlayan iki etkinin olduğunu ileri sürmektedir (Berber, 2004: 145). Birincisi, yeni bilimsel bulgular sır olarak tutulamayacak ve tüm araştırmacıların ya da üreticilerin bedelsiz kullanımına açık hale gelecektir. Bu da sağlayacağı dışsallıklar sayesinde ekonomide verimlilik sağlayacaktır. İkinci olarak yeni buluşlar sayesinde yatırım mallarının çeşitliliği artacak ve üretimde verimlilik artışı şeklinde kendini gösterecektir.

Romer modelinde ekonomi içerisinde üretilen bilginin bir göstergesi olarak sermaye stokunu almıştır (Yülek, 1997: 8). Yani daha önceden ne kadar çok yatırım yapılmışsa sermaye stoku da o kadar çok artmakta ve o kadar çok ekonomik bilgi üretilmektedir. Üretilen bu ekonomik bilgi diğer firmalara da aktarılmakta ve pozitif dışsallık ortaya çıkmaktadır.

Romer'in modelinde ara mallar sektörü, nihai mallar sektörü ve araştırma sektörü olmak üzere üç sektör vardır (Ünsal, 2007: 254). Nihai mallar sektöründe üretimde sermaye malları kullanılmamakta, emek ve ara mallar kullanılmaktadır. Ara malları sektöründe, her firma sermaye ve tasarım girdilerini kullanarak ara mallarını üretmektedir. Her firma kullandığı tasarım girdisini araştırma sektöründeki firmadan satın almakta veya kiralamaktadır. Bu durum her tasarımın tek alıcısı ve satıcısıyla her aramaların da tek bir üreticisi olmasına neden olmaktadır. Ara mal üreten firmalar monopol firma konumundadırlar. Nihai mal sektöründe üretim yapan firmalar üretilen ara malları satın almaktadırlar ve ara malların fiyatı monopolcü firma tarafından belirlenmektedir. Araştırma sektörü ise büyümenin devamını sağlayan yeni fikir ve teknikler üretmektedir (Romer, 1990, 1991, 1986, aktaran Yülek, 1997: 5). Yeni fikir ve teknikler; üretim sürecine yeni ve daha modern ara malların (makinelere) katılmasına ve ekonomideki toplam bilgi stokunun artmasıyla beraber araştırma sektöründeki beşeri sermayenin verimliliğinin de artmasına neden olmaktadır. Bütün bunlar üretim sürecinde kullanılan makinelerin üretim fonksiyonunda ölçüğe göre artan getiri sağlamak ve ekonomik büyüme sağlanmaktadır (Dinopoulos ve Thompson, 2000, akt. Ercan, 132). Üretilen bu teknik ve fikirler diğer firmalar tarafından kullanılmakta ve bir bilginin birden fazla kullanıcısı olmaktadır.

1.2.2. Lucas'ın Beşeri Sermaye Modeli

Bir toplumun gerek kas gücü ile olan çalışmalarında gerekse zihinsel çalışmalarında sahip olduğu bilgi ve beceri beşeri sermaye olarak tanımlanmaktadır (Özsağır, 2008: 12). Beşeri sermaye ile büyüme arasındaki ilişkiye birçok iktisatçı tarafından yer verilse de en büyük katkı Lucas tarafından yapılmıştır. Lucas 1988 yılında yayınladığı makalesinde beşeri sermayeyi fiziki sermaye gibi bir üretim faktörü olarak kabul etmiş ve analizini bu doğrultuda yapmıştır (Lucas, 1988: 3).

Lucas büyüme modelinde, Solow tarafından geliştirilen modeli daha kapsamlı ele almış ve tek sektörlü bir ekonomide beşeri sermayenin büyüme üzerindeki etkisine odaklanmıştır (Lucas, 1988: 6).

Lucas (1988) geliştirdiği modelde standart neo-klasik piyasa şartlarının geçerli olduğu, parasal faktörlerin analize katılmadığı bir ekonomide çıktı düzeyinin (Y), fiziki sermaye (K) ve etkin emek (N^e) girdisi tarafından belirlendiği kabul etmiştir.

$$Y = F(K, N^e).$$

Bir ekonomide ortalama (h) yetenek düzeyinde, (N) adet işçi varsa ve her bir işçi (u) kadar zamanını cari üretim için harcarsa etkin emek arzı:

$$N^e = u \cdot h \cdot N \text{ şeklinde olmaktadır.}$$

ıktı fonksiyonu ise;

$$Y = F(K, u \cdot h \cdot N) \text{ şeklinde olmaktadır.}$$

Bu fonksiyona göre çalışılan süre (u) ve işçilerin ortalama yetenek düzeyi (h) arttıķça çıktı düzeyi artmaktadır. Diğer yandan, sosyal bir olay olduğu kabul edilen okullaşma oranına bağlanan beşeri sermaye birikimi, çalışmadan arta kalan zamanla (1-u) ilişkilendirilmektedir:

$$h(t) = h(t) \cdot \delta [1 - u(t)]$$

Bu fonksiyona göre, $u(t)=1$ olması halinde zamanın tamamı mevcut üretimi gerçekleştirmeye gitmekte, işçilerin yeteneklerini geliştirmelerine hiç zaman kalmamakta ve beşeri sermaye birikimi sıfır olmaktadır. $u(t)=0$ olması halinde ise zamanın tamamı yetenekleri geliştirmeye harcanmakta ve beşeri sermaye birikimi maksimum olmaktadır (Lucas, 1988: 17-18).

1.2.3. Barro'nun Kamu Politikası Modeli

Barro tarafından 1990'lı yıllarda yapılan çalışmalarda devletin ekonomideki rolü yeniden gözden geçirilmiş ve bu çalışmalarda devletin ekonomi içerisindeki rolü Keynesçi yatırımcı ve üretici devlet rolünden farklı oluşturulmuştur. Devletin yeni rolü eğitim, Ar-Ge, teknoloji transferi, mülkiyet haklarının korunması, iletişim ağlarının güçlendirilmesi, işlem maliyetlerinin düşürülmesi gibi özel girişimin etkinliğini artıracak işleri yapmaktır (Taban, 2010: 92).

Barro ilk çalışmasındaki (1990) modelde, ölçeğe göre sabit getiri sağlayan bir üretim fonksiyonunda kamu kesimini de dikkate alarak, kamu harcamaları, tasarruf oranı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Hükümetler, özel harcanabilir geliri vergilendirerek, büyümeyi etkileyen kamu kaynaklı girdilerin özel kesim girdileriyle aynı oranda artışını sağlayabileceklerinden fert başına gelir ve tüketim artışına katkıda bulunabilirler. Bu anlamda Ar-Ge çalışmalarının teşvik edilmesi ve doğrudan sağlanan kamu hizmetleri, örneğin eğitim, sağlık ve diğer altyapı yatırımları, sosyal anlamda en uygun düzeyde olacaktır (Ercan, 134).

Barro özellikle kamu sektöründe yapılacak olan alt yapı harcamalarının özel sektörün sermaye verimliliğini artıracığını ileri sürmekte ve bu harcamaların vergilerle finanse edileceğini ileri sürmektedir (Taban, 2010: 96).

İKİNCİ BÖLÜM

2. İKTİSADİ KALKINMA

2.1. İKTİSADİ KALKINMA KAVRAMI

Kalkınma en genel anlamda, bir ülkede üretim ve gelir artışlarının yanı sıra ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlarda yaşanan değişim süreci olarak tanımlanmaktadır (Berber, 2004: 6). Kalkınma kavramı modernleşme, sanayileşme, büyüme, ilerleme gibi kavramlarla iç içe geçmiştir. Bu yüzden kalkınma kavramı toplumların değişimine etki eden faktörlere göre içerik kazanmıştır. İktisatçılar, sosyologlar ve tarihçiler kalkınmayı farklı şekillerde tanımlamışlardır. Örneğin Adam Smith İngiltere'nin sanayileşmesinde kalkınmayı maddi ilerleme olarak tanımlarken, Marx ise kalkınmayı tarihsel şartlardaki değişimler ile açıklamıştır.

Ekonomik kalkınmadan söz edilebilmesi için sağlanmış olması gereken özellikler şunlardır (Berber, 2004: 6-7):

1. Ekonomik kalkınma sürecinde tarım, sanayi ve hizmet olarak adlandırılan temel sektörlerin Gayri Safi Milli Hâsıla'daki nispi paylarının değiştikleri gözlenmektedir.
2. Sanayi sektörünün kendi içinde gösterdiği dönüşümdür. Ülkede yatırım malları üreten sektörün toplam sanayi üretimi içindeki payı ne kadar fazla ise ülke kalkınma sürecinde o kadar ilerlemiştir.
3. Kalkınma sürecinde dış ticaretin yapısında da değişimler yaşanmaktadır. Başlangıçta tarımsal ürünler ve işlenmemiş kaynaklar ihraç edilirken zamanla sanayi ve mamul mallar ihraç edilmeye başlanır.
4. Bunların yanı sıra kişi başına daha yüksek enerji tüketimi daha yüksek kalori tüketiminin olması, okur-yazarlık oranının artması, yaşam sürelerinin uzaması, çocuk ölümlerinin azalması, Ar-Ge faaliyetlerinin Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)' dan daha fazla pay alması, sosyal ve kültürel yapının iyileşmesi gibi faktörler de kalkınmanın diğer belirleyicileridir.

Ekonomik kalkınma hem daha fazla çıktı hem de teknik ve kurumsal yapıdaki değişimleri kapsamaktadır (Yavilioğlu, 2002: 75). Bu bağlamda kalkınma çabalarının esas olarak altı tane amacı vardır (Kaynak, 2009: 43).

1. Yaşayabilmek ve yaşamı devam ettirebilmek için doğaya karşı mücadele yani doğayı kontrol altına almak(üretim ve teknoloji boyutu)
2. Yaşam standartlarını yükseltmek(insani boyutu)
3. İstihdam olanaklarını genişletmek ve çalışma koşullarını iyileştirmek (istihdam boyutu)
4. Toplumlar ya da ülkeler arası yarışta önde yer almak (hâkimiyet boyutu)
5. Bu çabaları çevreye en az zarar vererek gerçekleştirmek. (çevre boyutu)
6. Ekonomik, siyasal ve sosyal yönden özgürlük düzeyini yükseltmek.(özgürlük boyutu)

2.2. KALKINMA TEORİLERİ VE POLİTİKALARI

Kalkınma teorileri, toplumların modern yetenek ve davranışlarını nasıl edinin gelişebilecekleri, ekonominin nasıl modernleşeceği ve bu bağlamda az gelişmiş ülkelerin nasıl gelişmiş ülke düzeyine ulaşacakları konusu üzerine yoğunlaşmışlardır (Doğan ve Öztürk, 2010: 36).

Kalkınma konusunda yapılan ilk çalışmalar genellikle gelişmiş ülkelerin problemlerine yöneliktir. Kalkınma konusunun azgelişmiş ülkelerle ilişkilendirilmesi ve azgelişmiş ülkelerin sorunlarına yönelik çalışmaların yapılması ise II. Dünya Savaşı'ndan sonraki döneme rastlamaktadır. Bunun en büyük sebebi ise, savaş sonrasında büyük sömürge imparatorluklarının yıkılarak yeni ulus devletlerin ortaya çıkması ve bu yeni devletlerin hem yoksulluk ve açlıktan kurtulmak hem de uluslar arası platformda itibar kazanmak için güçlü yani kalkınmış bir ekonomiye sahip olmak istemeleridir (Kaynak, 2009: 33-42).

İktisadi kalkınmanın tasarruf - yatırım hacminde sağlanan artışlarla sağlanacağı konusunda birçok iktisatçı fikir birliği içerisindedir. Ancak finansmanını kimin yükleneceği, gelir artışından kimin yararlanacağı konularında her iktisatçı kendi ideolojisi doğrultusunda fikirler öne sürmektedir (Kazgan, 2002: 273).

2.2.1. W.W.Rostow'un Kalkınma Teorisi - Safhalara Göre Kalkınma

Rostow, 1960 yılında yayınladığı kitabında bütün toplumların kalkınma süreci bakımından birbirini izleyen beş safhadan geçtiğini öne sürmüştür. Çalışmasında, iktisadi kalkınmayı tarihsel açıdan ele almış 18. yüzyıldan itibaren çeşitli ülkelerde meydana gelen gelişmeleri inceleyerek genel bir sonuca ulaşmaya çalışmıştır (Acar, 2008: 93). Rostow'a göre, iktisadi kalkınma sürecinde her ülkenin geçeceği beş aşama şunlardır (Hiç, 1994: 143-155 ve Berber, 2004: 246-263):

1- Geleneksel toplum safhası: Bu safhada ülkenin üretim ve gelir artışı için belirli bir sınır vardır. Ekilen arazinin genişletilmesi, ticaret, tarım ve sanayi alanlarında yapılacak yeniliklerle üretim artışı yaşanabilmektedir. Ancak yaşanacak üretim artışı tarımda kullanılan teknolojinin ilkeliği nedeniyle sınırlıdır. Tarım kesiminde çalışanların toplam nüfusa oranı fazladır ve sosyal ve politik güç ise büyük arazi sahiplerinin elindedir.

2- Kalkışa Hazırlık Safhası: Kalkınma için gerekli olan ön şartların toplumun kendi iç dinamikleri veya dış güçler tarafından hazırlandığı süreçtir. Bu evrede sanayi kesiminin oluşması için gerekli olan faaliyetlere başlanmaktadır. Bunun dışında sosyal sabit sermayenin artırılması, tarım kesiminin de yeniden organize edilmesi gerekmektedir. Özellikle tarım kesiminin geliştirilmesi ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü:

- Artan nüfusla birlikte gıda ihtiyacı artmakta ve şehirleşmeyle birlikte şehirli nüfus miktarı artmaktadır. Şehirlere göçün artmasıyla birlikte tarımda çalışan nüfus sayısı azalmakta dolayısıyla daha fazla gıda daha az emekle elde edilmek zorunda kalmaktadır.

- Sermaye birikimi için gerekli olan döviz kazancını; nüfus artışından daha fazla üretim artışıyla ya da gıda maddelerine ayrılan dövizin azaltılmasıyla sağlamaktadır.

- Tarım kesiminde gelirin artması sanayi kesimi için gerekli olan talep artışına neden olmakta ve kalkınma sürecini hızlanmaktadır.

- Tarım kesiminden alınacak vergiler devletin kalkınma için yapacağı harcamaların finansmanında kullanılmaktadır.

- 3-** Kalkış safhası: Bu dönemde kendi kendini besleyen ve devamlı gelişmeyi engelleyen etmenlerin ortadan kalktığı safhadır. Tarım sektöründe kullanılan üretim tekniklerinde olumlu yönde değişme yaşanmaktadır. Yeni teknikleri kullanan çiftçi sayısı artmakta, tarım kesimi geçimlik özelliğinden sıyrılarak ticarete yönelmeye başlamaktadır. Sanayi sektöründe yeni sanayi kolları ortaya çıkmakta ve bunlar hızla gelişmektedir. Sanayide sağlanan hâsıla artışı yeniden yatırımlara dönüştürülmektedir. Yatırımların milli gelir içindeki payı artmaktadır.
- 4-** Olgunluk safhası: Toplumun o dönemdeki mevcut teknolojiyi bütün safhalarda kullanabilme gücüne ulaştığı safhadır. Ekonomi teknik bakımdan her malı üretebilir hale gelmektedir.
- 5-** Kitle Tüketim Çağı: Toplum arz yerine taleple, üretim yerine tüketimle, tüketim yerine refah maksimizasyonu ile ilgilenmektedir. Üretim daha çok dayanıklı tüketim mallarına doğru kaymaktadır. Ülke, dış politika ve askeri alanlarda üstünlük sağlamak amacıyla bu alanlara daha fazla kaynak tahsisinde bulunmaktadır.

Gelişmiş olan ülkeler bu aşamalardan geçmiştir. Azgelişmiş ülkeler ise bu aşamalardan geçerek gelişmiş ülke konumuna ulaşabileceklerdir.

2.2.2. R.Nurkse - Az Gelişmişliğin Kısır Döngüsü Teorisi

Teorinin hareket noktası “Bir ülke fakir olduğu için fakirdir” görüşüdür. Teoriye göre, azgelişmiş ülkeler arz ve talepten kaynaklanan kısır döngü yüzünden sermaye birikiminde bulunamamakta ve dolayısıyla kalkınmamaktadırlar. Nurkse’e göre, azgelişmiş ülkelerde kişi başına düşen gelir düzeyi düşük olduğu için tasarruflar da düşük seviyededir ve bundan dolayı gerekli yatırımlar yapılamamaktadır. Yatırımlar az olduğu için sermaye birikimi az olmaktadır. Sermaye birikimi az olduğu için verimlilik az olmakta ve verimlilik az olduğu için de kişi başına düşen milli gelir az olmaktadır (Ertek, 2009:555). Nurkse’e göre az gelişmiş ülkelerin bu kısır döngüden çıkabilmeleri kendi başlarına mümkün değildir. Ancak yabancı sermaye, borçlanma ya da dış yardımlar sayesinde bu döngüden kurtulabileceklerini öne sürmektedir (Öztürk ve Doğan, 2010: 37).

Nurkse, az gelişmiş ekonomilerde dengeli kalkınma sorununa büyük önem vermiş ve bu konuyu az gelişmiş ekonomilerin kalkınması için temel faktörlerden

birisi olarak görmüştür. Dengeli kalkınma, birkaç sanayi dalında başlatılacak olan yatırımlar birbirini tamamlayıp, piyasanın sınırlarını genişleterek piyasaya bir dinamizm katmalarıyla gerçekleşmektedir. Dengeli kalkınma özellikle iç piyasanın genişletilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Birkaç alanda birden yapılan yatırımlar piyasada üretim artışına neden olacaktır. Ayrıca aynı anda birden fazla alanda yapılan yatırımlar verim artışı da sağlayacaktır. Bunlar, az gelişmiş ülkelerin gelişim sürecine geçmelerini sağlayacaktır. Ayrıca Nurkse, az gelişmiş ülkeler için önerdiği bu dengeli kalkınma stratejisindeki iç politikaların dış ticaret politikaları ile desteklenmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Manisalı, 1978: 66-68).

2.2.3. A.Lewis - Sınırsız Emek Arzı İle İktisadi Kalkınma

Modelin temel amacı geleneksel tarım ve modern sanayi sektörünün olduğu bir ekonomide kalkınmanın nasıl başlatılabileceğinin belirlenmesidir. Az gelişmiş ülkeler emeğin bol ve ucuz olduğu ülkelerdir. Bu modelde emeğin bolluğundan yararlanılarak emeğin verimsiz olduğu alanlardan verimli olduğu alanlara yöneltilerek kalkınmanın sağlanabileceği vurgulanmaktadır (Berber, 2004: 273).

Sanayi sektöründe verimlilik ve dolayısıyla kişi başına üretim tarım sektöründen daha yüksektir. Ayrıca tarım sektöründe sınırsız işgücünün var olduğu varsayılmaktadır. Buna göre tarım sektöründe artık işgücü olarak tanımladığı, üretimden alıkonulsa bile diğer faktör girdileri sabitken üretim düzeyinde değişme yaşatmayan, işgücü mevcuttur. Tarım sektöründe yer alan bu artık işgücü sanayi sektörüne aktarıldığı zaman tarım sektöründeki işgücünden daha fazla çalışacağını ve üretimi arttıracığını varsaymaktadır. Bunun yanında toprağın sınırlı olmasından dolayı tarım azalan getiriye sahiptir. Nüfusun tarım dışında çok az istihdam olanağı bulunduğu bir ekonomide, nüfus hızlı bir şekilde artarsa bir süre sonra toprağın emek istihdam etme olanağı ortadan kalkmaktadır (Kaynak, 2009: 192).

Teoriye göre, tarım kesiminden sanayi kesimine transfer edilen işgücü sayesinde sanayi kesiminde istihdam ve üretim artışı yaşanacaktır. Bu ekonomik kalkınmayı uyaracaktır. Ancak transfer edilen işgücüne tarımsal kesimdeki geçimlik ücret düzeyinden biraz daha fazla ücret ödenmelidir. Kentsel yaşam biçimine uyum sağlayabilmek için bu fazlalığın tarımsal geçimlik ücret düzeyinin % 30'u kadar

fazla olması gerektiği varsayılmaktadır. Buna rağmen, ödenen ücret kentsel kesimdeki mevcut ücret düzeyinin çok altındadır. Gerçekleşecek olan üretimden elde edilecek karlar ücret düzeyinin çok üzerinde olacağı için tasarruflarda da artış yaşanacaktır. Yüksek karlar yeniden yatırımlara dönüştürülecek ve sermaye birikimi artacaktır. Yeni yatırımlar işgücü talebini ve üretim artışını beraberinde getirecektir. Bu süreç tarım kesimindeki artık işgücü ortadan kalkana kadar devam edecektir. Belli bir süre sonra ücretlerde artış yaşanmaya başlayacak ve ekonomide tarım kesiminin payı azalırken sanayi kesiminin payı giderek artacaktır (Berber, 2004: 273-275).

2.2.4. A.O.Hirschman - Dengesiz Kalkınma Modeli

Dengesiz gelişme modelinin önemli kurucularından olan Hirschman'ın teorisi sektörler arası ilişkilere ve sektörlerin durumuna dayandırılmıştır. Ekonomi içerisinde yer alan bazı sektörler ağırlık verilmesi bu sektörlerin diğer sektörlerle olan ilişkilerden dolayı diğerlerini de etkilemekte, ekonomide gelişmelere neden olmaktadır. Modelin dengesiz kalkınma modeli olarak ele alınmasının sebebi, başlangıçta bütün sektörler gereken desteğin sağlanmayıp sadece bir veya birkaç sektörün desteklenmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak söz konusu ilişkilerin sağlanabilmesi için sektörlerin eksik ya da fazla kapasitede çalışmaması tam bir tamamlayıcılık içerisinde olması gerekmektedir. Aksi bir durum söz konusu olduğunda kalkınma hızını düşüren ve kaynak israfına yol açan bir süreç ortaya çıkmaktadır (Manisalı, 1978: 81-83).

Hirschman, kalkınma sürecinde yatırımları uyarması bakımından doğrudan üretim faaliyetlerini daha etkin bulmaktadır. Ancak seçilecek olan doğrudan üretim faaliyetleri ileriye ve geriye doğru güçlü bağlantı etkisine sahip olmalıdır. Çünkü ileriye doğru güçlü bağlantı etkisine sahip olan doğrudan üretim faaliyetleri kendi ürettiği ürünü girdi olarak kullanan sektörlerin gelişimine katkı sağlamakta, geriye doğru güçlü bağlantı etkisine sahip doğrudan üretim faaliyetleri ise kendi kullandığı girdiyi üreten sektörlerin gelişimine katkı sağlamaktadır (Kaynak, 2009: 361-362).

Hirschman'a göre, az gelişmiş ekonomilerde kıtlık yaşanmasının sebebi; sahip oldukları kaynakların az olması değil az dahi olsa bu kaynakları bir araya getirerek

işletecek araç ve yeteneğin olmamasıdır. Azgelişmiş ülkeler yeterli kaynaklara sahip olmadıkları ve bu kaynaklardan iktisadi bir şekilde yararlanamadıkları için dengesiz olarak gelişmek zorundadırlar (Kaynak, 2009: 358).

2.2.5. R.Prebish - Merkez-Çevre Modeli

Uluslar arası ticaretten kazanç sağlayan sanayileşmiş zengin ülkeler merkez ülkeler, Latin Amerika ve Afrika'daki yoksul ülkeler ise dış ticaretten kazanç sağlayamayan çevre ülkelerdir. Prebisch'e göre, serbest ticaretin getirdiği uzmanlaşma ticarete katılan tüm ülkelerin ortak yararına olmamakta, aksine birincil ürünlerde uzmanlaşmış olan çevre ülkelerden sanayi ürünlerinde uzmanlaşmış olan merkez ülkelere bir gelir aktarımına neden olmaktadır (Doğan ve Öztürk, 2010: 38).

Prebish'e göre, verimlilik artışından çevre ülkeler merkez ülkelere kıyasla düşük düzeyde yararlanmaktadır. Tasarruf miktarı verimliliğe bağlı olduğu için çevre ülkelerde sermaye birikimi ve refah düzeyi merkez ülkelere oranla düşük kalmaktadır (Prebisch, 1963, çev: Kuruç, 104). Merkez ülkelerde yaşanan verimlilik artışının birim fiyatlarda düşmeye yol açması ve bunun da dış ticaret hadlerinde hammadde ihraç eden çevre ülkeler lehine bir gelişmeye neden olması gerekmektedir. Ancak verimlilik artışları bir taraftan merkez ülkelerdeki sendikalar nedeniyle ücret ve karların artmasına neden olurken diğer taraftan imalat ürünleri fiyatının hammadde fiyatına göre artmasına neden olmaktadır. Çevre ülkeler verimlilik artışlarını ücret ve karlara yansıtılmakta, dolayısıyla ihracat sektöründeki verimlilik artışları fiyat düşüşlerine neden olmakta ve dış ticaret haddi çevre ülke aleyhine gelişmektedir. Prebisch'e göre çevre ülkeler sanayileşmeye ve imalat ürünlerini üretmeye başlamalıdır (Kaynak, 2009: 133-134). Prebisch politika önerisi olarak, kendine yeterli bir ekonomi kurma ve içe dönük ekonomik kalkınmayı savunmaktadır. Ticaret ve ihracat yönelimli bir stratejiden ziyade, belli bir miktar korumacılığın tercih edildiği ithal ikamesine dayalı bir kalkınma stratejisi önermiştir. Gelişme stratejisi olarak ECLA (Economic Commission for Latin America / Latin Amerika Ekonomik Komisyonu) tarafından geliştirilen yapısalıcı tezler, ithal ikameci bir sanayileşmeyi, bölgesel bütünleşmeyi, azgelişmiş ekonomilerde statik ve dinamik etkinliğin sağlanması için Keynesçi yaklaşımda öngörülenden daha kapsamlı ve

esnek devlet müdahalesini gerekli görmektedir. Ancak yapılacak olan müdahale bir plan çerçevesinde yapılmalıdır (Başkaya 2000: 69-71 aktaran Doğan ve Öztürk, 2010: 38-39).

2.2.6. Neoliberal Kalkınma Kuramı

Neoliberal kalkınma yaklaşımına göre, azgelişmişliğin sebebi üçüncü dünya yönetimlerinin aşırı devlet müdahalesi ve hatalı fiyat politikalarının yarattığı kötü kaynak dağılımıdır. Kuram, ekonomide en uygun kaynak dağılımını ancak serbest piyasanın sağlayabileceğini ileri sürmektedir (Yavilioğlu, 2002: 61). Serbest piyasanın gelişmesine izin vererek, devletin sahip olduğu teşebbüsleri özelleştirerek, serbest ticaret ve ihracatta gelişmeyi özendirerek, yabancı yatırımın gelmesini sağlayarak, mal ve finans piyasalarındaki fiyat bozukluklarını azaltarak ekonomik verimliliğin ve kalkınmanın sağlanacağını savunmaktadırlar (Berber, 2004: 278).

Neoliberal kalkınma kuramına göre azgelişmiş ülkelerin uygulaması gereken kalkınma modeli; daraltıcı para ve maliye politikalarına dayanan ve yüksek finansal getiri ve devalüasyon riskinden arındırılmış bir döviz kuru sistemini amaçlayan, dışa açık (yabancı sermayeye bağımlı) bir iktisadi yapı şeklinde olmalıdır. Bu yapı altında merkez bankaları bağımsızlaştırılmalı, sadece ve sadece ulusal paranın değerini korumakla görevlendirilmeli ve bu amacın dışında başka hiç bir müdahalede bulunmamaları için ellerindeki tüm olanaklar kısıtlanmalıdır. Kamunun maliye politikaları ise doğrudan doğruya “faiz dışı fazla veren bütçe” amacına yönelik olmalıdır (Yeldan, 2002: 9). Devletin ekonomideki rolünü bırakarak piyasayı kendi iç dinamiklerinin işleyişine bırakması kalkınmayı da beraberinde getirecektir. Çünkü devlet ve bürokrasi özel kesimin gelişimini engellemektedir (Dolun ve Atik, 2006: 10).

2.2.7. Sürdürülebilir Kalkınma Modeli

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, ilk kez 1987 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nca hazırlanan “Ortak Geleceğimiz” adlı raporda kullanılmış ve “bugünün gereksinimini gelecek kuşakların gereksinimlerini

karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kalkınma” olarak tanımlanmıştır (Kaynak, 2009: 49).

Tanım, insan merkezci ve çevre merkezci olmak üzere iki yaklaşıma dayanmaktadır. İnsan merkezci yaklaşıma göre; insan merkeze yerleştirilmiş ve özellikle yoksul insanın bugün ve gelecekteki gereksinimlerinin karşılanmasına odaklanılmıştır. Çevre merkezci ikinci yaklaşıma göre ise, ekolojik denge merkeze yerleştirilmiş ve insanın gereksinimlerini karşılamak üzere yapılan girişimler sonucu çevrenin bugünkü ve gelecekteki gereksinimlerini karşılayabilmeye yönelik yeteneğinin engellenmemesi amaçlanmıştır. Bu tanımlamayla birlikte bireyler arası ekonomik eşitsizlik sorununa ek olarak nesiller arasında doğal kaynaklarındaki fırsat eşitsizliği sorunu da ortaya çıkmıştır (Özyol, 1).

Sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutu vardır. Bunlar (Holmberg & Sandbrook, 1992, akt: Harris, 2000, çev: Özmete: 5-6):

- 1- **Ekonomik:** Ekonomik olarak sürdürülebilir bir sistem, mal ve hizmetleri süregelen esaslara dayanarak üretebilmeli; hükümet ve dış borçların yönetilebilirliğini sürdürebilmeli, tarımsal ve endüstriyel üretime zarar veren sektörel dengesizliklerden sakınmalıdır.
- 2- **Çevresel:** Çevresel olarak sürdürülebilir bir sistem, kaynak temelini sabit tutmalı, yenilenebilir kaynak sistemlerinin ya da çevresel yatırım fonksiyonlarının istismarından kaçınmalı ve yenilemeyen kaynaklardan yalnızca yatırımlarla yerine yeterince konulmuş olanları tüketmelidir. Bu süreç, ekonomik kaynak olarak sınıflandırılmayan, biyolojik çeşitlilik, atmosferik denge ve diğer ekosistem işlevlerinin korunmasını da içermelidir.
- 3- **Sosyal:** Sosyal olarak sürdürülebilir bir sistem, eşitlik dağılımını; sağlık ve eğitim, cinsiyet eşitliği, politik sorumluluk ile katılımı içeren sosyal hizmetlerin yeterli düzeyde gerçekleştirilmesini sağlamalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1980 SONRASI TÜRKİYE'DE UYGULANAN KALKINMA POLİTİKALARI

3.1. 1980 ÖNCESİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİ

Türkiye'de 1980 öncesinde ithal ikamesine yönelik sanayileşmeye dayalı dengeli kalkınma politikası benimsenmiştir (Özdemir, 2007: 75). İthal ikamesi stratejisi genellikle ilk aşamada tüketim mallarının ikinci aşamada ise ara ve yatırım mallarının yurtiçinde üretilmesi şeklinde iki aşamadan meydana gelmektedir (Egeli: 150). Türkiye, uyguladığı kalkınma politikasının ilk aşaması olan dayanıklı tüketim mallarının üretimini gerçekleştirmiş ancak ikinci aşama olan ara ve yatırım malları üretimini gerçekleştirememiştir. Ekonomi, ara ve yatırım malları üretebilecek kadar gelişemediğinden mevcut sanayi üretimini devam ettirebilmek için ara ve yatırım mallarını ithal etmek zorunda kalmıştır. Bu aşamada ekonominin döviz talebi artmıştır. 1970'li yıllarda, hem ülke içerisinde hem de dünya da meydana gelen olumsuzluklar sonucunda uygulanan kalkınma politikası başarısızlığa uğramıştır. 1974 yılında ortaya çıkan petrol krizi petrol fiyatlarının çok yükselmesiyle birlikte ithal malların fiyatlarının yükselmesine sebep olmuştur. Bu da ödemeler bilançosu açıklarının artmasına sebep olmuştur. Ayrıca, ithal ikameci sanayileşme politikasının tamamlayıcı bir ögesi gibi görünen aşırı değerli kur politikası ihracatı özendirici değil caydırıcı rol oynamaktadır (Şahin, 2009: 178-180).

İthal ikameci modelin krize girmesinde etkili olan faktörler şunlardır: Model esas olarak yüksek verimlilik artışlarına ve bu verimlilik artışlarının da işverenlerle (yüksek kârlar) çalışanlar (yüksek reel ücretler) arasındaki uzlaşma temelinde işlemektedir. Ekonomi 1970'li yılların sonunda ciddi bir üretim darboğazı (dolayısıyla verimlilik krizi) ile karşı karşıya kalmış, bunun sonucunda kârlar önemli ölçüde gerilemeye başlamıştır. Verimlilik ve kârlar düşerken reel ücretler ve ücretlerin katma değerden aldıkları pay yükselerek devam etmiş, bu sonuç, ithal ikameci sanayileşme stratejisini krize sürükleyen temel unsurlardan biri olmuştur. Sanayinin içine girdiği verimlilik krizine ek olarak, işçi dövizlerinde gözlenen düşüş, ekonominin enerji tüketiminde dışa bağımlı olması -tüketilen enerjinin yaklaşık

%70'nin sanayide tüketilmesi- ve petrol fiyatlarında gözlenen hızlı artışlar, dış kredilerin kesilmesi ve borçlanmada karşılaşılan sorunlar gibi bir dizi faktör de sanayileşme stratejisinin krize girmesinde ayrıca rol oynamıştır (Eşiyok, 2004: 80).

1978 yılına gelindiğinde 1979-1983 yıllarını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (IV. BYKP) hazırlanmıştır. Bu planın amaçları şunlardır (DPT, 1979: 656):

- a) Gelişmeyi dinamik bir istikrar içinde hızlandırmak ve ileri bir sınaileşme düzeyine erişmek.
- b) Ülkenin dış ödeme gücünü hızla yükseltmek ve ulusal kaynaklardan yararlanma oranını öncelikle gözeterek enerji darboğazını aşmak.
- c) Ekonominin altyapı eksiklerini gidermek.
- d) Çağdaş teknolojileri oluşturmak, aktarılan teknolojileri ülke koşullarına ve gereksinimlerine uygun biçimde özümseme gücünü artırmak ve ekonomik ve toplumsal yararlarla teknolojik gelişme arasında uyum sağlamak.
- e) Uluslar arası ekonomik ilişkileri Türk ekonomisinin bağımlılaşmasını önleyecek şekilde, çok unsurlu dengeye dayandırmak.
- f) Kişiler, toplum kesimleri, bölgeler ve yöreler arasında gelir dağılımı farklarını ortadan kaldırmak.
- g) Kırsal alanda gelişmeyi, olanakları ve yaşam düzeyleri bakımından köy-kent ayrımını giderecek biçimde hızlandırmak.
- h) İşsizlik sorununa teknolojik ilerlemeyle çelişmeyen düzenlemeler getirmek.
- i) Sağlık hizmetlerini herkesin eşitçe yararlanabileceği şekilde tüm yurda yaymak ve etkinleştirmek.
- j) Her düzeyde eğitimi, Türk ulusunun özdeğerlerini koruyarak geliştirip, çağın teknolojik olanakları da değerlendirilerek, tüm yurda yaymak, eğitimden yararlanmada olanak eşitliği sağlamak, eğitimi hızlı, sağlıklı ve demokratik gelişme gerekleriyle uyumlu kılmak.

Ancak, hazırlanan bu plan, 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri nedeniyle uygulanamamıştır (Başol, 1995: 60).

3.2. 24 OCAK 1980 DÖNÜŞÜMÜ

Türkiye’de, 1970’li yıllardan itibaren karşı karşıya olunan petrol krizi ve ekonomide yaşanan sorunları ortadan kaldırmak için 24 Ocak 1980 tarihinde 24 Ocak Kararları olarak adlandırılan geniş kapsamlı bir ekonomi paketi uygulanmaya başlanmıştır. 24 Ocak Programının strateji ve hedefleri şunlardır (Şahin, 2009: 190-191):

a- 24 Ocak İstikrar Programının temel stratejisi ekonomide devletin müdahalesini ve devletin ekonomik faaliyetlerini en aza indirerek piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmaktır. Ekonomide makro ve mikro dengelerin serbest piyasalarda fiyat mekanizmasının işleyişi ile gerçekleşmesi amaçlanmıştır.

b- İthal ikameci sanayileşme politikasından ihracata dönük sanayileşme politikasına geçilmesi hedeflenmiştir.

c- 24 Ocak kararlarının amacı, ekonomiyi içinde bulunduğu bunalımdan çıkarmaktır. Bu sebeple uzun vadeli amaçların yanında bir dizi kısa vadeli amaçları da içermektedir. Bu amaçlar şunlardır:

- Acil dış ödeme güçlüklerinin aşılması için, vadesi gelen borçların ertelenmesi, taze dış kaynak bulunması ve sanayi malları ihracatının artırılması ile gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Programın hazırlık aşamasında IMF (Uluslar arası Para Fonu)’in temsil ettiği uluslar arası mali kuruluşlarla anlaşma yönünde işbirliğine gidilmiştir.

- Enflasyon hızının düşürülmesi ve enflasyon sarmalının kırılması amaçlanmıştır.

- Atıl kapasitelerin harekete geçirilmesi, işsizliğin azaltılması ve sürdürülebilir bir büyüme ortamının sağlanması Programın diğer önceliğidir.

Krizle birlikte, Türkiye ekonomisinde 24 Ocak istikrar Programı ile gündeme gelen IMF denetimindeki istikrar programının temel amacı; ekonominin dışa açılması yanında, uzun dönemde dünya ekonomisi ile bütünleşmesinin sağlanmasıdır (Eşiyok, 2006: 18).

1980 sonrasında uygulanmaya koyulan ihracata dayalı büyüme stratejisinde, sermaye birikiminin piyasa ekonomisi kuralları çerçevesinde gerçekleştirilmesi benimsenmiştir. Ekonominin dış rekabete açılması sonucu, dış talebin yabancı sermaye yatırımlarını uyarması ve artan yabancı sermaye yatırımlarının yardımıyla sermaye birikiminin artırılması ve sermaye birikimi yanında ekonomideki mevcut kaynakların, artan iç ve dış rekabet baskısı nedeniyle etkin kullanımının sağlanması sonucunda ekonomik büyümenin hızlanması amaçlanmıştır. Bunların yanında, kamu kesiminin doğrudan üretim faaliyetlerinden kaçınarak kaynaklarını altyapı yatırımlarına yönlendirmesi amaçlanmıştır (Saygılı, Cihan ve Yurtoğlu, 2002: 34).

1980'li yıllarda uygulanan yatırım teşviklerinin felsefesinde, daha önceki Planlara göre oldukça önemli değişiklikler olmuştur. Teşvikler, yalnız toplam sabit sermaye yatırımlarının gerçekleşmesi için değil, aynı zamanda yatırımların, planın öngördüğü sektörel önceliklere göre dağılımının sağlanması amacıyla da kullanılmaya başlanmıştır. Bu amaçla, yatırım teşviklerinde öncelikli sektör uygulamasına geçilmiş ve her yıl yayınlanan kararnameler çerçevesinde teşvik edilecek yatırım konuları belirlenmiştir (Eser, 2011: 77). Bu kapsamda, emek-yoğun, yerli hammaddelere dayanan ve dünya pazarlarında rekabet gücünün yüksek olduğu sektörlerin desteklenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, ihracatta önem arz eden ulaşım, haberleşme ve diğer altyapı yatırımları hız kazanmış, genel bir ihracat seferberliği başlatılmıştır. Gerçekleştirilen devalüasyonun yanı sıra, sabit kur sisteminden günlük olarak ayarlanan esnek kur sistemine geçişle gerçekçi kur politikası uygulanmaya çalışılmıştır (Varol, 2003: 4).

24 Ocak 1980 sonrası istikrar önlemleriyle sağlanmak istenen, uzun dönem kalıcı bir ekonomik gelişmedir. Buna yönelik olarak, kamu kesimi daraltılmış, sermaye-emek piyasaları arz ve talep koşullarına bırakılmış, iç ve özellikle dış piyasada serbesti koşullarına daha çok yer verilmiştir. Bu önlemler sürekli devalüasyonla birleştiğinde ekonomik gelişmenin piyasa koşullarına bırakıldığı söylenebilmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2007: 212).

24 Ocak Programının kapsamında yapılan uygulamalar genel hatlarıyla şunlardır (Şahin,2009: 191-194):

- Enflasyonu kontrol altına almak için iç talebe yönelik önlemler alınmıştır. Kamu kesiminde üretilen malların fiyatlarına zamlar yapılmıştır. Para arzı kontrol altına alınarak reel para arzı kısıtlanmıştır. Temin edilen dış krediler yardımıyla hammadde ve ara mal ithalatı yapılmıştır.
- Devletin piyasaya müdahalesini azaltmak hedefi doğrultusunda Fiyat Tespit ve Kontrol Komitesi kaldırılmış, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)' ne fiyatların tespiti konusunda yetki verilmiş, tarımsal ürünler taban fiyatı ve destekleme alımları kapsamı daraltılmış, iç piyasada fiyat rekabetinin gerçekleştirilmesi için tüketim malları ithalatı serbestleştirilmiş, faiz haddi ve döviz kurunun serbest piyasalarda oluşturulması için yasal ve kurumsal altyapı oluşturulması çalışmalarına başlanmıştır.
- Dış ticaretin serbestleştirilmesi ve yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi amacıyla yönelik olarak, döviz alım satımı serbestleştirilmiş, döviz piyasası üzerindeki kontroller ve yasaklar giderek azaltılmıştır. Bu bağlamda, Türk Lirasının Değerini Koruma Mevzuatı aşamalı olarak liberalleştirilmiştir. Mayıs 1981'de günlük kur uygulamasına geçilmiştir. İhracatı ve yabancı sermayeyi teşvik amacıyla döviz kuru ile serbest piyasa kuru arasındaki sapmalar ortadan kaldırılmıştır.
- İthalatın serbestleştirilmesi için; ithalattan alınan damga resmi ve teminatlar önemli ölçüde azaltılmış, kotaya tabi mal sayısı azaltılmış, ithalat üzerindeki dolaysız devlet kontrolleri azaltılmış, gümrük vergileri düşürülmüştür. İhracatta devlet denetimi büyük ölçüde kalkmış ve geniş teşvik sistemi getirilmiştir. İhracatta dolaylı vergilerin iadesi sistemi sürdürülmüş, kurumlar vergisi hafifletilmiştir. İmalatçı – ihracatçılara, hammadde ve ara girdi ithalatında kullanmak üzere döviz tahsisinde ve döviz transferinde öncelik, kazanılan dövizlerden mahsup ve gümrük muafiyeti olanağı sağlanmıştır.
- Yabancı sermaye girişlerini teşvik etmek için idari denetimler gevşetilmiştir. Yabancı sermaye yatırımındaki formalitelerin azaltılması için yabancı sermaye ile ilgili tüm görev ve yetkiler Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'na bağlı Yabancı Sermaye Dairesine devredilmiştir.
- Sendika faaliyetleri yasaklanmıştır. İşçi ücretleri ve memur maaşları sürekli biçimde fiyat artış oranlarından daha düşük oranlarda yükseltilerek reel olarak düşürülmüştür ve böylece çalışan kesimin GSMH'daki payı azaltılmıştır.

3.2.1. 24 Ocak 1980 Programının Uygulama Sonuçları:

Programın uygulanmasında kısa vadeli amaçlar öncelik verilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda kıtlığı çekilen, karaborsası oluşan mallar sorunu çözülmüş, enflasyon baskısı kırılmıştır. Uluslar arası finansal kuruluşlardan sağlanan krediler sayesinde dış finansman sorunu aşılmış ve ithalat arttırılmıştır. 12 Eylül 1980 tarihinde yaşanan askeri darbe sonrasında KİT'lerin ürün fiyatları kısa aralıklarla ayarlanmış ve KİT'lerin zararları azaltılmıştır. Türk Lirasına uygulanan mini devalüasyonlar sayesinde aşırı değerlenmesi önlenmiş ve bunun sunucunda ithalat ve ihracatta artışlar yaşanmıştır. Para arzı ve Merkez Bankası kredileri artışı kontrol altına alınmıştır. Ayrıca işçi ücretlerinde ve memur maaşlarında artışlar enflasyon oranının altında gerçekleştirilmiş ve böylece hem iç talep daraltılarak ihracat arttırılmış hem de enflasyon önlenmiştir (Şahin, 2009: 195-197).

1970'li yıllarda çok düşük seviyelerde seyreden ihracat, 1980'li yılların ilk yarısında büyük bir artış göstermiş ve 1980, 1983,1984 yıllarında sırasıyla 2.910, 5.728, 7.134 (milyon\$) seviyesine yükselmiştir. İhracat mallarının üretilmesi; yatırım malı ithalatı ve yeni üretim kapasiteleri üzerine kurulu olmaktan çok ara malı ithali ve kurulu kapasitelerin kullanılmasına dayandırılmıştır. Sanayinin, yeni üretim kapasitelerine dayalı katma değeri yüksek bir ihracat artışı aşamasına 1980'li yıllarda gelememiş olmasının sebebi, kurulu kapasitenin kullanılarak ve iç talebin kısılarak üretimin ihracata yönelmiş olmasıdır. Bu dönemde ihracata yönelik sanayileşme için uygulanan politikalar, sanayide yeni yatırımları ve teknolojik gelişmeyi teşvik edecek bir niteliğe kavuşamamıştır (Yücel, 2006: 175).

24Ocak 1980 kararlarından sonra Türkiye ekonomisinde sabit sermaye yatırımlarında artış meydana gelmiştir. 1980 yılında 1.156 Bin TL olan sabit sermaye yatırımları 1984 yılına gelindiğinde 4.284 Bin TL'ye ulaşmıştır. Gerçekleşen sabit sermaye yatırımlarında kamunun payı 1980-1984 yılları arasında özel kesim tarafından yapılan sabit sermaye yatırımlarına göre daha az oranlarda artmıştır. Kamu kesiminin imalat sanayine yönelik sabit sermaye yatırımlarında 1980-1984 yılları arasında azalma meydana gelirken tarım sektörü yatırımlarında ise artış yaşanmıştır. Ancak 1980-1984 yılları arasında enerji ve ulaştırma sektörlerine

yönelik kamu sabit sermaye yatırımlarında artışlar yaşanmasına karşılık eğitim ve sağlık sektörlerine yönelik sabit sermaye yatırımlarında azalış yaşanmıştır.

Tablo.3.1. Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı(%) (1980-1984)

	1980	1981	1982	1983	1984
Tarım	7,9	10,2	10,3	9,8	9,6
Madencilik	7,6	9,7	8,6	8,8	9,1
İmalat	26,3	21,9	18,9	15,8	14,0
Enerji	21,3	22,1	24,7	25,4	24,0
Ulaştırma	20,8	19,7	21,3	23,5	25,0
Turizm	0,5	0,5	0,5	0,6	0,9
Konut	2,4	2,4	1,4	1,8	2,6
Eğitim	4,1	4,2	4,5	4,5	3,7
Sağlık	1,8	2,0	2,0	1,6	1,5
Diğer Hizmetler	7,2	7,2	7,9	8,1	9,6

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 1950-2010

Kısaca açıklamak gerekirse, 1980-1984 yılları arasında piyasalarda denge arz-talep koşullarına göre belirlenmiş, döviz darboğazından çıkılmış, ödemeler bilançosu açıkları küçültülmüş ve enflasyon gerileme dönemine girmiştir. Ancak, 1980 yılında GSMH’da azalma yaşanmış, daha sonraki yıllarda ise büyüme düşük seviyelerde kalmıştır. Devletin ekonomideki yeri daraltılamamış ve işsizlik azaltılamamıştır (Şahin, 2009: 195-197).

Tablo.3.2. Seçilmiş Ekonomik Göstergeler (1980-1984)

	1980	1981	1982	1983	1984
Büyüme oranı(%)	-2,8	4,8	3,1	4,2	7,1
İşsizlik Oranı (%)	8,6	7,6	7,5	8,2	8,1
Kamu Kesimi Sabit Sermaye Yatırımları (Bin TL)	462	723	869	1.213	1.777
Özel Kesim Sabit Sermaye Yatırımları (Bin TL)	694	865	1.165	1.586	2.507
Sabit Sermaye Yatırımlarının Ana sektörler İtibariyle Dağılımı (%)					
Tarım	7,6	10,6	10,9	10,8	9,9
Madencilik	2,8	3,8	3,3	3,7	3,7
Sanayi	28,8	29,8	28,6	27,1	26,6
Ana Sektörlerin Toplam İhracat İçindeki Payları(%)					
Tarım	57,4	---	---	32,8	24,5
İmalat Sanayi	36	---	---	63,9	72,1
Madencilik	6,6	---	---	3,3	3,4
İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (%)					

Yatırım Malı	20	----	-----	14,4	13,9
Aramalı	77,9	----	-----	84,4	84
Tüketim malı	2,2	----	-----	1,2	2,1
İhracat	2,910	----	-----	5,727	7,133
İthalat	7,909	----	-----	9,235	10,756
Tasarruflar/ GSMH	16,0	18,3	17,1	16,5	16,5
Yabancı Sermaye Girişi (Milyon \$)	18	-	-	46	113

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2010)

3.3. BEŞİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI(1985-1989):

1985 yılında uygulamaya konulan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (V.BYKP) (1985-1989) ekonomiye ilişkin olarak yeni politikalar belirlenmiştir. Belirlenen bu politikalara göre (DPT, 1984: 30-159);

- Nüfusun sağlık, eğitim, barınma ve beslenme imkânları artırılacak; sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve özellikle göç veren ve doğurganlığın yüksek olduğu illerde yaşayan nüfusun bu hizmetlerden faydalanması sağlanacaktır.
- Fiyat ve gelir politikalarının gelir dağılımını iyileştirici yönde uygulanmasına dikkat edilecektir.
- Vergi, bütçe, para - kredi, dış ticaret, kur, gelir ve KİT fiyat politikaları, enflasyonla mücadele etmek ve istikrarına ulaşmak amacıyla etkin bir şekilde koordine edilecektir.
- Mevcut sanayide teknoloji seviyesinin geliştirilmesi ve kapasite kullanımının artırılması birinci önceliğe sahip olacaktır. Kamu kesiminde, tamamlama ve darboğaz giderme yatırımları ile maliyetleri düşürücü ve kaliteyi yükseltici yatırımlara önem verilecektir.
- İstihdam probleminin çözülmesinde emek yoğun yatırım projelerinin teşvikine ağırlık verilecektir.
- Yatırımların finansmanında özkaynak kullanımı teşvik edilecektir.
- İmalat sanayinde özel kesime daha fazla yer verilecektir.
- Tarımda özellikle tohumluk yatırımlarda yabancı sermaye teşvik edilecektir.
- İşsizliğin azaltılması için; ekonominin dışa açılmasıyla ülkenin kaynak dağılımına uygun düşen iş kollarının gelişmesi, daha fazla emek yoğun teknolojilere yönelmesi, kapasite kullanım oranının yükseltilmesi, yabancı sermaye akışının

hızlandırılması ve serbest bölgelerin geliştirilmesi yoluyla istihdam imkânlarının artırılması amaçlanmıştır.

- Özellikle genç işsizliği azaltmak amacıyla genç işsizlere istihdam sağlayan işverenlerin vergi ve diğer yollarla teşvik edilmesi sağlanacaktır.
- Türkiye'nin ihraç ürünlerinin uzak pazarlarda tanıtılmasına ilişkin destekler verilecektir.
- İhracatçıların uluslar arası ticarete karşılaştığı engellere karşı korunması için önlemler alınacaktır.
- Plan dönemi içinde tedricen serbest döviz kuru sistemine geçiş ortamı hazırlanacaktır.
- İthalatta liberasyon politikası sürdürülecek aşırı fiyat farkları fonlarla giderilecektir.
- Dış ödeme gücünün artırılması için dış piyasalardan ödeme gücümüzü zorlamayacak şekilde kredi temini hedef alınmıştır. (Dış borçlanma kalkınmanın hızlandırıcısı olarak görülmektedir.)
- Yabancı sermayenin yurtiçinde yatırım yapması için teşvik ve düzenlemeler yapılacaktır.
- Dünya'daki gelişmelere paralel olarak, ticarî ve sinai faaliyetleri Türkiye dışında bulunan şirketlerin (off - shore business), kuruluşuna imkân verecek tedbir ve teşvikler geliştirilecektir.
- Körfez ülkelerinin, Türkiye ekonomisinin kalite, teknoloji ve pazar kabiliyetini geliştirecek şekilde yatırım yapmaları desteklenecektir.
- Yüksek finansman ve ileri teknoloji gerektiren kritik projelerin uygun yabancı sermaye yatırımlarıyla gerçekleştirilmesi teşvik edilecektir.
- "Serbest Bölgeler" in geliştirilmesi yoluyla yurt içindeki ithal mallarının stok seviyelerinin düşürülmesine, transit ticaretin ve bu bölgelerden yapılacak ihracattan sağlanacak döviz gelirlerinin artırılmasına çalışılacaktır
- Yeni sübvansiyon uygulamalarından kaçınılması ve mevcut sübvansiyon uygulamalarının azaltılması hedeflenmiştir.
- Vergi düzenlemesine ilişkin olarak katma değer sistemine geçilecektir.
- KİT'lere bağlı bazı işletmelerin hisse senetleri halka arz edilecektir.

- Ar-Ge, teknolojinin uyarlanması ve ileri teknolojilerin kullanılması açısından öncelikli sektörler ve alanlar tespit edilip olanaklar bunlar üzerinde yoğunlaştırılacak, teknoloji üretiminde yeni ve ileri teknolojilerin ülke şartlarına uyarlanmasında, özel sektör kuruluşlarının teknoloji adaptasyonuna teşvik edilmesine ilişkin politika ve önlemler hızla uygulamaya konulacaktır.

Verimli istihdam artışına önem verilmiş ve verimli istihdam artışının, yatırım hacminin, yatırımların verimliliğinin, üretim sektörünün ve üretim tekniğinin fonksiyonu olarak belirlenmesi esas alınmıştır. Ekonomide verimliliğin artırılması, ihracatın teşviki ve tüketicinin refahı açısından, koruma sistemi rasyonelleştirilecek, rekabet gücüne kavuşmuş veya kavuşabilir durumda olan sanayilerin korunma oranları tedricen azaltılacaktır. Uzun süreden beri korunmakta olan sanayi tesisleri belirlenecek süre içerisinde rekabete açılacaktır. Yeni kurulacak sanayi teşebbüsleri gerekli hallerde belli bir süre makul oranlarda korunacaktır. Ekonomik ve sosyal kalkınmayı hızlandırmak, tarım, sanayi ve hizmetler kesimlerinde verimliliği arttırmak için, bilgi işleme teknolojisinin geliştirilmesine; elektronik bilgi işleme ve bilgi iletme sistemlerinin donanım, yazılım, v.b. araç gereçlerinin transferine, uygulanmasına ve öncelikle iç kaynaklara dayalı olarak üretilmesine ağırlık verilecektir. Bu amaçla, insan gücü yetiştirme ve istihdam şartlarının sağlanması için gerekli tedbirler alınacaktır (DPT, 1984: 189- 201).

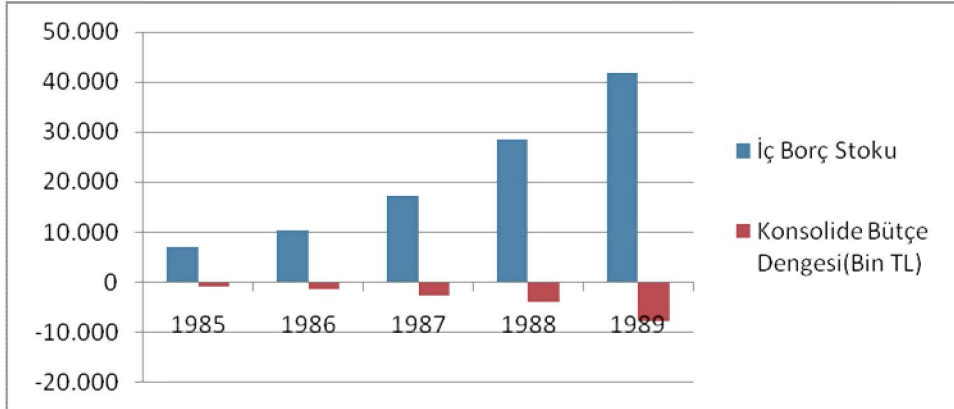
1970'li yılların sonunda ortaya çıkan bunalımı aşmak ve ekonomiyi uluslararası rekabet ortamına uygun dinamik bir yapıya kavuşturmak amacıyla 1980 yılında başlatılan istikrar programı ve 1983 yılı sonundan itibaren uygulamaya konulan kalkınmayı hızlandırıcı ve yapısal uyumu güçlendirici kararlarla enflasyon oranının azaltılmasına, ihracata, kaynak kullanımında etkinliğe ve iç tasarruf oranının artırılmasına önem verilmiş, ihracatın öncülük ettiği bir sanayileşme politikası benimsenmiştir. Bunu sağlamak üzere, döviz kuru politikasında esnek kur sistemi benimsenmiş, ihracatın gerçekçi kur uygulaması yanında vergi iadesi, ihracat kredileri, diğer parasal ve mali desteklerle teşvik edilmesi yoluna gidilmiştir. Ekonomide fiyatları belirlemede piyasa güçlerini dikkate alan daha serbest bir sisteme geçilmiştir. Bu çerçevede olmak üzere, döviz kurunun günlük olarak tespiti, mevduat ve kredi faizlerinin enflasyon oranı, bankaların kaynak maliyeti ve mali

tasarrufu özendirme unsurları dikkate alınarak belirlenmesi, KİT fiyatlarının bazı temel mallar dışında serbest olması ilkesi kabul edilmiştir. Sanayileşmenin büyük ölçüde özel kesim eliyle yürütülmesi, kamu yatırımlarının altyapıda yoğunlaştırılması da uygulamaya konulan ekonomik programın temel unsurlarından olmuştur. Kamu finansman açıklarının azaltılmasına ve kamuya Merkez Bankasından finansman temini yerine borçlanma yoluyla kaynak temin edilmesine ağırlık verilmiştir (DPT, 1989: 335).

Dış borç ödemelerini aksatmamak, ekonominin ithal girdi ihtiyacını zamanında ve yeterince temin etmek, büyümeyi giderek artan oranda dış talebe dayandırmak açısından büyük önem arz eden ihracat performansı, gerektiğinde mal bazında fonlardan sağlanan teşviklerle desteklenmiştir. Ayrıca, ihracatın finansman ihtiyacını daha etkin bir şekilde karşılamak amacıyla 1987 yılında Devlet Yatırım Bankası, Türkiye ihracat Kredi Bankası (EXİMBANK) olarak yeniden düzenlenmiştir (DPT, 1989: 335-336).

Katma değer uygulaması ile de iç talebin daraltılması hedeflenmiş, vergi yükü dolaylı vergilere kaydırılarak (üretimden tüketime kaydırılarak) vergi yükü tüketicilere yüklenmiştir. Gelir üzerinden alınan vergiler azaltılmış ve tasarrufun teşvikine önem verilmiştir (Eşiyok, 2004: 36).

Plan dönemi boyunca kamu kesimi açıkları varlığını sürdürmüştür. Vergi mevzuatında yapılan önemli değişikliklere rağmen Konsolide Bütçe gelirlerinin yeterince artırılamaması ve transfer harcamalarının özellikle iç ve dış borç faiz ödemeleri nedeniyle ağırlık kazanması, Konsolide Bütçe açığının artmasında etken olmuştur. Buna ilave olarak, iç ve dış borç anapara ödemelerinin artan bir seyir izlemesi kamunun borçlanma gereksinimini artırmıştır (DPT, 1989: 338).

Grafik. 3.1. İç Borç Stoku ve Konsolide Bütçe Dengesi (1985-1989)

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler(1950-2010)

Büyüyen kamu kesimi açıkları iç borçlanma ile karşılanmaya çalışılmış, bu da enflasyonun yükselmeye başlamasına neden olmuştur. Türk Lirasının döviz karşısında hızla değer kaybetmesi sonucu ithal girdiyle üretilen malların fiyatı yükselerek maliyet enflasyonuna yol açmış ve iç fiyatlar yükselmiştir. İthalat, daha çok fon ödemeleriyle kontrol edilmeye başlanmıştır. Sonuç olarak dış borç anapara ve faiz ödemeleri hızla artmış, enflasyon kontrol edilememiştir (Şahin,2009: 197-208). Ayrıca, 1989 yılında çıkarılan 32 sayılı kararla birlikte TL'nin konvertibilitesinin kabul edilerek uluslararası sermaye hareketlerinin tam liberalizasyonunun gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. Türkiye ekonomisinde 11 Ağustos 1989 yılında yürürlüğe giren 32 sayılı Karar genel olarak şu değişiklikleri kapsamaktadır (Kazgan, 1999: 186-187 akt: Eşiyok, 2004: 39-40):

1) Türkiye'de yerleşik kişilerin yurt dışından aynı ve nakdi kredi almaları, Türk bankalarının döviz kredisi açmaları serbestleştirilmiştir.

2) Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile yakından ilgili bir diğer önlem ise yabancı sermaye piyasasında yaptıkları işlemlerle ilgili sınırlamaların kaldırılması olmuştur. Buna göre; dışarıdaki yerleşik kişilerin borsada kote edilen menkul kıymetleri Türkiye'de Sermaye Piyasası Kanunu'na göre faaliyette bulunan bankalar ve aracı kurumlar yoluyla satın almaları, satmaları bu kıymetlere ait gelirlerle bankalar yoluyla yapılan satışların bedellerini bankalar ve özel finans kurumlar aracılığıyla dışarıya transfer etmeleri; benzer şekilde Türkiye'deki yerleşik kişilerin aynı işlemleri yapmaları serbest bırakılmıştır.

3) İhracatçıların ihraç ettikleri mallara ilişkin dövizin %70'ni fiili ihraç tarihinden itibaren 3 ay içinde yurda getirip yetkili kurumlara satma, %30'unu serbestçe kullanabilme imkânı tanınmıştır.

4) Beş milyon ABD doları veya buna eşit dövize kadar nakdi sermayeyi bankalar ve özel finans kurumları aracılığıyla, aynı sermayeyi ise gümrük mevzuatı çerçevesinde ihraç etmek izne tabi olmaksızın serbestleştirilmiştir.

1989 yılının yazında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi uygulamasıyla birlikte yurtdışı sermayenin ülkeye girişi hızlanmış ve bu durum faiz oranları üzerindeki baskıyı hafifletmiştir. Kamu kesiminde yüksek düzeyde gerçekleşen reel ücret artışlarının ve dış kredilerin faiz oranları üzerinde yarattığı olumlu etki toplam talebin hızla artmasına neden olmuştur. Bu, ekonomik faaliyetlerin giderek artan oranlarda dış krediyle finansmanına, ithalatın daha cazip hale gelmesine ve TL'nin yabancı para karşısında değer kazanmasına sebep olmuştur. Artan ithalata rağmen ihracatta herhangi bir artışın yaşanmaması dış ticaret açığı ve cari işlemler açığının büyümesine yol açmıştır (TÜSİAD, 1995: 13-14).

Plan döneminde kamu kesimi yatırımları içinde enerji, ulaştırma, haberleşme ve sosyal altyapı yatırımlarının payı yıllar itibariyle düzenli bir artış kaydederken, imalat sanayiindeki yatırımları izlenen politika doğrultusunda azaltılmıştır. 1983 yılında kamu yatırımları içinde altyapı yatırımlarının payı % 73,5 iken, bu oran 1988'de % 89,3'e yükselmiştir. 1985 -1987 döneminde kamu altyapı yatırımları için yoğun harcamalar yapılmıştır (DPT, 1989: 338).

Plan döneminde genel olarak fiyat artışlarının nedenleri incelendiğinde, kamu açıkları ve bunun finansmanının etkileri yanında, ihracatı ve diğer döviz kazandırıcı faaliyetleri olumlu yönde etkileyen döviz kuru politikasının ithal maliyetleri ve yurtiçi faizler üzerinde yarattığı baskıyı ve başta mali sektör olmak üzere ekonomide önemini koruyan bazı yapısal sorunlarla rekabet ortamındaki eksiklikleri saymak mümkündür (DPT, 1989: 339).

Bilimsel ve teknolojik gelişmeye ayrılan kaynaklar az ve bu kaynakların kullanım etkinliği zayıftır. Bilgi ve teknoloji üretimi ve yayımı için kurulmuş

merkezler yetersiz kalmıştır. Bilim ve teknoloji alanında yeni teknolojilerin geliştirilmesi veya transfer edilmesinde küçük teşebbüse yeterli destek sağlanamayışı dolayısıyla bu gelişme potansiyelinden gerektiği gibi yararlanılamamıştır. Dar gelirli lehine izlenen vergi ve transfer politikalarına rağmen gelir dağılımında amaçlanan ölçüde iyileşme sağlanamamıştır (DPT, 1989: 342).

Tablo.3.3. Seçilmiş Ekonomik Göstergeler:1985-1989

	1985	1986	1987	1988	1989
Büyüme oranı(%)	4,3	6,8	9,8	1,5	1,6
İşsizlik Oranı (%)	7,6	8,4	8,8	8,4	9,1
Kamu Kesimi Sermaye Yatırımları (Bin TL)	3.236	5.222	7.480	11.451	17.346
Özel Kesim Sermaye Yatırımları (Bin TL)	3.879	6.449	11.011	22.286	34.490
Sabit Sermaye Yatırımlarının Ana sektörler İtibariyle Dağılımı (%)					
Tarım	7,4	6,1	6,7	5,7	5
Madencilik	4,3	3,1	2,2	2,2	1,8
Sanayi	25	24,1	19,1	17,2	15,6
Ana Sektörlerin Toplam İhracat İçindeki Payları(%)					
Tarım	21,6	25,3	18,2	20,1	17,3
İmalat Sanayi	75,3	71,4	79,1	76,7	78,9
Madencilik	3,1	3,3	2,7	3,2	3,5
İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (%)					
Yatırım Malı	16,1	21,4	17,1	18,6	16,1
Aramalı	78,8	74,1	78	77,1	79,2
Tüketim malı	4,1	4,3	4,9	4,3	4,7
İhracat	7.958	7.457	10.190	11.662	11.625
İthalat	11.343	11.105	14.158	14.335	15.792
Tasarruflar/ GSMH	18,9	21,9	23,9	27,2	22,1
Yabancı Sermaye Girişi (Milyon \$)	99	125	106	354	663

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler(1950-2010)

3.4. ALTINCI BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1990-1994):

1990 yılına gelindiğinde 1990-1994 yıllarını kapsayan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (VI.BYKP) hazırlanmış ve yeni politikalar belirlenmiştir. Plan kapsamında özel teşebbüsün teşvikine önem verilmiştir. Hızlı, dengeli ve istikrarlı

bir kalkınma süreci içerisinde gelir dağılımını iyileştirmek, işsizliği, bölgesel ve yöresel gelişmişlik farklarını azaltmak planın başlıca amaçlarındandır. Kamu yatırımlarının eğitim, sağlık, Milli Savunma gibi altyapı yatırımlarına yönlendirmesi yapılmış, özel sektör yatırımlarının ise daha çok imalat sanayi ile ihracata yönelik yapılmasına özen gösterilmiştir (Başol, 1995: 61).

Bu planda yer alan politikalar genel olarak şunları kapsamaktadır (DPT, 1989: 27-310):

- Dış ticaret rejiminde serbestleşmeye devam edilecek, ihracat ve diğer döviz kazandırıcı işlemlere önem verilecektir.
- İhracatı teşvikte doğrudan teşvik yerine dolaylı teşvik tercih edilecektir.(İhracat kredisi, ihracat sigortası ve ihracat kredi sigortası sistemleri geliştirilecektir.)
- Ekonomide rekabetin teşvik edilmesi, tüketicinin korunması ve verimliliğin artırılması için ithal rejiminin serbestleştirilmesine devam edilecektir.
- İthal edilen malların sağlık standartlarına uygun olmasına azami önem verilecek.
- Ülkenin artan kredi değerliliği dikkate alınarak, kalkınmanın hızlandırılması ve mevcut dış borçların servisi açısından önem arz eden uluslararası finansman imkânlarının değerlendirilmesinde kredi şartlarının uygunluğunun göz önünde tutulmasına devam edilecektir.
- Dış borç yapısının orta ve uzun vadeli borçlar lehine döndürülmesi yönünde çalışmalara devam edilecektir.
- Yabancı sermaye konusunda mevcut politikaların uygulanmasına devam edilecektir. Yabancı sermaye mevzuatı yabancı sermaye hareketlerini en geniş anlamda kapsayacak şekilde yeniden güncellenecek ve yabancı sermayenin menkul kıymetlere yatırımının temin ve teşviki yönündeki düzenlemelere devam edilecektir.
- Yabancı sermaye girişlerini artırmak amacıyla özelleştirme ve serbest bölge uygulamalarına devam edilecektir.
- Yatırımların finansmanında öz kaynak kullanılması teşvik edilecektir.
- Finansal kiralama yoluyla yapılacak yatırımların artırılması yönünde çalışmalar sürdürülecektir.

- İhracatın teşvikinde ana gaye, özellikle ihraç ürünlerinin ve pazarlarının çeşitlendirilmesi yoluyla ihracatın artırılması ve toplam ihracat içinde sınai ürün payının yükseltilmesidir.
- Banka sisteminin toplam rezervlerinin kontrolü yanında, açık piyasa, bankalar arası para piyasası, döviz ve efektif piyasası işlemleri ile ekonomide reel büyümenin ve konjonktürel değişmelerin gerektirdiği likidite ihtiyacını enflasyonist baskı yaratmadan karşılayacak para politikası uygulamasına devam edilecektir.
- Merkez bankasının para ve döviz piyasasında etkinliğinin artırılması esastır.
- Merkez Bankası'nın kredi politikası kamuya açılan kredilerin payının azaltılması, özel kesim kredileri içinde yatırım ve ihracat kredilerinin artırılması yönünde sürdürülecektir.
- İhracat kredilerinin finansman ihtiyacını karşılamak amacıyla, Türkiye İhracat Kredi Bankasının kaynakları artırılacak ve çeşitlendirilecektir.
- Kamu borçlanma gereği aşamalı olarak azaltılacak, bu amaca yönelik olarak kamu gelirlerinin artırılması ile birlikte kamu harcamaları da kontrol altına alınacaktır.
- Cari gider ihtiyaçlarının karşılanmasında sağlık ve eğitim harcamalarına öncelik verilecektir.
- KİT'lerin özelleştirme faaliyetleri devam ettirilecek ve kendilerine yeterli bir şekilde kaynak yaratarak faaliyetlerine devam ettirmelerine yönelik politikalar uygulanacaktır.
- KİT'lerin ürettiği mal ve hizmetlerin kalitesi yükseltilecek, bu ürünlerin yurtiçinde ve uluslar arası piyasalarda rekabetini arttıracak çalışmalar yapılacaktır.
- Makro ekonomi politikalarında toplam talebin kontrolüne ağırlık verilecek ve talep genişlemesinin üretim artışı ile uyumlu olmasına özen gösterilecektir.
- Fiyat artışlarının önemli bir faktörü olan kamu kesimi açıkları kamu harcamalarının kontrolü ve kamu gelirlerinin artırılması ile aşamalı olarak azaltılacaktır.
- Tarımsal üretimin artırılmasında ve teşvikinde ucuz ve yeterli girdi, kredi, tarımsal eğitim, tarımsal teşkilatlanma ve teknolojik gelişme imkânlarının artırılması gibi fiyat dışı destekleme araçlarına da ağırlık verilecektir.

- Nüfusun, istikrarlı bir ekonomik gelişme ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu bir yapıya ve artış hızına kavuşturulması esastır. Bu doğrultuda temel sağlık hizmetleri sistemi içinde ana-çocuk sağlığı ve aile planlaması hizmetlerinin hizmet açığı bulunan; özellikle doğurganlık, bebek ve anne ölüm oranları yüksek olan ve hizmetlerden yeterince faydalanamayan kesimlere ulaştırılmasına öncelik verilecek, hizmetin etkinliği ve sürekliliği sağlanacaktır.
- Sağlık hizmetlerinin finansman kaynaklarının çeşitlendirilmesi esas alınacak ve hizmet talebinin karşılanmasında özel kesimden de yararlanmak üzere gerekli teşviklerin sağlanmasına devam edilecektir.
- Özel kesimin okul açması ile vakıfların özel üniversite kurmaları teşvik edilecek, eğitim metod ve teknolojilerinin geliştirilmesinde ve eğitim araç ve gereçlerinin üretiminde bu kesimin daha fazla rol alması desteklenecektir.
- Araştırma - Geliştirme harcamalarının GSMH'nin % 1 'ine çıkarılmasına çalışılacaktır.
- Üniversite - Sanayi işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla, mevzuatta gerekli değişiklikler yapılacak, bu alanda faaliyet gösteren teknoparklar teşvik edilerek yaygınlaştırılacaktır.
- Araştırma - Geliştirme çalışmalarının ihtiyaç alanlarına yöneltilmesi, bilim ve teknoloji dalında geliştirilen yeni fikir ve buluşların ekonomiye intikallerini sağlayıcı projelerin desteklenmesi için bir Araştırma - Geliştirme Fonu kurulacaktır.

1990'lı yıllarda uygulanmaya başlayan finansal serbestleşme politikaları Türkiye ekonomisinde kamu finansman açığı ve cari işlemler açığı başta olmak üzere kur, faiz, enflasyon, dış ticaret, iç ve dış finansman alanlarında çeşitli sıkıntıların oluşmasına neden olmuştur (Oktar ve Dalyancı, 2010: 13).

1990 – 1991 yıllarında yaşanan Körfez Krizi nedeniyle ekonomik dengede bozulmalar olmuştur. Bütçe açığı büyük boyutlara ulaşırken kamu kesiminin toplam finansman açığı da GSMH'nin %10'una ulaşmıştır. Kamu kesimi giderlerini normal gelirlerle karşılayamayınca Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) kaynaklarına başvurmuş, yoğun biçimde iç ve dış borçlanmaya gidilmiştir. Devlet borçlanabilmek için yurtiçi faiz oranlarını yükseltmiş, yurtiçi faiz oranları yurt dışı faiz oranlarına göre yüksek tutularak yabancı sermaye çekilmeye çalışılmıştır (Şahin,

2009: 218). Uygulanan yüksek faiz politikası iç borçlanmayı daha maliyetli hale getirirken, düşük kur politikası dış kaynak kullanım maliyeti azaltmış ve ekonominin dış borç yükünü arttırmıştır (Koyuncu ve Tekeli, 2010: 3). Alınan dış borçlar kısa vadeli yapıda olduğu için üretimi arttırmamış bunun yerine mevduat hesabına yansiyarak para arzını arttırmış ve enflasyona yol açmıştır (Başol, 1995: 256).

Hazine Müsteşarlığı'nın verilerine bakıldığında; kamunun iç borç stoku, 1990 yılında 57 milyon TL iken 1991 yılında 98, 1992 yılında 194 ve 1993 yılında 357 milyon TL'ye yükselmiştir. Dünya Bankası'nın verilerine göre dış borç stoku ise 1991 yılında 50,8, 1992 yılında 56,5, 1993 yılında ise 68,6 milyar ABD dolarına ulaşmıştır.

1980'li yıllarda uygulanan yatırım teşviklerinin felsefesinde daha önceki planlara göre önemli değişiklikler olmuştur. Teşvikler, yalnız toplam sabit sermaye yatırımlarının gerçekleşmesi için değil, aynı zamanda yatırımların, planın öngördüğü sektörel önceliklere göre, dağılımının sağlanması amacıyla da kullanılmaya başlamıştır. Bu amaçla, yatırım teşviklerinde öncelikli sektör uygulamasına geçilmiş ve her yıl yayınlanan kararname çerçevesinde teşvik edilecek yatırım konuları belirlenmiştir (Eser, 2011:76-77).

Beşinci ve Altıncı Beş Yıllık Kalkınma planları dönemlerinde de teşviklerin bölge ve sektör bazında ayrıcalık uygulamasına devam edilmiştir. Ancak bu dönemlerde seçici teşviklerin uygulanmasında bazı değişiklikler olmuş, teşvik edilmeyen konular belirlenmiş ve böylece uygulamada kolaylık sağlanmıştır. Ayrıca, teşvik sisteminde etkinliğin sağlanması amacıyla, teşvik mevzuatında bazı değişiklikler yapılarak uygulama belgeleri kaldırılmış ve tek belge ile işlemlerin yürütülmesi sistemine geçilmiştir. Bu dönemde teşvikler açısından bir başka önemli gelişme ise Kaynak Kullanımını Destekleme Priminin (KKDP) uygulamaya konması olmuştur. Bu uygulama ile teşvik tedbirlerine nakit teşvikler eklenmiş ve verilen teşviklerin yatırım kararlarını etkileyecek büyüklükte olması bazı sektörlerde yatırımların ciddi ölçülerde artmasına sebep olmuştur. 1990'lı yıllardan itibaren kamuda ortaya çıkan kaynak sıkıntısı nedeniyle devletin bütçeden yatırımları teşvik amacıyla ayırmış olduğu kaynaklar yetersiz kalmış ve nakit teşviklerin

kullanımlarında usulsüzlükler görülmüştür. Bu sebeplerle, 1991 yılından itibaren KKDP uygulaması kaldırılmış ve çeşitli vergilerdeki indirimleri içeren bir yatırım teşvik sistemi getirilmiştir (Eser, 2011: 77-78).

1984-1988 dönemi ihracatın her türlü teşvik tedbiriyle desteklendiği dönem olmuştur. Bu dönemde TL dolar karşısında % 40 devalüe edilmiştir. Buna karşılık 1989 yılından itibaren kurdaki ayarlamalar enflasyonun altında kalmış, TL iç piyasada aşırı değerlenmiştir. 1989-1993 döneminde, ihracatın artış hızı yavaşlamış ithalat artmaya devam etmiş, dış ticaret bilançosu ve dolayısıyla cari açık giderek artmıştır. 32 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Türkiye, mali piyasayı, sermaye piyasasını ve uluslar arası sermaye hareketlerini aşırı derecede serbestleştirmiş, TL yabancı paralar karşısında konvertibl hale getirilmiştir. Bunun sonucunda yüksek faiz oranları nedeniyle Türkiye'ye giren sıcak para döviz piyasası, para piyasası ve sermaye piyasası arasında hızlı bir şekilde hareket etmeye başlamış ve yöneldiği piyasada dengeleri bozmuştur. Mali piyasalarda ve sermaye hareketlerinde serbestleşme devletin makro politikalarını kullanarak ekonomiye müdahale etmesini engellemiş, para arzı, faiz haddi ve döviz kuru Türkiye ile uluslar arası mali piyasalar arasındaki fon akımları tarafından belirlenmeye başlanmıştır (Şahin, 2009: 213-221).

Kısacası, 1970'li yılların sonlarında tıkanmaya başlayan Türkiye ekonomisinde 1980'li yılların sonunda da tıkanmalar yaşanmış ve 1994 yılı başında Türkiye'de tekrar bir kriz yaşanmaya başlamıştır. Dolar-TL paritesi bozulmaya başlamış, enflasyonist beklentiler büyük ölçüde artmış, Hazine içeride borçlanamaz hale gelmiştir. Türkiye'nin kredi değerleri arka arkaya düşmeye başlayınca dış kredi imkânı da kalmamıştır (Eğilmez, 2010: 71). 1990'lı yıllarda Türkiye büyümeyi; ne ihracat artışı, ne de verim artışı olarak sağlıklı gerçekleştirmiştir. Büyümenin kaynaklarını ihracat artışı, verim artışı, teknolojik değişme gibi sağlam temellerinden sapma göstererek, tüketim harcamaları artışına bağlı kılmıştır (Yücel, 2006: 179). Oluşan bu dengesizliği ortadan kaldırmak ve yüksek düzeydeki enflasyonu (% 60 – 65) kontrol altına almak amacıyla 1994 yılında 5 Nisan Kararları yayınlanmıştır. 5 Nisan tedbirlerinin alınmasına sebep olan kriz, her ne kadar 1994'le birlikte hız kazanmış olsa da krizin belli başlı sebepleri; yıllardır devam eden yüksek enflasyon, devletçi ekonomi, terör, rantiyeliğin özendirilmesi, kanun hâkimiyetinin

sağlanamaması, negatif beklentiler, komşu ülkelerle ticaretin gelişmemesi, eğitim ve yolsuzluklardır (Demir, 1994: 33).

5 Nisan Kararlarının amaçları şunlardır (Şahin, 2009: 222):

- Mali piyasalarda istikrarın sağlanması. TL'den kaçışı durdurmak ve borsada yaşanan düşüşü durdurmak için döviz kurlarında yükseliş beklentisini ortadan kaldırmak gerekmektedir. Bunun için mevduat faizinin yükseltilmesi
- Piyasada istikrarı sağlamak için fiyat artışlarını durdurmak gerekmektedir. Bu amaçla kamu kesimi tarafından üretilen malların fiyatlarına yüksek oranlı zamlar yapılması
- Kamu kesimi gelir gider dengesinin kurulması ve devlet borçlanma ihtiyacının düşürülmesi
- Ödemeler bilançosu açıklarının daraltılması.
- KİT'lerin özelleştirilmesi.
- Ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir bir temele oturtulabilmesi için ekonomide bir dizi yapısal ve kurumsal düzenlemeler gerekmektedir: Bankacılık reformu, sermaye piyasasının yeniden düzenlenmesi, vergi reformu, sosyal güvenlik reformu, merkezi ve yerel yönetimlerde etkinliği arttıracak düzenlemeler, tarımsal destekleme politikalarının yeniden düzenlenmesi gibi...

1994 yılında yaşanan krizin yarattığı olumsuz etkileri ortadan kaldırmak, piyasaları yeniden istikrara kavuşturmak için sıkı maliye ve para politikası uygulamasına gidilmiştir. Bu uygulamayla, ekonomi daraltılmış ve 1994 yılında ekonomik büyüme hızı eksi % 6.1 düzeyine düşmüştür. TL'nin hızla değer kaybetmesi üretim maliyetlerini hızla yükselttiği için enflasyon kontrol edilememiştir (TÜSİAD, 1996: 11).

Öncelikle, kamu harcamalarının kontrol altına alınmasına ve kamu gelirlerinin artırılmasına yönelik tedbirler ile ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik düzenlemelere yer verilmiştir. Bu kapsamda; KİT fiyat ayarlamaları yapılmış, petrol ürünleri üzerinden alınan vergilerde düzenlemelere gidilmiş ve ekonomik denge için ek vergiler oluşturulmuştur (Ekonomik Denge Vergisi, Net Aktif Vergisi, Ek Gayri Menkul Vergisi gibi...). Kamu giderlerinde, cari harcamalar başta olmak üzere

yatırım harcamalarında da kısıntılar yapılmış, KİT transferleri sınırlandırılmış, kamu kesiminde yeni personel alımı durdurulmuş, geçici ve mevsimlik işçilerin istihdam sürelerine sınırlama getirilmiştir. Bu tedbirlere ilave olarak, mali piyasalarda istikrarı sağlayacak ve mali sisteme güveni tesis edecek kurumsal ve yasal düzenlemeler de gerçekleştirilmiştir.(DPT, 1995: 5-6)

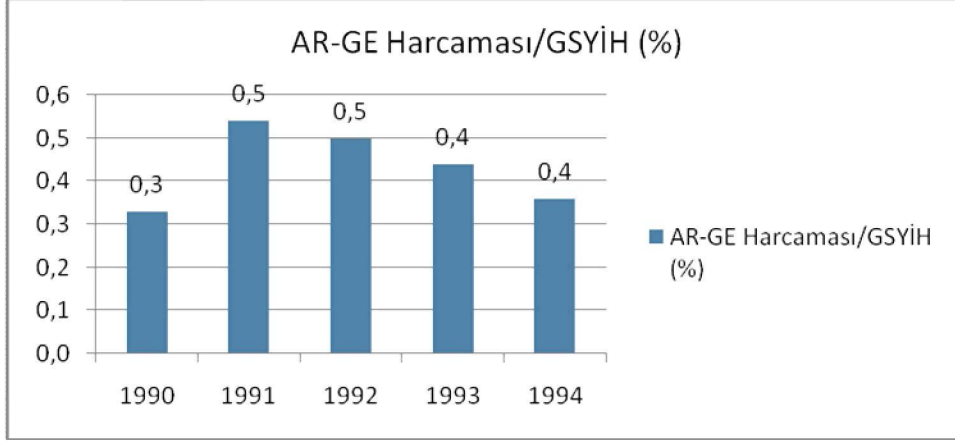
İhracatı artırmak için Eximbank kredisi ve ihracat sigortası kapsamının arttırılmasına karar verilmiştir. Ancak uygulamada açılan kredi tutarı ve krediden faydalanan kuruluş sayısı çok sınırlı kalmıştır. Kamu kesimi açıklarının finansmanında TCMB kaynaklarından yararlanılmayacağı kararı alınmış ancak 1994 yılının ikinci yarısında Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) emeklilerinin maaşlarını ödemek için bu kaynağa başvurmak zorunda kalınmıştır. Ayrıca yıllar boyunca kamu kesimi harcamalarının en çok gerçekleştirildiği alanlar; KİT zararlarının kapatılması, sosyal güvenlik kurumu açıklarının finansmanı ve tarımsal destekleme programının finansmanı olmuştur. Bu harcamaları azaltmak için; KİT'lerin zaman kaybetmeden özelleştirilmesi, sosyal güvenlik kurumu açıklarının kapatılması için erken emeklilik uygulamalarına hemen son verilmesi ve tarımsal destekleme alımlarının daha rasyonel hale gelmesi ve kapsamının daraltılması, destekleme fiyatlarının dünya fiyatları ile uyumlu hale getirilmesi, ürün satın alımı yerine üreticilere mali destek sağlanması gibi uygulamalar yapılmak istenmiştir. Ayrıca, 5 Nisan 1994 İstikrar Programının uygulanmasında Türkiye dış krediye ihtiyaç duymamış ve IMF ile stand-by anlaşması imzalanmamıştır (Şahin,2009: 226-233).

5 Nisan kararlarının ödemeler dengesi, döviz kuru, kamu dengesi, faiz oranı ve parasal büyüklükler üzerinde etkisi sınırlı kalmıştır. Program uygulandığı ilk aylarda ekonomide toparlanmalar yaşanmış olmasına rağmen 1996 yılı ile birlikte tüm göstergeler olumsuz yönde değişmeye başlamıştır (Kepenek ve Yentürk, 2007: 585).

Türkiye, 1995 yılında Avrupa Birliği (AB) ile Gümrük Birliği Anlaşması imzalamış ve bu anlaşma 1996 yılından itibaren uygulamaya konulmuştur (Doğru ve Şiriner, 2008: 172). Anlaşmayla birlikte Türkiye, AB'den ithal ettiği sanayi ürünlerinde ve işlenmiş tarım ürünlerinde gümrük vergilerini, fonları ve miktar

kısıtlamalarını kaldırmıştır. Türkiye Gümrük Birliği çerçevesinde AB'nin ortak dış ticaret, ortak rekabet, ortak standartlar politikasını uygulamıştır (Morgil, 2003: 108-109).

Grafik.3.2: Ar-Ge Harcaması/GSMH(%)-1990-1994

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 1950-2010

VI'ncı Plan döneminde GSYİH'dan Ar-Ge faaliyetlerine yeterli kaynak ayrılamamış, bilgi toplumu olma hedefi doğrultusunda ve refahın artırılması yönünde yeterli mesafe alınamamıştır. Eğitim sisteminin yapılanmasından ve işleyişinden kaynaklanan sorunlar önemini korumaya devam etmiştir. Eğitimde yönlendirme sisteminin yeterli olmaması, bazı mesleki ve teknik liselerin kapasitelerinin sınırlı olması ve yükseköğretime olan aşırı talep, öğrencilerin genel liselere yönelmelerine ve üniversite önünde yığılmalara sebep olmuştur. Bu durum, öğrencilerin üniversiteye girme ümidiyle özel dershanelere devam etmelerine, kaynak ve zaman israfına neden olmaktadır. Özel sektörün eğitim sürecine katılımı ve katkısı sınırlı kalmıştır. Temel sağlık hizmetlerine yeterli öncelik verilememiş, gerekli olan altyapı ve insan gücü eksiklikleri giderilememiş ve daha çok kaynak tüketen yataklı tedavi hizmetlerine yönelinmiştir. Sağlık sigortası bütün nüfusu kapsayacak şekilde genişletilememiş ve mevcut sigorta uygulamaları arasında norm ve standart birliği sağlanamamıştır (DPT, 1995: 12-15).

Tablo3.4. Seçilmiş Ekonomik Göstergeler:1990-1994

	1990	1991	1992	1993	1994
Büyüme Oranı (%)	9,4	0,3	6,4	8,1	-6,1
İşsizlik Oranı(%)	8,5	8,7	9	9,4	9,1
Sabit Sermaye Yatırımları (Cari Fiyatlarla-% Dağılım)					
Tarım	5,1	5,2	4,5	4,7	3,8
Sanayi	20,9	20,2	19,5	19,1	20,4
Madencilik	1,7	1,7	1,6	1,3	1,4
Toplam İhracat(Milyon ABD \$)	12.959	13.593	14.715	15.345	18.106
Toplam İthalat (Milyon ABD \$)	22.302	21.047	22.871	29.428	23.270
AR-GE Harcaması/GSYİH (%)	0,3	0,5	0,5	0,4	0,4
Yabancı Sermaye Girişi(Net) (Milyon ABD \$)	684	810	844	636	608
Ana Sektörlerin Toplam İhracat İçindeki Payları (%)					
Tarım	17,4	19	14,5	14,9	12,7
Madencilik	2,5	2,1	1,8	1,5	1,5
İmalat Sanayi	79,9	78,6	83,5	83,4	85,7
Tasarruf/GSMH	22	21,4	21,6	22,7	23,1
İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı(%)					
Yatırım malı	18,1	20,4	21,1	25,0	22,4
Ara malı	72,4	71,5	70,8	65,9	71,2
Tüketim Malı	9,3	7,5	7,7	8,6	5,9

Kaynak: DPT. Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2010)

3.5. YEDİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1996-2000):

1995 yılında Türkiye ekonomisinde 1996-2000 yıllarını kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (VII.BYKP) yayınlamıştır. VII.BYKP’nda yirmi proje yer almaktadır. Bu projeler şunlardır (DPT, 1995:i-iii):

- İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi: Eğitim Reformu, Nüfus ve Aile Planlaması, Sağlık Reformu, İstihdam ve İşgücü Piyasasında Etkinliğin Arttırılması Projesi,
- Tarım, Sanayileşme ve Dünya ile Bütünleşme: Tarımsal Politikalar ile İlgili Yapısal Değişim Projesi, Sanayileşme Yaklaşımı, Bilim ve Teknolojide Atılım

Projesi, Dışa Açılma ve Dünyaya Entegrasyon Projesi, Devletin Düzenleyici ve Gözetici Fonksiyonlarını Geliştirme Projesi,

- Ekonomide Etkinliğin Arttırılmasına Yönelik Yapısal Değişim Projeleri: Vergi ile İlgili Yapısal Düzenlemeler, Sosyal Güvenlik Reformu, Kamu Hizmetlerinde Etkinliğin Arttırılması Projesi ve Kamu Kesiminde Ücret Adaletinin Sağlanması, Mahalli İdarelerin Güçlendirilmesi Reformu,

- Ekonomide Verimliliğin Arttırılmasına Yönelik Projeler: Altyapı Hizmetlerinde Yapısal Değişim Projesi, Devlet İşletmeciliğinde Yapısal Değişim Projesi,

- Bölgesel Dengelerin Sağlanması: Bölgesel Gelişme ve Fiziki Planlama, Metropollerle İlgili Düzenlemeler,

- Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi, Çevre ile İlgili Kurumsal Düzenlemeler.

Eğitim, bu plan döneminde en öncelikli sektör olarak kabul edilmiştir. Plan döneminde, laik, çoğulcu demokrasiyi özümsemiş, ulusal kültürü geliştirici, düşünme, algılama ve problem çözme yeteneği gelişmiş, dış dünyaya, evrensel değerlere ve yeni düşüncelere açık, kişisel sorumluluk duygusu ve toplumsal duyarlılığı gelişmiş, bilim ve teknoloji üretimine yatkın ve beceri düzeyi yüksek insan gücünün yetiştirilmesini sağlayacak bir eğitim politikasının izlenmesi amaçlanmıştır. Eğitime ayrılan kaynaklar arttırılacak, özel sektör kaynaklarından da yararlanılması sağlanacaktır. Okul öncesi eğitimin aşamalı olarak yaygınlaştırılmasına ve zorunlu eğitimin 8 yıl olmasına karar verilmiştir. Devlet gözetiminde özel kesimin eğitim hizmeti sunma faaliyetleri teşvik edilecek, eğitimin her kademesinde teknoloji destekli eğitim yapılacaktır (DPT, 1995: 27-30).

Sağlık alanında kaynakların etkili kullanılması, hizmette yaygınlık, süreklilik ve kalite sağlanarak tüketici tatmininin arttırılması amacıyla, sistemin finansman, yönetim ve organizasyon, insan gücü, hizmet sunumu, mevzuat ve enformasyon boyutu itibarıyla yeniden yapılandırılması ihtiyacı devam etmektedir. Bu sebepten dolayı VII. BYKP çerçevesinde, sağlık alanına daha fazla kaynak ayrılacak, etkili bir koordinasyon ve işbirliği sağlanmak suretiyle mevcut kaynaklar daha verimli kullanılacaktır. Kamusal kaynaklar öncelikle maliyet etkililiği yüksek olan koruyucu

sağlık hizmetlerine yöneltilecektir. Ayrıca, özel kesimin sağlık alanındaki yatırımları teşvik edilecektir (DPT, 1995: 41-48).

Üretken istihdamın artırılması için, teknoloji düzeyi uluslararası rekabet gücü açısından yeterli sanayi ve yüksek katma değerli hizmet sektörü yatırımlarının gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Hem güvenceli hem de esnek bir işgücü piyasası düzenlemesi gerçekleştirilecek, işgücünün piyasa şartlarına daha iyi cevap verebilmesini sağlayacak beceri eğitimi ve yeniden eğitim programlarını içeren uyum çalışmalarına ağırlık verilecektir. Bu çerçevede, küreselleşme süreci ve AB'ne uyum politikaları kapsamında aktif işgücü piyasası önlemlerine ağırlık verilecek, İş ve İşçi Bulma Kurumu çağdaş istihdam hizmetleri sağlayabilecek bir yapıya kavuşturularak İş-Kur adı altında yeniden örgütlenecektir. Çalışma hayatında denetim yaygınlaştırılacak ve etkinleştirilecek, işçi sağlığı ve güvenliği hizmetleri güçlendirilecektir (DPT, 1995: 53-55).

Tarım ürünleri fiyatlarına olan devlet müdahalesi azaltılarak, kayıtlı ücretlilere doğrudan gelir desteği verilmesi uygulamasına gidilecek ve girdi destekleri aşamalı olarak kaldırılacaktır. Ayrıca, arz fazlası olan ürünlerin ekim alanları sınırlandırılacak, bunun yerine iç ve dış talebi olan ürünlerin üretimine yönelinilecektir. Tarımsal politikaların düzenli bir şekilde işleyebilmesi için üreticilerin ve üretilen ürünlerin kayıt altına alınması sağlanacaktır (DPT, 1995: 60).

Sanayi sektöründe özelleştirmeye hız verilecek ve sanayi teşvikinde sektörel teşvikler yerine faaliyet bazında desteklemeler verilecektir. İleri teknoloji kullanımı gerektiren alanlarda yabancı destekli teknoloji transferi desteklenecek ve teknoloji transferi ile teknoloji üretiminin birbirini tamamladığı politikalar izlenecektir. Sanayinin rekabet gücünü koruması için girdinin dünya fiyatlarıyla sağlanmasına dikkat edilecektir (DPT, 1995: 67-69).

Ar-Ge faaliyetlerine ayrılan kaynakların GSYİH içindeki payı % 0.5 gibi çok düşük bir düzeydedir. Teknolojik altyapının oluşması için gerekli yatırımlar tamamlanmamıştır. Plan dâhilinde ileri teknoloji alanında özel kesim ve kamu kesiminin yatırımları ve faaliyetleri desteklenecektir. Özel kesimin Ar-Ge harcamaları içindeki payının yükseltilmesi desteklenecektir. AB, ABD ve Japonya

başta olmak üzere uluslar arası bilimsel ve teknolojik işbirliği gelişimine önem verilecektir. Üniversite-sanayi işbirliği özendirilecek, teknoloji merkezleri, teknoloji enstitüleri ve teknoparkların yerli ve yabancı sanayi kuruluşları ile işbirliği içinde kurulması desteklenecektir. Uluslar arası bilgi ağları kurulması çalışmaları hızlandırılacaktır (DPT, 1995: 70-76).

Dışa açılma ve dünya ekonomisi ile bütünleşme hedefi doğrultusunda Türkiye, bir taraftan uluslararası ticaretin işleyişi açısından Dünya Ticaret Örgütü'nün getirdiği genel prensiplere ve kurallara uyum sağlayacak, diğer taraftan bölgesel bütünleşmelerin sağlayacağı imkânlardan azami ölçüde yararlanmaya çalışacaktır. Bu çerçevede, AB ile gümrük birliği gerçekleştirilirken, Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA), Karadeniz Ekonomik İşbirliği, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, İslam Ülkeleri ve Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkiler de geliştirilecektir. AB ile bütünleşme sürecinde önemli araçlardan birisi olan teknoloji transferini ve sabit sermaye stokuna katkıda bulunacak olan yabancı sermayenin Türkiye'ye girişini hızlandıracak olan ortamın oluşturulacak ve özelleştirme faaliyetlerine hız kazandırılacaktır (DPT, 1995: 83-85).

Kamu kesiminin bankacılık kesimi içinde payının azaltılması için Halk Bankası ve Ziraat Bankası dışında kalan kamu bankalarının özelleştirilmesine hız verilecek, mevduat munzam karşılık oranları ve disponibilite oranlarının uluslar arası standartlara uygun hale getirilecektir. Vergi kaçak ve kayıplarını asgari düzeye indirmek için öncelikle herkese vergi numarası verilecek ve gelir üzerinden alınan vergiler tasarruflar ve yatırımlar üzerinde olumsuz etki yarattığı için tüketim vergilerine ağırlık verilecektir. AB'nin katma değer vergisi uygulamaları dikkate alınacak ve KDV istisna ve muafiyetleri AB ile uyumlaştırılacaktır (DPT, 1995: 102-108).

Planda sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı çerçevesinde, insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkân verecek şekilde doğal kaynakların yönetiminin sağlanması ve gelecek kuşaklara insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakılması temel strateji olarak ele alınacaktır (DPT, 1995: 191).

Planda yer alan makro ekonomik politikalar ise şunlardır (DPT, 1995: 195-200):

- Öngörülen büyüme hedefinin gerçekleştirilmesi ve özel sektörün yatırımlarının artırılabilmesi için toplam kamu harcamaları açısından yatırımlara ayrılan pay arttırılacak, cari harcamaların payı sabit tutulacak ve cari transferlerin payı azaltılacaktır.
- Kamu borç stokundaki artışların kamu sabit sermaye yatırımlarını aşmamasına özen gösterilecektir.
- Yatırım, ihracat ve tarımsal destekleme alanlarında yapılan devlet desteklemeleri bütçeleştirilerek sınırlandırmaya gidilecektir.
- Parasal genişleme büyüme ve enflasyon hedefleriyle uyumlu olacaktır.
- Mevduat munzam karşılık oranları ve disponibilite oranları iktisadi konjonktür ve enflasyon oranının düşürülmesi hedefi dikkate alınarak aşamalı olarak azaltılacaktır.
- Üretimi, verimliliği, ekonominin rekabet gücünü ve ihracatı artırıcı, kamu açıklarını ve enflasyon hızını azaltarak sürdürülebilir bir ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlayıcı yatırım politikaları uygulanacaktır.
- Kalkınmada öncelikli yörelerde özellikle istihdam yaratacak yatırımlar, uzun vadeli sosyal fayda ve ekonomik karlılık unsurları dikkate alınarak kamu tarafından desteklenecektir.
- Altyapı yatırımlarında özel kesimin payı arttırılacaktır.
- KİT'lerin özelleştirilmesi ile ilgili uygulamalara hız kazandırılacaktır.
- Gümrük birliğinin de etkisiyle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında beklenen artışın yanı sıra, özelleştirme sürecinin hız kazanması ile birlikte artacak olan portföy yatırımları dış borç kullanım gereğini azaltacağı için dış borç kullanımında orta ve uzun vadeli borçlanmaya önem verilecek; kısa vadeli sermaye girişlerinin, döviz kurunun rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemeyecek bir yapı içinde gelişmesi sağlanacaktır.
- Yoksulluğun azaltılması, refah düzeyinin arttırılması ve gelir dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesi için ekonomik ve sosyal politikalara öncelik verilecektir.
- Sosyal güvenlik sisteminin nüfusun tümüne yayılması sağlanacaktır.

Türkiye ekonomisinde 1996 yılında kamu sektörü sabit sermaye yatırımları 1995 yılına göre artış göstermiş ve % 20,3 olarak gerçekleşirken 1997 yılında da artmış ve % 23,1'e ulaşmıştır. 1996 yılında özel kesim sabit sermaye yatırımları % 79,7 olarak gerçekleşmiş ve 1997 de % 76,9'a gerilemiştir. Bu gerileme, özellikle eğitim, enerji, imalat sanayi ve konut yatırımlarındaki düşüşten kaynaklanmaktadır (DPT, 1998: 3).

1990'ların ikinci yarısından itibaren 94/6411 ve 95/6569 sayılı Kararlar ile, teşviklerde sektörel seçicilik uygulamasından vazgeçilmiş, Gelişmiş Yörelere (İstanbul, Kocaeli, Ankara, İzmir, Bursa, Adana) dışında kalan tüm bölgeler "Sanayi Kuşağı" sayılarak sanayi kuşağında yer alan tüm bölgelerin eşit oranda teşviklerden yararlanması öngörülmüştür. 1995 yılından itibaren parasal teşviklerin sistemden çıkması ile teşvik sisteminin KOBİ'ler açısından cazibesini kaybetmesi nedeniyle ve teşvik prosedürlerinin kurumsal yapıları üst düzeyde olmayan KOBİ'lere uygun biçimde basitleştirilmesi amacıyla 96/8615 sayılı "Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Yatırımlarında Devlet Yardımları Kararı" yürürlüğe girmiştir (Eser, 2011: 79).

1995-1997 yılları arasında ihracatın ithalatı karşılama oranı % 60'ın altında kalmıştır. Bu yıllar arasında özellikle hammadde ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı % 60'ın üzerindedir. 1997 yılında cari işlemler açığı 2,7 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Merkez Bankası 1997 yılında para politikasını enflasyonu kontrol etmeye yönelik politikalarla çok mali piyasalarda istikrarı sağlamaya ve döviz kurlarındaki aşırı dalgalanmayı kontrol altına almaya yönelik olarak uygulamıştır. Tarımsal destekleme fiyatları ile ücret ve maaşlardaki artışların yanı sıra, faiz oranlarının yüksek seviyesini koruması enflasyonist beklentilerin kırılmamasında ve 1997 yılında fiyat artışlarının yüksek seviyesini korumasında etkili olmuştur (DPT, 1997: 2-3). Yaşanan kronik yüksek enflasyon, ekonominin istikrarsız dengeler üzerine oturmasına, gelir dağılımının bozulmasına, sosyal gerilimin artmasına ve belirsizliklere neden olarak ileriye dönük yatırım planlarının olumsuz etkilenmesine yol açmıştır. Bu nedenle, 1998 yılı başında enflasyon ile mücadele konusu öncelikli hedef haline gelmiştir. Ekonomik dengeleri yeniden kurmak ve enflasyonu kalıcı bir şekilde aşağıya çekmek için üç yıllık bir program uygulamaya konulmuştur. Enflasyonun önemli bir kaynağı olan bütçe açıklarının

finansman yönteminin hem ekonomik değişkenlerin uyarlanması, hem de enflasyonist beklentileri artırması kanalı ile enflasyonu beslemesi, bu programı temelde bütçe açıklarının enflasyonist olmayan yollarla finansmanı imkânlarının öngörüldüğü bir program şekline dönüştürmüştür. Bu program kapsamında enflasyon hedefleri 1998 yılı için % 50, 1999 yılı için % 20 ve 2000 yılı için tek haneli rakamlar olarak öngörülmüştür. 1998 yılının ilk altı ayında açıklanan hedeflere ulaşılması, programın başarısı için umut verici gelişmeler olarak değerlendirilmiş ve bu süreci bir adım daha ileri götürmek amacıyla IMF ile enflasyon hedeflerinin gelecek yıla ilişkin öngörüsünü de içeren bir Yakın İzleme Anlaşması imzalanmıştır (TCMB, 1999: 5).

IMF ile yapılan anlaşmada ana hatlarıyla şunları içermektedir (TCMB, 1999: 5):

- Bütçenin faiz dışı dengesinin vergi gelirlerindeki artışa bağlı olarak 1998 yılında GSMH'nin % 4'ü oranında fazla vermesi öngörülmüştür.
- Özelleştirmeden elde edilecek gelirlerin bir kısmının enflasyonla mücadelede kullanılması planlanmıştır.
- Bütçe üzerinde yükleri olan sosyal güvenlik kurumları açıklarının giderilmesi ve bu amaçla mümkünse emeklilik yaşının yükseltilmesi öngörülmüştür.
- Bankacılık sektörünün denetiminin daha etkin bir hale getirilmesi için bankaların sermayelerinin güçlendirilmesi ve açık pozisyonlarının sınırlandırılması yönünde yasal önlemlerin hayata geçirilmesinin önemi vurgulanmıştır.
- Kamu sektöründe maaş artışlarının ve tarımsal destekleme fiyatlarının, gerçekleşen değil, hedeflenen enflasyon oranına göre artırılması amaçlanmıştır.
- Para politikası, enflasyonla mücadele çabalarını sürdürmeye yönelik bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda, kur politikasının öngörülen enflasyon ile tutarlı bir seyir izlemesi, net iç varlıklarda gerçekleşecek bir büyümenin, Merkez Bankasının kamu sektörüne kredi açmamasını sağlayacak ölçüde kalması ve bunun dikkatle izlenmesi öngörülmüştür. Net iç varlıklar kaleminin yılsonu değeri eksi 1.514 trilyon Türk Lirası olarak belirlenmiştir. (Ancak uluslararası piyasalardaki olumsuzluklar nedeniyle, Ekim ayında bu hedef yılsonu için 700 trilyon Türk Lirası olarak yeniden belirlenmiştir.)

Türkiye ekonomisinde 1995 yılında başlayan hızlı büyüme eğilimi 1998 yılı Nisan ayına kadar devam etmiş ve 1998 yılında büyüme hızı % 3,9 olarak gerçekleşmiştir. Büyüme hızının düşmesinin sebepleri ise (TCMB, 1999);

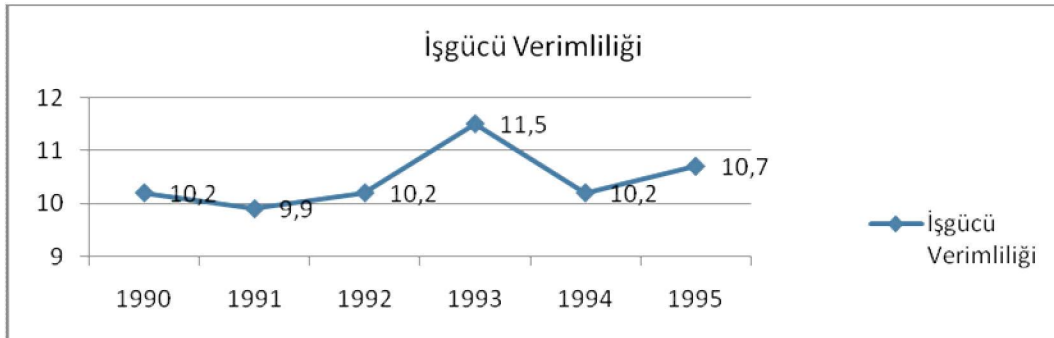
- 1998 yılı başında % 50 enflasyon hedefi doğrultusunda alınan para ve maliye politikası önlemleri,
- Rusya Federasyonu'nda Ağustos ayında başlayan mali krizden Türkiye'nin de etkilenebileceği gerekçesiyle yaşanan sermaye çıkışlarından reel sektörün etkilenmesi,
- Güneydoğu Asya'da 1997 yılında yaşanan ekonomik krizle başlayan ve gelişmekte olan ülkelerin hemen hepsinde yaşanan sermaye çıkışı nedeniyle dünya ekonomisinde yaşanan talep daralması,
- Reel sektörde, 1996 yılında Gümrük Birliği'ne geçiş gerekçesiyle yapılan yatırımların oluşturduğu aşırı kapasitenin, iç ve dış talep daralması sonucunda ortaya çıkan finansman sorunudur.

1990-1999 yılları arasında Türkiye ekonomisi genel olarak değerlendirildiğinde (TCMB: 1-8, DPT, 2000a: 15-19);

- 1990 yılından sonra sürdürülemez iç borç dinamiği, başta kamu bankaları olmak üzere mali sektördeki sağlıksız yapı ve diğer yapısal sorunların kalıcı çözümlere ulaştırılamaması nedeniyle ekonomi sık aralıklarla krizlere maruz kalmıştır.
- Kamu kesimi borç stokunun GSMH'ya oranı 1990 yılında % 29 iken bu oran 1999 yılında % 61'e ulaşmıştır. Bu oranın artış sebebi; dönemin ilk yarısında yüksek faiz dışı kamu açıkları, ikinci yarısında ise yüksek reel faizlerdir.
- Vergi oranlarının yüksek olmasına rağmen vergi tabanının dar olması nedeniyle, toplam vergi tahsilâtının yetersiz olması ve vergi yükünün adaletsiz biçimde dağılması nedeniyle kamu gelirlerinde sorun yaşanmıştır.
- Kamu bankalarının finansman ihtiyaçlarını kısa vade ve yüksek maliyetle piyasadan karşılamaları bir yandan zararlarının gittikçe artmasına diğer yandan mali sektörde istikrarsızlık unsuru olmalarına neden olmuştur. Bu durum piyasalarda faiz oranlarının yükselmesine yol açmıştır.

- Yüksek reel faizler özel bankaların reel sektöre kaynak aktarmaktan uzaklaşarak kamu açıklarını finanse etmeye yönelmelerine neden olmuştur.
- Eğitimde yeni teknolojilerin kullanılması ve yaygınlaştırılmasında yeterli gelişme sağlanamamıştır.
- 1997 yılı itibarıyla Ar-Ge faaliyetlerine GSYİH'dan ayrılan pay % 0,49' dur.
- Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda, insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak sürekli ve ekonomik kalkınmaya imkân verecek, doğal kaynakların yönetimini sağlayacak, gelecek kuşaklara daha sağlıklı bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakacak yönde bir gelişme kaydedilememiş ve çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalara entegrasyonu sağlanamamıştır.
- İç borç faiz ödemelerinin artması nedeniyle devlet eğitim, sağlık, adalet gibi alanlara yeterince kaynak ayıramamıştır.

Grafik.3.3: İşgücü Verimliliği-1990-1999

Kaynak: OECD

1990-1999 yılları arasında eğitim, sağlık ve Ar-Ge harcamalarına yeterli kaynak ayrılmadığı için işgücü verimliliğinde önemli bir gelişme yaşanmamıştır.

Tablo.3.5. Seçilmiş Ekonomik Göstergeler: 1996-2000

	1996	1997	1998	1999	2000
Büyüme oranı(%)	7,1	8,3	3,9	-6,1	6,3
İşsizlik Oranı (%)	7,1	7,3	7,4	8,2	7,0
Kamu Kesimi Sermaye Yatırımları (Bin TL)	763.421	1.782	3.359	5.172	8.602
Özel Kesim Sermaye Yatırımları (Bin TL)	2.994	5.945	9.662	12.156	19,971

Sabit Sermaye Yatırımlarının Ana sektörler İtibariyle Dağılımı (%)					
Tarım	5,6	5,5	5,5	4,4	4,5
Madencilik	1,1	1,2	1,4	1,6	1,1
Sanayi	22,6	19,2	19,1	18,9	20,2
Ana Sektörlerin Toplam İhracat İçindeki Payları(%)					
Tarım	21,6	25,3	18,2	20,1	17,3
İmalat Sanayi	75,3	71,4	79,1	76,7	78,9
Madencilik	3,1	3,3	2,7	3,2	3,5
İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (%)					
Yatırım Malı	23,7	22,9	23,1	21,5	20,9
Aramalı	65,9	66,1	64,4	66,0	66,1
Tüketim malı	10,1	10,4	11,7	11,9	12,7
İhracat (Milyon ABD \$)	23.224	26.261	26.974	26.587	27.775
İthalat (Milyon ABD \$)	43.627	48.559	45.921	40.671	54.503
Tasarruflar/ GSMH	19,9	21,3	22,7	21,2	18,2
Yabancı Sermaye Girişi (Milyon \$)	722	805	940	783	982
AR-GE Harcaması/GSYİH (%)	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6

Kaynak :DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler-1998-2010.

3.6. UZUN VADELİ STRATEJİ VE SEKİZİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (2001-2005):

VIII. Plan, dünyada köklü ekonomik ve sosyal değişimlerin yaşandığı bir dönemde hazırlanmıştır. Dünyada yaşanan bu değişimin sunabileceği imkânlardan Türkiye'nin en üst düzeyde yararlanabilmesini sağlamak, uzun vadeli bir gelişme stratejisini gerektirmektedir. 2001-2023 dönemini kapsayan uzun vadeli gelişme stratejisi kapsamında üniter yapı korunarak devletin yeniden yapılandırılması, toplumun eğitim ve sağlık düzeyinin yükseltilmesi, gelir dağılımının düzeltilmesi, bilim ve teknoloji yeteneğinin güçlendirilmesi, yeni teknolojilerin geliştirilmesi, altyapı hizmetlerinde etkinliğin artırılması ve çevrenin korunması sağlanarak ekonomik ve sosyal yapıda dönüşümün gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Uzun vadeli gelişmenin temel stratejileri şunlardan oluşmaktadır (DPT, 2000a: 21-23):

- İhracata dönük, teknoloji yoğun, katma değeri yüksek, uluslararası standartlara uygun ve yerel kaynakları harekete geçiren bir üretim yapısı hedeflenmektedir.
- Türkiye'nin gerekli yapısal dönüşümleri gerçekleştirmesi durumunda, 2001-2023 döneminde yıllık ortalama % 7 dolayında büyüme hızı sağlanması ve büyümenin yaklaşık % 30'unun toplam faktör verimliliğinden kaynaklanması beklenmektedir.
- 2023 yılında tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin toplam katma değer içindeki paylarının sırasıyla % 5, 30 ve 65 olması beklenmektedir. İstihdamın yapısındaki temel değişimin tarım ve hizmet sektörlerinde gerçekleşmesi ve dönem sonunda tarımın payının % 10'lara gerilemesi öngörülmektedir.
- Uzun dönemde nüfus artış hızının yavaşlayarak, ortalama yıllık % 1,1'e ve 2020 yılından sonra % 1'in altına düşeceği öngörülmektedir.
- Okullaşma oranının, 2023 yılında ilköğretimde ve ortaöğretimde % 100, yükseköğretimde % 50 düzeyine ulaşacağı öngörülmektedir.
- Yoksulluk sınırının altında bulunan nüfusun 2010 yılına kadar önemli ölçüde yoksulluktan kurtarılması hedeflenmektedir.
- 2000 yılında % 22 dolayında gerçekleşmesi beklenen toplam yatırım harcamalarının GSMH içindeki payının, aşamalı olarak artarak 2023 yılında % 27 civarında gerçekleşeceği öngörülmektedir.
- 2000 yılında % 30 dolayında olan kamu yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payının dönem sonunda yaklaşık % 10 düzeyine gerilemesi öngörülmektedir.
- Kamu yatırımlarının 2001-2023 döneminde artan oranda eğitim, sağlık ve Ar-Ge alanlarında yoğunlaştırılması, enerji, ulaştırma ve haberleşme sektörlerinin yatırım paylarının 2010 yılına kadar düzeylerini koruması ve 2010 yılından itibaren tedricen düşürülmesi öngörülmüştür.
- Toplam özel sektör yatırımları içinde eğitim, sağlık, haberleşme ve enerji yatırımlarının payının dönem boyunca, özellikle 2010 yılı sonrasında artacağı, imalat

sanayi yatırımlarının payında ise belirgin bir değişme olmayacağı tahmin edilmektedir.

- Toplumsal hedeflere ulaşmada piyasaların ve devletin birbirlerini tamamlayıcı rol oynamaları esas olacaktır. Bu çerçevede, devletin düzenleme, gözetim ve denetleme fonksiyonları geliştirilecek, yerel yönetimler güçlendirilecek ve ulusal öncelikler doğrultusunda sivil toplum örgütleri desteklenecektir.

- Türkiye'nin, jeostratejik konumu, kültürel birikimi ve ekonomik ve sosyal alanda sağlayacağı gelişmeler sonucu 2010'larda bölgesel bir güç olarak etkinliğini daha da artırması, 2020'lerde ise küresel bir güç olması hedeflenmektedir.

VIII. Plan kapsamında kesintisiz bir büyüme süreci gerçekleştirebilmek için, kamu kesimi dengesi kurularak ve uygun gelirler politikası izlenerek enflasyonun kalıcı biçimde tek haneli düzeye indirilmesi çabaları kararlılıkla sürdürülmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede, ekonomide etkinliği artıracak kurumsal ve yapısal reformların zamanında gerçekleştirilmesi için gerekli tedbirler alınması hedeflenmiştir (DPT, 2000a: 25).

Plan kapsamında uygulanacak olan politikalar şunlardır (DPT, 2000a: 27-224).

- Kamu harcama, gelir ve borçlanma politikaları tutarlı ve etkin bir biçimde uygulanacaktır.

- Kamu borçlanmaları düzenli bir şekilde raporlanacak, kamu borç stoku şeffaf bir hale getirilecektir.

- Sosyal güvenlik kuruluşlarının gelirlerinin artırılması amacıyla etkin bir fon yönetimi politikası uygulanacaktır.

- Mali sistemin AB normlarıyla uyumlaştırılması sağlanacaktır.

- Devletin ekonomiye doğrudan müdahalesi özelleştirme politikaları çerçevesinde olabildiğince daraltılacak, kamu hizmeti niteliğinde görevlerin yürütülmesinde etkinlik ve verimlilik esaslarına uyulacaktır.

- Kamu kesimi yatırımları ağırlıklı ekonomik ve sosyal altyapı alanlarında yoğunlaştırılacak, özel kesimin ise kamu kesiminin çekildiği tüm alanları da kapsayacak şekilde yatırımlarını artırarak sürdürmesi özendirilecektir.

- Türkiye'nin sanayi haritası çıkarılarak, birbirini besleyen, birbirinin altyapısını tesis eden yatırımlar ile bölgesel gelişmeye yönelik projeler desteklenecektir.
- Serbest Bölgelerden daha etkin şekilde yararlanmaya yönelik olarak, sektörel kümeleşmenin, yüksek teknolojiyi içerecek şekilde olması sağlanacak ve tanıtım faaliyetleri artırılacaktır.
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, Türkiye'nin üretim ve teknoloji kapasitesi ve rekabet gücüne katkısına önem verilecek, ihracata dönük ve yüksek katma değer yaratabilecek projeler özendirilecektir.
- Sosyal, psikolojik ve zihinsel gelişimin erken yaşlarda şekillenmesi nedeniyle, okulöncesi eğitim yaygınlaştırılacaktır.
- Sağlık hizmetleri; eşitlik ve hakkaniyet içinde, halkın ihtiyaç ve beklentilerine uygun, kaliteli, ulaşılabilir, verimli bir şekilde, bölgeler ve sosyoekonomik gruplar arası sağlık düzeyi farklılıklarını azaltıcı, çağdaş yaşamın gerekleriyle uyumlu, hasta haklarına saygılı bir şekilde sunulacaktır.
- İşgücünün eğitim düzeyi uluslar arası rekabet gücünü artıracak şekilde geliştirilecek ve iş hayatı paralelinde sürekli eğitim imkânları güçlendirilecektir.
- Ar-Ge faaliyetlerine GSYİH'dan ayrılan payın Plan dönemi sonunda %1,5 seviyesine ulaşması beklenmektedir.
- Sağlam bir bilim temeli ve belirli bir yenilik kapasitesine sahip olabilmek için gerekli olan Ulusal Yenilik Sistemi tamamlanarak sistemin etkin çalışması sağlanacaktır.
- Üniversitelerin araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde öncü olmaları dikkate alınarak, üniversite-kamu-özel kesim ortak Ar-Ge girişimleri özendirilecek ve desteklenecektir.
- Teknolojik gelişmeye katkıda bulunacak doğrudan yabancı sermaye yatırımları özendirilecektir.
- Başta gençler, kadınlar ve özürülüler için olmak üzere işsizliği önleyici tedbirler alınacaktır.

2000 yılına gelindiğinde yüksek enflasyon oranını düşürmek ve ekonomide yeniden büyümeyi sağlayabilmek için kapsamlı bir program uygulamaya

konulmuştur. Program kapsamında sıkı maliye politikası uygulanması ve kapsamlı yapısal reformların hayata geçirilmesinin yanı sıra, enflasyonist beklentileri hızla aşağıya çekmek için döviz kurları hedeflenen enflasyona göre belirlenerek önceden açıklanmış ve para politikası likidite genişlemesini yabancı kaynak girişine bağlayan bir çerçeveye oturtulmuştur. Yapısal reformlar kapsamında, uzun yıllardır açık veren sosyal güvenlik sistemi yeniden düzenlenmiştir. Mali sektör reformu sonucunda kurulan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ile bankacılık sektörünün düzenlenmesi, gözetimi ve denetimi işlevlerinin tek bir otorite altında toplanması hedeflenmiştir. Programın uygulanmaya konulmasıyla birlikte faiz oranları beklentilerin üzerinde hızla gerilemiş, enflasyon önemli ölçüde yavaşlamış, üretim ve iç talep canlanmaya başlamıştır. (TCMB, 1999: 9)

2000 yılı başından itibaren uygulamaya konulan ve IMF tarafından da desteklenen Enflasyonla Mücadele ve Ekonomik İstikrar Programı kapsamında öngörülen para, maliye politikaları ve yapısal reformlar 2000 yılının Kasım ayı sonuna kadar başarı ile sürdürülmüştür. Ancak, programın temel taşlarından biri olan yapısal reformlar konusunda, gerek bazı kamu iktisadi teşekküllerinin özelleştirilmesi sürecinde yaşanan gecikmeler, gerekse Türk Lirasının yabancı paralar karşısında reel olarak değerlendirilmesi sonucunda cari işlemler açığının hızla büyümesinin kontrol altına alınamaması, ekonominin 2000 yılı Kasım ayı sonunda mali bir kriz ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. (Hazine Müsteşarlığı, 5)

Kasım sonunda ortaya çıkan kriz, temelinde bankacılık kesiminde likidite sorununun bir parçasıdır. Bankacılık kesiminde yeterli döviz fazlasının olmaması, yurt dışına sermaye çıkışlarının biraz hareketlendiği bir ortamda, piyasalarda güvensizliğin yaygınlaşarak, doğrudan bir panik havasına dönüşmüştür. Kasım 2000'de yaşanan likidite krizinin nedeni, sadece piyasaların nakit talebine cevap vermeyişi değil, aynı zamanda likidite talebindeki olağanüstü artışlardır. (Yıldırım, 2003: 9)

Kasım 2000 krizi sonrasında yabancı sermayenin Türkiye'yi terk etme çabaları hızlanmış ve Merkez Bankası rezervleri azalmıştır. (TCMB, 1999: 10) 2000 yılında yaşanan krizden sonra mali kırılganlık devam etmiş ve Türk Lirasına olan

talep artmıştır. Bunun sonucunda döviz kurları dalgalanmaya bırakılmıştır. 2000 yılında bankacılık kesiminde başlayan kriz Şubat 2001 tarihinde döviz krizine dönüşmüştür. (Şiriner ve Doğru, 2008: 173)

Kasım 2000 ve Şubat 2001'deki finansal krizlerden sonra, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" başlığı altında yine IMF destekli, makro düzeyde yeni bir program hazırlanmış ve 14 Nisan 2001'de kamuoyuna açıklanmıştır (Yıldırım, 2003: 10).

Programın temel amaçları; bankacılık sektörüne ilişkin tedbirlerin hızla alınarak mali piyasalardaki belirsizliğin azaltılması, buna bağlı olarak faiz oranları ile döviz kurlarında istikrarın sağlanması, iktisadi etkinliği sağlayacak yapısal reformların gerçekleştirilmesi, makroekonomik politikaların enflasyonla mücadelede etkin bir şekilde kullanılması, sürdürülebilir büyüme ortamının temin edilmesi olarak belirtilmiştir. Bu çerçevede, kamu kesiminin artan borç yükünün sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması amacıyla maliye politikası daha da sıkılaştırılmış, para politikasında Merkez Bankası'nın kısa vadeli faiz oranları üzerindeki etkisi artırılmış ve dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Program ekonomideki yapısal sorunları çözmeyi amaçlamış ve bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasına öncelik vermiştir (TCMB, 2003: 13).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı çerçevesinde yapılması hedeflenen yapısal ve yasal düzenlemeler şunları kapsamaktadır (TCMB, 13-22):

- **Mali Sektörün Yeniden Yapılandırılması:** Bankaların mali bünyelerinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması mali piyasaların ve reel sektörün istikrarı bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda öncelikli olarak Bankalar Kanunu'nda değişiklikler öngören yasal süreç başlatılmıştır.
- **Devlette Şeffaflığın Artırılması ve Kamu Finansmanının Güçlendirilmesi:** KİT'lerin faaliyetlerinde zarar oluşturacak görevlerin en aza indirilmesi yönünde düzenlemeler yapılmaya devam edilecektir. Borçlanma Yasası çıkartılarak devlette şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin sağlanması amaçlanmıştır. Anayasamızda ve Kanunda öngörülen bedelin nakden ve peşin olarak ödenmesi ilkesi, uygulamada amacından saptırılmakta ve idareler, kamulaştırma kararlarının alınmasında ve kıymet takdirlerinde mali disiplin anlayışından uzaklaşmaktadır.

Kamulaştırma Yasası ile yeterli ödeneği temin edilmeden kamulaştırma işlemine başlanılmayacaktır. Ayrıca Kamu İhale yasası ile daha rekabetçi ve etkin bir ihale sisteminin oluşturulması ve uluslararası standartlara uyum sağlanması amaçlanmaktadır.

- **Ekonomide Rekabetin ve Etkinliğin Artırılması:** Bu kapsamda Şeker, Tütün, Doğalgaz ve Sivil Havacılık Kanunları hazırlanmış ve Türk Telekom'un özelleştirilmesi hızlandırılmaya çalışılmıştır. Şeker Kanunu ile şeker üretiminde, fiyatlandırmasında ve pazarlamasında usul ve esaslar getirerek piyasadaki istikrarın sağlanması amaçlanmış ve Şeker fabrikalarının özelleştirilmesi önündeki engeller kaldırılmıştır. Tütün Kanunu ile tütün mamulleri ve alkollü içkilerin fiyatlandırılması, dağıtımı, satışı ve kontrolü ile ilgili usul ve esaslar Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurulu tarafından düzenlenecektir. 2002 üretim döneminden itibaren devlet nam ve hesabına alım yapılmayacak, Tekel'in üretim ve pazarlama birimlerinin özelleştirmesinin altyapısı hazırlanmış olacaktır. Doğalgaz kanununun ana amacı, doğalgazın kaliteli, sürekli, ucuz, rekabete dayalı esaslar çerçevesinde ve çevreye zarar vermeyecek şekilde tüketicilerin kullanımına sunulması için doğalgaz piyasasının serbestleştirilmesidir. Sivil Havacılık Kanunu ile hava yollarının iç hat uçuş fiyatlarının serbestçe belirlenmesine imkân sağlanacaktır. Bu düzenleme sektörde rekabeti artıracığından orta ve uzun vadede istihdam artışına katkıda bulunacak, sektörün daha da gelişmesi hem turizm için yararlı olacak hem de yurtdışındaki vatandaşlarımız da dâhil bu sektöre kaynak yatırılması özendirilecektir. Ayrıca Türk Telekom'un özelleştirilmesini hızlandırmak için yasal süreç başlatılmıştır. Böylece tüm sektörlerin teknolojik yarıştaki yerini belirleyecek olan Telekomünikasyon altyapısının hızlı bir şekilde gelişmesi sağlanacaktır. Sektörün önündeki engeller kaldırılarak yerli ve yabancı yatırımcıların katılımı sağlanacaktır.

- **Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi:** İş Güvencesi Yasasının çıkarılması Avrupa Birliği Ulusal Programında kısa vadeli öncelikler arasına alınmış olup yasa hazırlığı için sosyal taraflarla görüşmeler yürütülmektedir. Ayrıca Ekonomik ve Sosyal Konsey Yasası ile ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasında toplum kesimleri arasında uzlaşma ve işbirliğinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Kamu

kesimi, işçi, işveren ve diğer sivil toplum örgütlerini bir araya getiren konseyle ilgili yasa çıkarılmıştır.

- **Reel Ekonomiye Yönelik Önlemler:** ihracatın arttırılması için; bütçeden ve diğer kaynaklardan sağlanacak finansmanlar çerçevesinde Eximbank'ın kredi imkânları arttırılacak, ihracatta KDV ödemeleri hızlandırılacak, desteklerle ilgili uygulamalarda bürokratik işlemler azaltılacaktır. Doğrudan yabancı sermayenin Türkiye'ye girişini hızlandırmak amacıyla daha önce Anayasa'da yapılan değişiklikle getirilen uluslararası tahkim imkânı ile ilgili gereken kanun çıkarılacaktır. Bunun yanı sıra doğrudan yatırımın önündeki idari ve bürokratik engelleri ortadan kaldıracak bir eylem planı çalışmaları başlatılmıştır.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı kapsamında uygulanması amaçlanan makro ekonomik politikalar ise şunlardır (Ulusal Ekonomik Program, 2001: 6):

- **Maliye politikası:** Kamu borç stokundaki artışın kontrol altında tutulabilmesi için faiz dışı harcamalarda azami tasarruf yapılması.

- **Harcama tedbirleri:** Kamu harcamaları azaltılacak, toplam memur sayısı arttırılmayacak, tarımsal desteklemelerde miktar kısıtlamasına gidilecek, destekleme fiyatları öngörülen enflasyonu aşmayacak şekilde arttırılacak, Sosyal güvenlik kurumlarının sağlık harcamaları disiplin altına alınacaktır.

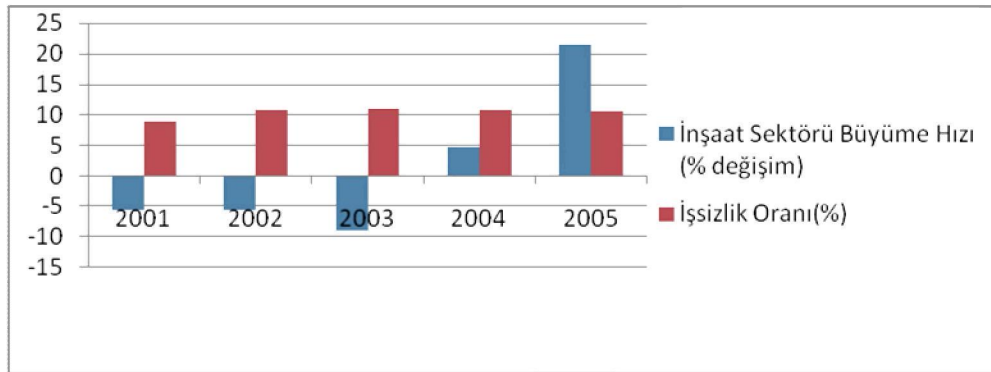
- **Gelir artırıcı düzenlemeler:** Vergi tabanı genişletilecek, vergiler arttırılacak, akaryakıtta otomatik fiyat ayarlaması yapılacak, kur değişiklikleri ve artan maliyetler, enerji, petrol gibi ithal ürünlerin fiyatlarına gecikmeksizin yansıtılacak, bireysel yatırımcıların kamu kâğıtlarından elde ettikleri gelirin beyanname dışı tutulması suretiyle, kamu kâğıtlarına olan bireysel talep arttırılacaktır.

- **Dış finansman:** Yapılacak temaslarla, Program'ın gerektirdiği dış finansman sağlanacaktır.

- **Gelirler politikası:** Memur maaşları enflasyonla uyumlu olarak arttırılacak, kamu işçilerinin ücretleri, 1999-2000 dönemini kapsayan toplu iş sözleşmeleriyle sağlanmış olan reel artışlar, kamu dengesi ve kamu kesimi çalışanları arasında ücret adaleti gözeterek şekilde ayarlanacak, çiftçilere Doğrudan Gelir Ödemesi yapılacaktır.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı döneminde Türkiye, enflasyonu tek haneli düzeye çekebilmiş ve GSMH' da artışlar yaşanmıştır. Ancak bu olumlu gelişmelere rağmen yaşanan büyüme istihdam yaratan bir büyüme niteliğinde değildir. 1999 yılında yaşanan deprem sonrasında 2002-2004 döneminde inşaat sektörünün hızlı bir şekilde toparlanamamasından dolayı bu sektörde istihdam edilen vasıfsız işgücü için diğer emek yoğun sektörlerde yeterli kapasite yaratılamamış ve işgücüne yeni katılan gençler ile birlikte işsizlik oranı düşürülemediği. 2005 yılından sonra inşaat, turizm ve tekstil sektörlerindeki kısmi canlanmalar işsizliğin % 10 civarında seyretmesine neden olmuştur (Şahin, 2009: 269-270).

Grafik. 3.4. İnşaat Sektöründeki Büyüme Hızı- İşsizlik Oranı(%)(2001-2005)

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler(1950-2010)

Merkez Bankası verilerine göre 2001-2007 yılları arasında özel sektör yatırımları % 150 kamu yatırımları ise % 27 artış göstermiş, özel kesim tüketim oranları aynı dönemde % 39 iken kamu kesiminde % 22 düzeyinde kalmıştır. Bunlara göre tüketim harcamaları yatırım harcamalarının gerisinde kalmış ve büyüme yatırım harcamaları eksenli gelişmiştir. Kamu kesimi 2002 sonrasında bütün ağırlığını mali disiplini ikame ederek, istikrarı ve girişimciliğin alt yapısını düzenlemeye yönlendirmiştir. Bu sebepten dolayı, özellikle tüketim, genel olarak da üretim ve yatırım alanından nispi olarak çekilmiştir. Böylece kamu kesimi kaynakları çoğunlukla özel kesimin kullanımına terk etmiş, dışlama etkisini en az düzeye indirmiş, piyasa bozucu davranışlardan uzaklaşmıştır (MÜSİAD, 2008: 114-115).

Tablo.3.6: Seçilmiş Ekonomik Göstergeler: 2001-2005

	2001	2002	2003	2004	2005
Büyüme Oranı (%)	-9,5	7,9	5,9	9,9	7,6
İşsizlik Oranı(%)	8,9	10,8	11	10,8	10,6
Sabit Sermaye Yatırımları Ana Sektörler İtibariyle Dağılımı (%)					
Tarım	4,4	4,0	3,6	4,7	4,0
Madencilik	1,5	1,4	1,8	1,8	1,7
İmalat	18,5	24,3	28,9	35,4	36,9
Yabancı Sermaye Girişi(Net) (Milyon ABD \$)	3.352	566	688	1.092	8.134
Toplam İhracat(Milyon ABD \$)	31.334	36.059	47.253	63.167	73.476
Toplam İthalat (Milyon ABD \$)	41.399	51.554	69.340	97.540	116.774
Ana Sektörlerin Toplam İhracat İçindeki Payları (%)					
Tarım	6,3	4,9	4,5	4,0	4,5
Madencilik	1,1	1,1	1,0	1,0	1,1
İmalat Sanayi	92,0	93,5	93,9	94,3	93,7
AR-GE Harcaması/GSYİH (%)	0,7	0,5	0,5	0,5	0,6
İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı(%)					
Yatırım Malı	16,8	16,3	16,3	17,8	17,4
Aramalı	73,2	73,0	71,7	69,3	70,1
Tüketim malı	9,2	9,5	11,3	12,4	12,0
Yurt İçi Tasarruflar/GSMH	18,4	18,6	15,5	16,0	15,9

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler(1950-2010)

3.7. DOKUZUNCU KALKINMA PLANI (2007-2013):

Plan, Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda bütüncül bir yaklaşımla gerçekleştireceği dönüşümleri ortaya koyan temel politika dokümanıdır. Bu kapsamda Dokuzuncu Kalkınma Planı, "İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye" vizyonu ve Uzun Vadeli Strateji (2001-2023) çerçevesinde hazırlanmıştır (DPT, 2006: 1).

Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde ekonominin rekabet gücünü artırmak ve katma değeri yüksek üretim yapısına geçmek amaçları doğrultusunda izlenecek politikalarla, sürdürülebilir yüksek ihracat artışı sağlanacaktır. Kayıt dışı ekonomiyle

mücadelede sağlanacak başarı, Plan döneminde kamu maliyesindeki istikrarın sürdürülmesinde temel araçlardan biri olacaktır. Ekonomik büyüme ortamının da katkısıyla gelirlerdeki artış, kamu finansmanındaki istikrarın sürdürülebilmesinin yanı sıra, vergi yükünün daha adil bir şekilde dağıtılmasına ve rekabet gücü yüksek bir ekonomik yapıya ulaşılmasına imkân verecek, ayrıca, mali disiplinden taviz verilmeksizin öncelikli alanlara daha fazla kaynak ayrılabilmesini sağlayacaktır. Özelleştirmelerin de etkisiyle KİT sisteminin ekonomi içindeki payı önemli ölçüde azalacaktır. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde; öncelikli sektörler arasında yer alan eğitim ve sağlık sektörlerinin kamu yatırım payı artırılacaktır. Tarım sektöründe, sulama projeleri stokunun eritilebilmesi için kamu yatırımları artırılacak ve projeler hızlandırılarak önemli bir kısmı tamamlanacaktır. Serbestleştirme politikasına paralel olarak, kamu sektörünün enerji yatırımları içindeki payı aşamalı olarak azaltılacaktır. Ulaştırma sektörü Plan döneminde kamu yatırımlarından en büyük payı almakla birlikte, büyük projelerin yıllar itibarıyla tamamlanacak olması ve aynı dönemde özel sektör katılımını içerecek finansman modellerinden azami ölçüde yararlanılacak olması nedeniyle, sektörün kamu yatırımları içindeki payı azalacaktır. Kamu kesiminin ticari mal ve hizmet üretiminden çekilmesi ve önemli KİT'lerin özelleştirilmesiyle birlikte, madencilik ve imalat sektörlerindeki kamu yatırım payı azalacaktır. Plan döneminde, adalet hizmetleri ve e-devlet yatırımlarının diğer kamu hizmet yatırımları içindeki ağırlığı artırılacaktır. İstihdam odaklı sürdürülebilir büyümenin sağlanması, iş ortamının iyileştirilmesi, işgücü piyasasının işleyişinin etkinleştirilmesi, işgücünün nitelik ve beceri düzeyinin yükseltilmesi ve aktif işgücü politikalarının geliştirilmesi yoluyla tarım dışı sektörlerde yeni iş olanakları yaratılması amaçlanmaktadır (DPT, 2006: 52-57).

Türkiye'de, istihdam ve eğitim arasında etkin bir ilişkinin kurulamaması, işgücü piyasasında talep edilen ve arz edilen beceriler arasında dengesizliklere yol açmaktadır. Bu durum, eş zamanlı olarak hem işsizliğe hem de boş iş pozisyonlarına neden olmaktadır. Ekonominin ihtiyaç duyduğu alanlarda ara eleman temininde zorluklar yaşanmaktadır. Bununla birlikte, mesleki eğitim mezunlarının işsizlik oranları da yüksektir. Bunun nedenleri; mesleki eğitimin işgücü piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda verilememesi ve işverenlerin talep ettikleri nitelikte işgücü

bulamamasıdır. Ayrıca, işverenler talep ettikleri işgücü niteliklerini işgücü piyasasına tam olarak yansıtamamaktadır. Bu doğrultuda, ulusal ve uluslararası meslek standartlarını temel alarak, teknik ve mesleki alanlarda ulusal yeterliliklerin esaslarını belirlemek, denetim, ölçme ve değerlendirme, belgelendirme ve sertifikalandırmaya ilişkin faaliyetleri yürütmek suretiyle mesleki ve teknik eğitim seviyesini yükseltmek için gerekli ulusal yeterlilik sistemi kurmak ve işletmek üzere Mesleki Yeterlilik Kurumu Kanunu 21 Eylül 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir (DPT, 2006a: 186).

Eğitim sisteminin sorunları temel olarak eğitime erişim ve eğitimin kalitesi şeklinde özetlenebilmektedir. Erişim sorunu kapsamında okullaşma oranları ve bölgeler arası farklılıklar, kalite sorunu kapsamında ise fiziki altyapı yetersizlikleri, müfredatın güncellenmesi, öğretmen niteliklerinin geliştirilmesi ve eğitim materyallerinin müfredatla uyumu gibi hususlar öne çıkmaktadır. Eğitimin her kademesinde, istenilen düzeye ulaşamamakla birlikte okullaşma oranları yükselmiş; ancak, artan öğrenci sayıları nedeniyle mali kaynaklar öncelikle erişime yönelik tahsis edildiğinden, eğitim kalitesinde istenen düzeyde bir iyileşme sağlanamamıştır. Eğitim kalitesinin artırılması açısından, müfredatın güncelleştirilmesi, yabancı dil, bilgisayar, rehberlik gibi ihtiyaç duyulan alanlarda yeterli sayıda ve nitelikte öğretmen istihdam edilmesi ve öğretmenlerin hizmet içi eğitim yoluyla niteliklerinin artırılması, derslik başına düşen öğrenci sayısının azaltılması, ilköğretimde ikili eğitimden tam gün eğitime geçilmesi, etkin bir rehberlik ve danışmanlık sisteminin kurulması, mesleki eğitimin işgücü piyasasıyla uyumunun sağlanması, okulların bilgi ve iletişim teknolojileri ile donatılması temel öncelik alanları olarak karşımıza çıkmaktadır (DPT, 2006a: 190-192).

Dokuzuncu Kalkınma Planı çerçevesinde eğitim alanında uygulanacak olan politikalar her yıl DPT tarafından hazırlanan yıllık programlarda, 2007-2011 yılları içerisinde, şu şekilde yer almaktadır:

- Eğitimde kalite, verimlilik ve rekabeti artırmaya yönelik olarak idari yapı yeniden düzenlenecektir.
- Eğitim müfredatı gözden geçirilerek gerekli güncellemelere devam edilecektir.
- İlk ve orta öğretimde etkin bir yönlendirme sistemi kurulacaktır.

- Eğitimin tüm kademelerinde donanım ihtiyacı karşılanacak, fiziki altyapı geliştirilecektir.
- Öğretmen ve öğretim elemanı sayısı artırılabacaktır.
- Eğitimde bilgi teknolojilerinin kullanımı yaygınlaştırılacak ve etkin hale getirilecektir.
- Eğitimin her kademesinde alternatif finansman modelleri geliştirilecektir.
- Ortaöğretimde eğitim müfredatı gözden geçirilerek gerekli güncellemeler yapılacaktır.
- Eğitimde etkin bir yönlendirme sistemi kurulacaktır.
- Eğitimin tüm kademelerinde okullaşma oranları artırılacak, donanım ihtiyacı karşılanacak, fiziki altyapı geliştirilecektir.
- Eğitimin her kademesinde erişimin önündeki engeller kaldırılacaktır.
- Eğitimin her kademesinde alternatif finansman modelleri geliştirilecektir.
- Başta şiddet olmak üzere eğitim kurumlarında disiplin sorunlarının giderilmesine yönelik uygulamalar artırılabacaktır.
- Eğitimin tüm kademelerinde fiziki ve beşeri altyapı eksiklikleri giderilerek erişim ve kalite artırılacak, bölgesel farklar azaltılacaktır.
- Orta ve yükseköğretimde öğrenci ve öğretim elemanı değişimi ve hareketliliğini yaygınlaştırıp artırmaya yönelik uluslararası programlar ile yabancı öğrenci ve bilim insanlarının ülkemizdeki eğitim ve öğretim faaliyetlerine katılmasına yönelik hibe programları yaygınlaştırılacak ve yenileri oluşturulacaktır. Bu yaklaşım çerçevesinde idari yapıda gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

Sağlık sektöründe Türkiye'nin ihtiyaçlarını giderecek kadar ilerleme kaydedilememiştir. Bunun sebepleri; fiziki altyapı ve sağlık personelinin yetersizliği ve bölgeler ile il ve ilçe merkezleri arasındaki dengesiz dağılımı, koruyucu sağlık hizmetlerinin yeterli düzeye ulaşmamış olması, hizmete erişim ve finansmana ilişkin sorunlar ile etkili bir sevk zincirinin oluşturulamamasıdır (DPT, 2006a: 198).

Sağlık sektöründeki söz konusu sebeplerin ortadan kaldırılması amacıyla Dokuzuncu Kalkınma Planı çerçevesinde 2007-2011 yılları içerisinde DPT tarafından yayınlanan programlarda uygulanması planlanan politikalar şunlardır:

- Başta koruyucu sağlık ve ana-çocuk sağlığı hizmetleri olmak üzere birinci basamak sağlık hizmetleri güçlendirilerek yaygınlaştırılacaktır.
- Birinci basamak sağlık hizmetleri başta olmak üzere sağlık hizmetlerine erişim olanakları iyileştirilecektir.
- İhtiyaç duyulan alanlarda sağlık personeli yetiştirilmesi sağlanacaktır.
- ‘Akılcı İlaç Kullanımı’ ilkesi etkin hale getirilecektir.
- Sağlık Bakanlığı yeniden yapılandırılarak, düzenleme, planlama ve denetleme rolü güçlendirilecektir.
- Sağlık hizmeti sunumunda hasta hakları ve hasta memnuniyeti esas alınacaktır.
- Hizmet kalitesini artırmak amacıyla, hastane yönetimleri idari ve mali açıdan özerk bir yapıya kavuşturulacak; sağlık kurumlarının akreditasyonuna ilişkin bir sistem geliştirilecektir.
- Ulusal Sağlık Bilgi Sistemi etkin hale getirilecektir.
- Sağlık hizmet sunumu güçlendirilecektir.
- Sağlık hizmetlerine erişilebilirlik artırılacaktır.
- Koruyucu sağlık hizmetleri güçlendirilerek yaygınlaştırılacaktır
- Sağlık harcamalarının etkinliği artırılacaktır.

DPT'nin 2007 yılında yayınladığı programda kamu istihdam hizmetlerini, iş yaratma ve işgücünün eğitimini içeren ve işgücünün özellikle de dezavantajlı grupların istihdamının, niteliklerinin ve kazancının artırılmasını amaçlayan politikalar olan aktif işgücü politikalarının yaygınlaştırılacağına ve kalitesinin yükseltileceğine ayrıca aktif işgücü politikalarının temel uygulayıcısı olan Türkiye İş Kurumu (İŞKUR)'nun kapasitesi ve aktif işgücü politikalarına ayrılan kaynakların genişletileceğine değinilmiştir.

Küreselleşme ve hızlı teknolojik gelişme süreci, ucuz işgücü ve doğal kaynaklar gibi üretim girdilerine bağımlılığı azaltmış, uluslararası piyasalarda uzmanlaşma ve üretim teknolojilerini geliştirme rekabet gücünün önemli unsurları olmuştur. Bu süreçte, özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin iş yapma biçimlerinde meydana getirdiği değişimin etkisiyle, bilgi yoğun ve yüksek katma

değerli mal ve hizmet üretimi ön plana çıkmıştır. Bu süreçte Türkiye ekonomisinin rekabet gücü sıralamasında belirgin bir gelişme gözlenememiştir (DPT, 2005:102).

Türkiye'nin, rekabet gücü sıralamasında geride yer almasının temel sebepleri, iş ve çalışma ortamının girişimciliği ve yenilikçiliği destekleyecek, verimliliği artıracak ve bürokrasiyi azaltacak şekilde iyileştirilememesi, ekonomik ve teknolojik altyapıdaki yetersizlikler ve insan kaynakları potansiyelinden yeterince yararlanılamamasıdır (DPT, 2007a: 79).

Rekabet gücünün arttırılmasına yönelik olarak 2001 yılında başlatılan Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı kapsamında, yatırım ve işletme dönemlerinde karşılaşılan idari engellerin kaldırılmasına yönelik olarak 2006 yılına kadar çok sayıda hukuki düzenleme gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede, bir günde şirket kurulması mümkün hale gelmiş, Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım yapmak için aranan en düşük sermaye miktarı kaldırılmış ve izin sisteminden bildirim sistemine geçilmiş, şirket kurma öncesindeki işlemlerde yabancı ve yerli yatırımlar arasındaki farklılıklar giderilmiştir. Türkiye'de çalışacak yabancılara verilen çalışma izinleri ile ilgili esaslar belirlenmiş ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tek yetkili kuruluş olarak tespit edilmiştir (DPT, 2006a: 83).

Ar-Ge altyapısı büyük oranda üniversiteler ve kamu araştırma kurumlarında yer almakta ve araştırma faaliyetlerinin çoğunluğu bu kurumlarda gerçekleştirilmektedir. Ar-Ge faaliyetlerini gerçekleştiren, bu faaliyetlere destek sağlayan ve bu faaliyetlerin sonucunda ortaya çıkan bilgi ve teknolojiyi kullanan kurumlar arasında güçlü bir işbirliği kurulamamış olması nedeniyle, Ar-Ge faaliyetlerinin sonuçları uygulamaya geçirilememekte ya da yapılan araştırmalar genellikle sanayinin ihtiyaç ve talebinden uzak olmaktadır (DPT, 2007a: 133). Bu doğrultuda Dokuzuncu Kalkınma Planı çerçevesinde 2007-2011 yılları içerisinde DPT tarafından yıllık olarak hazırlanan programında yer alan politika ve öncelikler şunlardır:

- Özel kesimin Ar-Ge kapasitesini ve talebini artırması desteklenecektir,
- Kamu kuruluşlarının sorun ve ihtiyaçlarını gidermeye yönelik araştırma projeleri desteklenecektir.
- AB ülkeleri başta olmak üzere Ar-Ge alanında yetkinleşmiş ülkeler ve bu alanda faaliyet gösteren uluslararası kuruluşlarla işbirliği artırılabilecektir.

- Bilim, araştırma, teknoloji ve yenilik alanlarında toplumsal farkındalık artırılacaktır.
- Teknoloji transfer merkezlerinin kurulmasına yönelik çalışmalar başlatılacaktır.
- Özel sektör ile üniversiteler ve araştırma kurumları arasındaki işbirliğini geliştirmeye yönelik destekler artırılacak ve etkinleştirilecektir. Üniversite ve araştırma kurumlarında Ar-Ge çalışmalarının artırılması ve piyasa talebi doğrultusunda yönlendirilmesi sağlanacak ve rekabet öncesi Ar-Ge işbirlikleri desteklenecektir.
- Kamu tedarik sistemi Ar-Ge çalışmalarını ve yerli teknoloji geliştirilmesini teşvik eder bir yapıya kavuşturulacaktır
- Ar-Ge desteklerine ilişkin izleme ve etki değerlendirme çalışmaları başlatılacaktır.
- Araştırmacı insan gücü kaynağı nitelik ve nicelik yönünden geliştirilecektir.
- Üniversite araştırma altyapılarını etkinleştirecek bir yol haritası hazırlanacaktır.
- Akademik yükselme kriterlerinde araştırma faaliyetlerinin etkisi artırılacaktır.
- Türk Uzay Kurumunun kurulmasına yönelik düzenleme yapılacaktır.
- Özel kesimin, özellikle de KOBİ'lerin Ar-Ge kapasitesi ve Ar-Ge'ye olan talebinin artırılması sağlanacaktır
- Başta öncelikli teknoloji alanlarında olmak üzere, özel sektörün ihtiyaçları da dikkate alınarak, araştırmacı insan gücü nitelik ve nicelik yönünden geliştirilecektir.
- Ar-Ge'ye dayalı üretim yeteneğini güçlendirmek amacıyla araştırma merkezlerinin oluşturulması desteklenecektir.
- Bilim ve teknoloji alanında kurumlar arası işbirliğini ve özel kesimin sistem içindeki etkinliğini artıran ulusal yenilik sistemi oluşturulacak ve toplumsal farkındalık artırılacaktır.

Türkiye ekonomisi 2002-2007 yılları arasında yıllık ortalama % 6,9 oranında bir büyüme gerçekleştirmiş olsa da 2006 yılından itibaren büyüme hızında bir yavaşlama yaşanmaya başlanmıştır. Bu yavaşlamanın sebepleri şunlardır (MÜSİAD, 2010: 67-68):

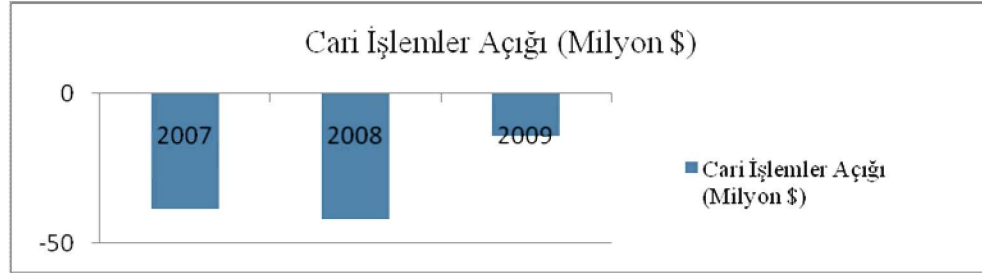
- 2004 yılından beri oldukça yüksek seviyede seyreden özel nihai tüketim harcamalarındaki ve enerji ve gıda başta olmak üzere emtia fiyatlarındaki artışların enflasyona yukarı yönlü baskı yapması ve enflasyon hedeflerinin tutmaması,
- Aynı sürecin dış ticaret ve cari açığı tetiklemiş olması ve buna karşı daraltıcı para politikası uygulanması,
- Bu gelişmelerin paralelinde birçok ülkede sermaye çıkışları yaşanması, Türkiye’de de kurda tedirgin edici birtakım oynaklıklar artışı, enflasyon üzerindeki kur geçişkenliği üzerinden ilave bir baskı oluşturmaya başlanması, bozulan beklentiler ortamında Hazine’nin piyasadan gerçekleştirdiği borçlanma faiz oranlarının da hızla % 20 bandının üzerine tırmanmasıdır.

Beklentilerin bozulmaya başlaması sonucunda Merkez Bankası, daraltıcı para politikası uygulamasıyla ekonomiyi soğutmayı, dolaylı olarak kurda istikrarı sağlamayı ve enflasyon hedefini tutturmayı amaçlamıştır. Enflasyonla mücadelenin olumsuz etkisi olarak büyümeden vazgeçilmeye başlanmıştır. 2008 yılının ikinci çeyreğinde tekrar yükselmeye başlayan emtia fiyatları nedeniyle bozulan enflasyon hedeflemesine tekrar ulaşılabilmesi amacıyla Merkez Bankası faiz artırımına gitmiştir (MÜSİAD, 2010: 68). Ancak 2008 yılının son çeyreğinden itibaren bütün dünyada yaşanmakta olan ekonomik kriz Türkiye ekonomisini de etkilemeye başlamış ve Merkez Bankası aylık faiz indirimlerine başlamıştır (Şahin, 2009: 275).

Küresel kriz, Türkiye Ekonomisinin hızlı bir şekilde daralmasına neden olmuştur. İhracat performansını olumsuz etkilemiş, ihracattaki bu düşüş büyüme ve istihdamda da azalmalara sebep olmuştur. 2008 yılının Ekim ayından itibaren ülkede yaşanmaya başlayan sermaye çıkışları reel sektörün dış finansmana ulaşmasını zorlaştırmıştır. Kriz nedeniyle tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de belirsizlikler artmış, dolayısıyla yatırım ve tüketim kararları olumsuz etkilenmiş ve ekonomik aktivite yavaşlamıştır. Ekonomide yaşanan daralma sonucunda istihdam azalmış ve işsizlik artmıştır. Ancak tüm bunların yanı sıra kriz cari işlemler dengesi, enflasyon ve dış borç stoku üzerinde bazı olumlu gelişmeler neden olmuştur. Çünkü kriz döneminde ithalat ihracattan daha fazla azalmış böylece cari işlemler açığında azalma yaşanmıştır. Dünya talep daralmasına bağlı olarak emtia fiyatlarında yaşanan

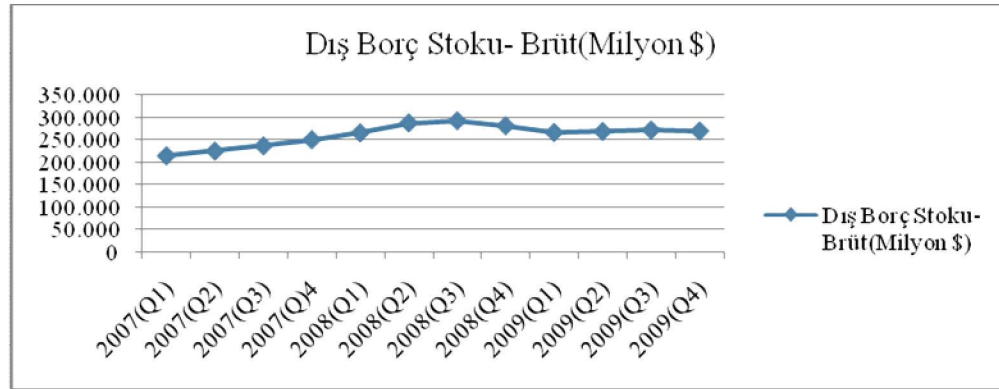
önemli düşüşlerin yanı sıra yurt içi talepteki daralma, enflasyon oranının düşüş eğilimine girmesini sağlamıştır (DPT, 2009a: 76-77).

Grafik.3.5. Cari İşlemler Açığı (2007-2009)

Kaynak: DPT, Temel Ekonomik Göstergeler

Grafik.3.6.Dış Borç Stoku (2007-2009)

Kaynak: TCMB

Tablo3.7. Gelir Gruplarının Toplam Gelirden Aldıkları Paylar ve Gini Katsayısı(2003-2009)

% 20'lik Dilimler	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Birinci % 20 (En yoksul)	6,0	6,0	6,1	5,8	6,4	6,4	6,2
İkinci % 20	10,3	10,7	11,1	10,5	10,9	10,9	10,7
Üçüncü %20	14,5	15,2	15,8	15,2	15,4	15,4	15,3
Dördüncü % 20	20,9	21,9	22,6	22,1	21,8	22,0	21,9
Beşinci %20 (En zengin)	48,3	46,2	44,4	46,5	45,5	45,3	46,0
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Gini Katsayısı	0,42	0,40	0,38	0,40	0,39	0,39	0,39

Kaynak: DPT, 2012 Yılı Programı

Gelir dağılımında 2003 yılından 2007 yılına kadar iyileşme yaşanmış olsa da 2007 yılından 2009 yılına kadar göstergeler daha durağan değerler almıştır. 2009 yılında ise gelir eşitsizliğinde az da olsa artış yaşanmıştır. Gini katsayısı 2006 yılında

0,40 iken, 2007 yılında 0,39'a gerilemiş, 2008 ile 2009 yıllarında da 0,39 seviyesinde kalmıştır. Gelir paylaşımının daha adil hale gelmesi ve ekonomik büyüme, yoksul kesimin ortaya çıkan refah artışından daha fazla yararlanmasını sağlamaktadır.

DPT tarafından hazırlanan 2010 yılı programının temel makroekonomik öncelikleri; ekonominin yeniden sürdürülebilir bir büyüme dönemine geçişini sağlamak, istihdamı artırmak, enflasyondaki düşüş eğilimini devam ettirmek ve küresel krizin etkisiyle bozulan kamu dengelerini düzeltmektir. Programda belirlenen hedeflere ulaşılması için, maliye ve para politikalarının uyumlu bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Bu amaçla programda yer alan tedbir ve reformlardan bazıları şunlardır:

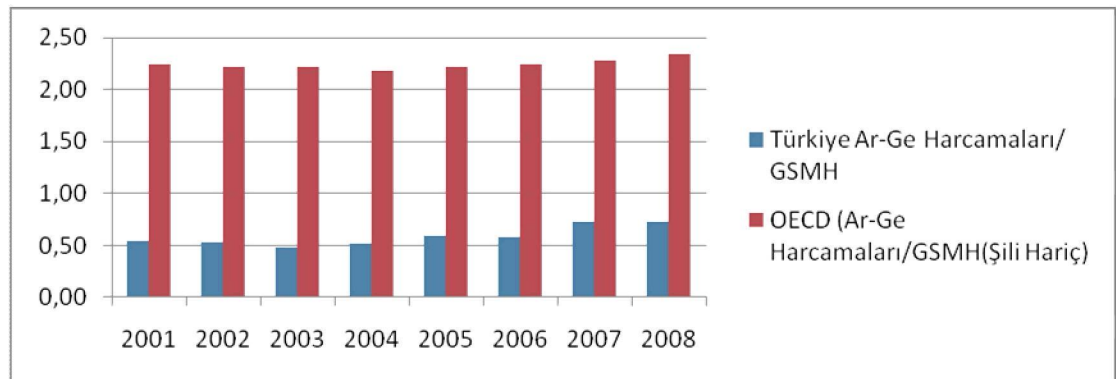
- 1- Ekonomiye ilişkin kararlarda işbirliği ve koordinasyon güçlendirilecektir: Ekonomik sonuçlar doğuracak önemli düzenlemeler Ekonomi Koordinasyon Kurulu'nun değerlendirmesine sunulacaktır.
- 2- Ekonomik büyüme potansiyelinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır: Bireysel ve kurumsal tasarrufların artırılması ve sermaye birikimi sürecinin hızlandırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
- 3- Kamu kaynaklarının etkin ve verimli kullanılmasına yönelik tedbirler alınacaktır: Kamuda atıl personelin tespitine yönelik çalışma yapılacak ve kurumsal düzeyde tespit edilen bu atıl personel ihtiyaç olan yerlere yönlendirilecektir. Ayrıca kamu cari harcamaları öncelikli alanlara yönlendirilecektir. Kamu yatırımlarına ayrılan kaynaklar yüksek öncelikli ekonomik ve sosyal altyapı yatırımlarına yönlendirilecektir.
- 4- Basit, öngörülebilir, adil ve geniş tabanlı bir vergi sisteminin oluşturulması çalışmaları sürdürülecektir: Gelir vergisi sistemi yeniden düzenlenecek, etkili ve verimli bir vergi sisteminin oluşturulmasına yönelik çalışmalar kapsamında, serbest piyasa ekonomisiyle uyumlu, yatırımları ve istihdamı destekleyen ve vergiye uyumu artırarak kayıt dışılığı azaltan, yeni Gelir Vergisi Kanunu yürürlüğe konulacaktır.

Tablo.3.8. İşgücünün Eğitim Düzeyi(2007-2010)

	Toplam	Okuryazar Olmayanlar	Lise Altı Eğitimliler	Lise ve Dengi Meslek	Yüksek Okul ve Fakülte
2007					
İKO	46,2	18,1	44,6	55,2	77,3
İstihdam Oranı	41,5	17,1	40,2	48,0	70,0
İşsizlik Oranı	10,3	5,2	9,8	13	9,7
2008					
İKO	46,9	18,1	44,9	56,1	77,6
İstihdam Oranı	41,7	17,0	40,1	49,0	70,0
İşsizlik Oranı	11	6,3	10,7	12,9	10,3
2009					
İKO	47,9	18,8	45,8	57,6	78
İstihdam Oranı	41,2	17,3	39,4	47,9	68,5
İşsizlik Oranı	14	8	13,9	16,9	12,1
2010					
İKO	48,8	19,8	46,8	57,4	78,8
İstihdam Oranı	43	18,6	41,4	49	70,2
İşsizlik Oranı	11,9	6,0	11,6	14,6	11,0

Kaynak: TÜİK

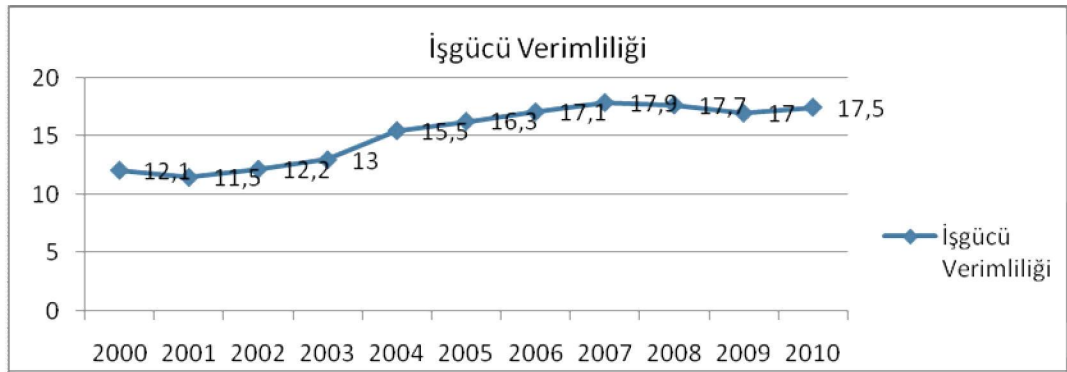
Eğitim seviyeleri itibarıyla bakıldığında, yükseköğretim öncesi gruplarda eğitim seviyesi yükseldikçe işsizlik oranları da yükselmektedir. Bu durumun en önemli nedeni, eğitim seviyesi yükseldikçe işgücüne ve istihdama katılma eğiliminin artmasıdır.(DPT, 2011: 198) İşgücü verimliliğinin belirlenmesinde eğitim ve Ar-Ge harcamaları önemli etkenlerdir. Türkiye'nin Ar- Ge harcamaları artış göstermesine rağmen Ar-Ge harcamalarının GSMH'ya oranı % 1'den daha düşük düzeydedir.

Grafik.3.6. Ar-Ge Harcamaları/ GSMH- Türkiye ve OECD (2001-2008)

Kaynak: OECD

Ekonomik kalkınmanın önemli göstergelerinden olan işgücü verimliliği açısından eğitim ve Ar-Ge harcamaları önemli etkenlerdir. Türkiye ekonomisinde Ar- Ge harcamaları artış göstermesine rağmen OECD ülkelerinden daha düşük seviyede ve Ar-Ge harcamalarının GSMH'ya oranı % 1'den azdır. Ayrıca yapılan Ar-Ge yatırımlarının yeterli düzeyde olmaması Türkiye ekonomisinde büyümenin kaynakları içinde verimlilik artışının çok küçük bir katkısının olduğunu göstermektedir (Şiriner ve Doğru, 2008: 204).

Grafik.3.7. İşgücü Verimliliği (2000-2010)

Kaynak: OECD

Tablo.3.9. Seçilmiş Ekonomik Göstergeler: 2006-2010

	2006	2007	2008	2009	2010*
Büyüme Oranı (%)**	6,9	4,7	0,7	-4,8	8,9
İşsizlik Oranı(%)	10,2	10,3	11	14	11,9
Sabit Sermaye Yatırımları Ana Sektörler İtibariyle Dağılımı (%)					
Tarım	4,2	3,7	3,2	3,9	4
Madencilik	1,7	1,6	1,5	1,9	1,7
İmalat	38,7	38,1	36,2	32,9	29,7
Yabancı Sermaye Girişi(Net) (Milyon ABD \$)	16.982	18.394	14.712	6.170	6,498
Toplam İhracat(Milyon ABD \$)	85.535	107.272	132.027	102.143	113.976
Toplam İthalat (Milyon ABD \$)	139.576	170.063	201.964	140.928	185.535
Ana Sektörlerin Toplam İhracat İçindeki Payları (%)					
Tarım	4,1	3,5	3,0	4,3	4,3
Madencilik	1,3	1,5	1,6	1,6	2,4
İmalat Sanayi	93,8	94,2	94,8	93,4	92,6
AR-GE Harcaması/GSYİH (%)	0,6	0,7	0,7	0,9	0,84
İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı(%)					
Yatırım Malı	16,7	15,9	13,9	15,2	15,5
Aramalı	71,4	72,7	75,1	70,6	70,8
Tüketim malı	11,5	11,0	10,6	13,7	13,3
Yurt İçi Tasarruflar/GSMH	16,5	15,5	16,8	13,1	---

Kaynak:DPT Ekonomik ve S Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2010

* DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2012 Yılı Programı

**OECD

- Ar-Ge Harcaması /GSYİH 2010 değeri

http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/istatistikler/BTY01.pdf
adresinden alınmıştır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye Ekonomisi 24 Ocak 1980 Kararları ile birlikte önemli bir yapısal dönüşüm sürecine girmiştir. 1980 yılı öncesinde uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikaları terk edilmiş ve ihracata dönük sanayileşme politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Ekonominin rekabet gücünü artırmak için % 48'e ulaşan devalüasyon yanında, yoğun teşvikler yoluyla ihracat karlı hale getirilmeye çalışılmıştır. Sürekli günlük kur ayarlamaları yapılmıştır. Devletin ekonomiye müdahalesi yeniden düzenlenmiş, kamu harcamaları içerisinde sosyal içerikli olan harcamalar (eğitim, sağlık, gibi) büyük ölçüde kısılmıştır. Uygulanan politikalar sayesinde kıtlığı çekilen ve karaborsası oluşan mallar sorunu çözülmüş, enflasyon baskısı kırılmıştır. Uluslar arası finansal kuruluşlardan sağlanan krediler sayesinde dış finansman sorunu aşılmış ve ithalat arttırılmıştır. Dış ticarete miktar kısıtlamaları kaldırılmış ve gümrük vergileri çok büyük ölçüde düşürülmüştür. İhracatta artış yaşanmıştır. Ancak sanayinin teknoloji düzeyi dışa bağımlı ve ortalama olarak düşük seviyede kalmıştır. Sanayi sektöründe yaşanan büyümenin sebebi ise 1980 öncesi dönemde kullanılmayan kapasitelerin kullanılmaya başlamasıdır. 1980 yılında GSMH'da azalma yaşanmış, daha sonraki yıllarda ise büyüme düşük seviyelerde kalmış, işsizlik azaltılamamış ve dış ticaret açığı artmıştır. 1985-1989 yılları arasında (V.Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi) bilimsel ve teknolojik gelişmeye ayrılan kaynaklar az ve bu kaynakların kullanım etkinliği zayıftır. Bilgi ve teknoloji üretimi ve yayımı için kurulmuş merkezler yetersiz kalmıştır. Bilim ve teknoloji alanında yeni teknolojilerin geliştirilmesi veya transfer edilmesinde küçük teşebbüse yeterli destek sağlanamayışı dolayısıyla bu gelişme potansiyelinden gerektiği gibi yararlanılamamıştır.

1989 yılında çıkarılan 32 sayılı kararla, birlikte TL'nin konvertibilitesinin kabul edilerek uluslararası sermaye hareketlerinin tam liberalizasyonunun gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. Ancak finansal serbestleşme politikaları, Türkiye ekonomisinde kamu finansman açığı ve cari işlemler açığı başta olmak üzere kur, faiz, enflasyon, dış ticaret, iç ve dış finansman alanlarında çeşitli sıkıntıların oluşmasına neden olmuştur. Devlet borçlanabilmek için yurtiçi faiz oranlarını

yükseltmiş, yurtiçi faiz oranları yurt dışı faiz oranlarına göre yüksek tutularak yabancı sermaye çekilmeye çalışılmıştır. Kısa vadeli sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle ekonomideki makro parametreler kısa vadeli sermaye hareketlerinin denetimi altına girmiştir. Yüksek miktarda yabancı sermaye girişinin olduğu dönemlerde yerli para değerlenmiş, rekabet gücü ve cari işlemler dengesi olumsuz etkilenmiştir. Kısa vadeli sermaye girişleri bir yandan yerli parayı değerlendirip, ithalatı cazip hale getirip tüketimi teşvik ederken, diğer yandan da hükümetlere cari harcamaları için önemli bir olanak sunmuştur. Özellikle 1989-93 döneminde ücret ve maaşlarda önemli düzeylere varan artışlar esas olarak kısa vadeli sermaye hareketleri sayesinde karşılanmıştır. 1989 yılından itibaren, kısa vadeli, spekülasyon amaçlı sermaye girişleri ticarete konu olmayan sektörlerde kârlılığı ve yatırımları artırırken, imalat sektörü gibi ihracatçı sektörlerde kârlılığı ve yatırımları olumsuz etkilemiştir.

1989-1993 döneminde ihracatın artış hızı yavaşlamış, ithalat artmaya devam etmiş, dış ticaret bilançosu ve dolayısıyla cari açık giderek artmıştır. 1994 yılında yaşanan kriz ile gündeme gelen 5 Nisan kararları ile bir dizi düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeler esas olarak; KİT'lerin özelleştirmesi başta olmak üzere, devletin ekonomik rolünün azaltılmasını, tarımsal desteğin azaltılmasını ve sosyal güvenlik sisteminin yeniden yapılanması hedeflenmiştir. 1994 yılında yaşanan krizin etkilerini ortadan kaldırmak ve piyasaları istikrara kavuşturmak için sıkı maliye ve para politikası uygulamasına gidilmiştir. Bu şekilde ekonomi daraltılmış TL hızla değer kaybetmiş, enflasyon yükselmiş ve 1994 yılında büyüme oranı eksi % 6,1 düzeyinde gerçekleşmiştir.

1990-1994 yıllarını kapsayan VI.BYKP döneminde GSYİH'dan Ar-Ge faaliyetlerine yeterli kaynak ayrılamamış, bilgi toplumu olma hedefi doğrultusunda ve refahın artırılması yönünde yeterli mesafe alınamamıştır. Eğitim sisteminin yapılanmasından ve işleyişinden kaynaklanan sorunlar devam etmektedir.

VII.BYKP (1996-2000)' da sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. Plan döneminde artan kamu açıkları, yüksek enflasyon seviyesi ve dalgalı büyüme yapısı ile Türkiye Ekonomisi istikrarsız bir görünüm sergilemiştir.

Artan kamu açıklarının yurtiçi mali piyasalar üzerindeki baskısının yanı sıra bu dönemde yaşanan dış şokların da etkisiyle reel faizler hızla yükselmiştir. Artan reel faiz oranları, kamu açıklarını daha da artırmış ve borç-faiz kısır döngüsü sürdürülemez boyutlara ulaşmıştır. Yüksek enflasyon ve faiz ödemelerinin bütçe üzerindeki yükü devletin genelde sosyal refahı, özelde ise gelir dağılımını düzeltici ve yoksulluğu azaltıcı politikalar uygulama imkanlarını daraltmıştır. Gelir dağılımında gözlenen dengesiz yapı, ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltıcı etkilerinin ortaya çıkmasını güçleştirmektedir. Sosyal güvenlik ve sosyal yardım sistemi, yoksul kesimleri korumakta yetersiz kalmıştır. Eğitimde yeni teknolojilerin kullanılması ve yaygınlaştırılmasında yeterli gelişme sağlanamamıştır.

Türkiye ekonomisi VIII. BYKP'nın baz yılı olan 2000 yılında % 7,4 oranında büyümüş ancak 2001 krizi sonucunda % 9,5 oranında daralmıştır. Kriz sonrası dönemde ise kararlı bir şekilde uygulanan sıkı maliye ve para politikaları sayesinde makroekonomik istikrarın sağlanması yönünde önemli adımlar atılmış ve yüksek büyüme performansı sağlanmıştır. Gerçekleştirilen yapısal reformlar ve özelleştirmeler ile bir yandan kamunun ekonomi içindeki düzenleyici ve denetleyici işlevi kuvvetlendirilirken, diğer yandan özel sektörün ekonomi içindeki ağırlığı artırılmıştır. Ekonomik büyüme özel sektör kaynaklı olmuştur. Uygulanan sıkı maliye politikasının doğal bir gereği olarak gelir artırıcı ve harcamaları disipline edici tedbirler alınmış, bununla birlikte mali uyum büyük ölçüde gelir artırıcı politikalarla sağlanmıştır. Plan döneminde sağlık, sosyal yardım ve sosyal güvenlik sistemi önemli ölçüde genişletilmiştir. Bağımsız bir yapıya kavuşturulan Merkez Bankasının temel amacı, fiyat istikrarının sağlanması olarak belirlenmiştir. Bankacılık sistemi yeniden yapılandırılmıştır. Ekonomik gelişmede bilgi yoğun ve yüksek katma değerli mal ve hizmet üretimi ön plana çıkmış, özellikle işgücünün eğitim seviyesi ve gerekli yeteneklere sahip olması önem kazanmıştır. Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki payı % 1'in altında kalmıştır. İmalat sanayinin, teknoloji üretiminde yetersizlik, modern teknoloji kullanımının hızlı yaygınlaşmaması, nitelikli işgücü noksanlığı, yüksek katma değerli ürünlerde sınırlı üretim kabiliyeti, yeni gelişen sektörlerle yeterince yatırım yapılamaması, tesislerin üretim ve yönetim yapılarında iyileştirme ihtiyacı, yatırımcıların bilgiye erişimindeki

zorluklar, organize sanayi bölgeleri ihtiyacının yeterli düzeyde karşılanamaması ile kayıt dışılık ve ithalattan kaynaklanan haksız rekabet gibi hızlı gelişmeyi sınırlayan yapısal nitelikteki sorunları devam etmiştir.

2007 yılından itibaren uygulanmaya başlanılan IX. Kalkınma Planı ekonomik, sosyal ve kültürel alanda gerçekleştirilecek olan dönüşümü ele almaktadır. Ancak 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz ekonominin daralmasına ve beklentilerin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. İhracat, büyüme oranı ve istihdam azalmıştır. 2010 yılına gelindiğinde ihracat ve ithalatta tekrar artış yaşanmaya başlanmasına rağmen ithalat artışı ihracat artışından daha fazla olmuş ve cari işlemler açığı artmıştır.

Sanayileşme, ekonomik kalkınmanın temelini oluşturan vazgeçilmez bir süreçtir. Gelişmiş ülkeler çeşitli araçlarla kendi sanayilerini destekleyerek yapısal uyum ve rekabet gücünün sürdürülmesi yönünde politikalar uygulamaktadırlar. Bu gelişmeler, bilim ve teknoloji politikalarını ön plana çıkarmakta ve Ar-Ge çalışmalarına daha fazla kaynak ayrılmasını gerektirmektedir. Bilginin ekonomik alanda artan önemi ise bilgi ekonomisini ön plana çıkarmaktadır. Gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlere katkı sağlayan bireylerdeki bilgi, beceri ve benzer nitelikler olarak tanımlanan beşeri sermaye, insana yapılan yatırımlarla artmakta ve üretim sürecinin vazgeçilmez bir girdisi olmaktadır. Ayrıca sanayileşmede çevre boyutuna özel önem verilmektedir. Çevrenin korunması ekonomik kalkınmanın kalitesi, sürekliliği ve istikrarı açısından gerekli görülmektedir.

Kalkınmanın ana unsurlarından biri olan sanayileşmede, dış rekabete açık bir yapının oluşturulması önem arz etmektedir. İhracatta süreklilik ve ihracatın sağlanması içinde girdilerin dünya fiyatlarından temini, düşük fiyat ve düşük kaliteli ürünlerin meydana getirdiği haksız rekabete karşı sanayinin korunması gerekmektedir. Sanayileşmenin özel kesim eliyle sürdürülmesi de temel politikadır.

Dünya ticaretinin giderek serbestleşmesi ile beraber rekabet hızla artmaktadır. İmalat sanayiinin rekabet gücünün yükselmesi için bilgiye dayalı faktörlerin payı, teknoloji, yenilikler ve işgücü becerilerinden kaynaklanan toplam faktör verimliliğinin önemi daha da artmaktadır. Bilgiye dayalı faktörlerin iktisadi

faaliyetlerde ağırlığının artması, mevcut sermaye ve işgücü stoku ile daha fazla üretim yapabilme kapasitesine ve dolayısıyla daha yüksek toplam faktör verimliliği anlamına gelmektedir.

Türk şirketlerinin başlıca teknoloji edinme yollarına bakıldığında ise şirketlerin büyük çoğunluğunun yeni makine ve ekipman ithalatı yoluyla teknolojiye ulaşmakta oldukları görülmektedir. Ar-Ge faaliyetleri, kilit eleman istihdamı, tedarikçilerle anlaşmalar ve lisans alımı gibi diğer ülkelerde sıkça başvurulan teknoloji edinme yolları göreceli olarak daha az kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abaan, E. D.(1994). Enflasyonla Mücadelede İktisadi Politikalar ve Deneyimler. Ankara: TCMB, Tartışma Tebliği No: 9406.
- Acar, Y. (2008). *İktisadi Büyüme Modelleri*. 5. Baskı. Bursa: Dora Yayıncılık
- Akgüç, Ö. Türkiye Ekonomisinde Gelişmeler.
<http://journal.mufad.org.tr/attachments/article/446/2.pdf> [26.04.2011]
- Alkin,E. (1974). *İktisat*. Yayın No:341. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları
- Arısoy, İ.(2005) Türkiye’de Sanayileşme ve Temel Göstergeler Açısından Sanayinin Gelişimi *Çukurova Üniversitesi SBE Dergisi, 14(1)*.s: 45- 68.
- Atamtürk, B. (2007) Büyüme Teorileri ve IMF Politikaları. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 22(1)*, s:89-103.
- Ateş, S. (1998) Yeni İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Doktora Tezi*, Adana.
- Ateş, S. (1998a) İçsel Büyüme Modellerinde Fiziksel Sermaye Yatırımlarının Önem: Uluslar arası Verilerle Bir Bakış. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(1)*, s:1-27.
- Aytaç, D., Güran, M.C.(2010). Kamu Harcamalarının Bileşimi Ekonomik Büyüme Etkiler Mi? Türkiye Ekonomisi İçin Bir Analiz. *Sosyoekonomi, 2*, 130-152.
- Bakırtaş, İ., Varsak, S. (2009) Ekonomik Büyüme Üzerinde Beşeri Sermaye’nin Etkisi: Türkiye Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25*, (Aralık), s:49-60.
- Barber,J.W.(1999) İktisadi Düşünce Tarihi,(Çev: İhsan Durdu) 3. Baskı.Şule yayınları, İstanbul.
- Barro, R.J.(1988) Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth. *NBER Working Paper Series. Working Papper No:2588*, May Cambridge.
- Barro, R.J., Sala-I-Martin, X.,(1990) Public Finance in Models of Economic Growth.*NBER Working Paper Series, Working Paper No: 3362*. Cambridge.

- Barro, R.J.(1991) Economic Growth in a Cross Section of Countries. *The Quarterly Journal of Economics*, 106(2), pp:407-443.
- Barro, R.J., Mankiw, N.G., Sala-I-Martin, X., (1995) Capital Mobility in Neoclassical Models of Growth. *The American Economic Review*, 85(1).March, pp:103-115.
- Başol, K.(1995). *Türkiye Ekonomisi*. 6.Baskı. İzmir: Anadolu Matbaası
- Berber, M. (2004). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. 2.Baskı. Trabzon: Derya Kitabevi,
- Beyazıt, M.F. (2004) Türkiye Ekonomisi ve Büyüme Oranının Sürdürülebilirliği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5(1), s:89-99.
- Bozkurt, K. (2007) İçsel Büyüme Modelleri Bağlamında Türk İmalat Sanayinde Teknolojik Gelişme ve Ekonomik Büyüme. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 44(513), s:71-81.
- Çakmak, E., Gümüş, S.(2005) Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(1), s: 59-72.
- Çelik, Y. (2006) Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Sağlık. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 9(1), s:19-37.
- Çetin, A. (2005). Kamu Borçlarının Makroekonomik Etkileri: Ampirik Bir Analiz. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), (Nisan), s:67-79.
- Dalyancı,L., Oktar, S. (2010). Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 29(2), 1-22.
- Deliktaş, E. Malthusgil Yaklaşımdan Modern Ekonomik Büyüme. <http://eab.ege.edu.tr/pdf/1/c1-s1-m4.pdf> 20.12.2010
- Demir, M., Sever, E.(2008). Kamu Altyapı Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme (1980- 2007). *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 25(2), s:99- 118.
- Demir, O., (2002) .Durgun Durum Büyümeden İçsel Büyüme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), s: 1-16.
- Demir,O., Kutlar, A.Üzümcü,A., “Dış Ticaret ve Beşeri Sermayenin Büyümedeki Rolü: TürkiyeÖrneği”s:180-196.
www.arastirmax.com/system/files/dergiler/590/.../1/.../301_pp_180-196.pdf
[29.12.2010]

Doğan, A., Öztürk, N. (2010). Yeni Kalkınma Kuramları. Bütçe Dünyası Dergisi, 3(1), s:35-55.

Dolu, L., Atik, A.H., (2006). Kalkınma Teorileri ve Modern Kalkınma Bankacılığı Uygulamaları. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Matbaası.

DPT (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan4.pdf> [23.05.2011]

DPT (1984) Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan5.pdf> [23.05.2011]

DPT (1989) Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan6.pdf> [23.05.2011]

DPT (1995) Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/vii/plan7.pdf> [23.05.2011]

DPT (1995a) 1996 Yılı Programı
<http://ekutup.dpt.gov.tr/program/1996/prog96.pdf> [23.05.2011]

DPT (1996) 1997 Yılı Programı
<http://ekutup.dpt.gov.tr/program/1997/1997.pdf> [23.05.2011]

DPT. (1997). 1998 Yılı Programı
<http://ekutup.dpt.gov.tr/program/1998/1998.pdf> adresinden [24.06.2011]

DPT. (1998) 1999 Yılı Programı.
<http://ekutup.dpt.gov.tr/program/1999/1999.pdf> [27.06.2011]

DPT. (1999) 2000 Yılı Programı.
<http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2000/prog2000.pdf> [27.06.2011]

DPT (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Bilim ve Teknoloji Özel İhtisas Komisyonu Raporu.
<http://ekutup.dpt.gov.tr/bilim/oik544.pdf> [23.05.2011]

DPT(2000a) Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/plan8str.pdf> [23.05.2011]

DPT (2000b). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu.
[http:// ekutup.dpt.gov.tr/yabancis/oik532.pdf](http://ekutup.dpt.gov.tr/yabancis/oik532.pdf) [29.12.2011]

DPT(2000c) Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyon Raporu

<http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3156/oik545.pdf> [20.01.2012]

DPT.(2001). 2002 Yılı Programı.

<http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2002.pdf>, [27.06.2011]

DPT (2001a) Ortaöğretim: Genel Eğitim, Meslek Eğitimi, Teknik Eğitim Özel İhtisas Komisyonu Raporu.

<http://ekutup.dpt.gov.tr/egitim/oik589.pdf> [23.05.2011]

DPT(2001 b) Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu

<http://ekutup.dpt.gov.tr/vergi/oik608.pdf> [23.05.2011]

DPT (2001 c) Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gelirdag/oik610.pdf> [23.05.2011]

DPT. (2002). 2003 Yılı Programı.

<http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2003.pdf>, [27.06.2011]

DPT.(2003) Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004-2006)

<http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/8074/o-ukp.pdf> [14.08.2011]

DPT. (2003a). 2004 Yılı Programı.

<http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2004.pdf> [27.06.2011]

DPT.(2004). Devlet Yatırımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/politika/devletya.pdf> [23.05.2011]

DPT. (2004a). 2005 Yılı Programı.

<http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2005.pdf> [27.06.2011]

DPT.(2005). 2006 Yılı Programı.

<http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2006.pdf>, [27.06.2011]

DPT.(2005a)Dokuzuncu Kalkınma Planı Bilim ve Teknoloji Özel İhtisas Komisyon Raporu

http://plan9.dpt.gov.tr/oik19_bilimteknoloji/19bilimveteknoloji.pdf
[17.01.2011]

DPT (2006) Dokuzuncu Kalkınma Planı

<http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/13744/plan9.pdf> [12.08.2011]

DPT. (2006a). 2007 Yılı Programı.

<http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2007.pdf> [27.06.2011]

DPT. (2006b) Dokuzuncu Kalkınma Planı Vergi Özel İhtisas Komisyon Raporu

- http://plan9.dpt.gov.tr/oik09_vergi/vergi.pdf [17.01.2011]
- DPT. (2006c) Dokuzuncu Kalkınma Planı Eğitim Özel İhtisas Komisyon Raporu
http://plan9.dpt.gov.tr/oik50_egitim/egitimor.pdf [17.01.2012]
- DPT (2007) İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu
<http://ekutup.dpt.gov.tr/isgucu/öik662.pdf> [23.05.2011]
- DPT. (2007a). 2008 Yılı Programı.
http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2008_programi.pdf [27.06.2011]
- DPT(2007 b) Dokuzuncu Kalkınma Planı Dış Ticaret Özel İhtisas Komisyon Raporu
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ticaret/öik660.pdf> [17.01.2012]
- DPT(2007c) Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyon Raporu
<http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3153/oik683.pdf>
[20.01.2012]
- DPT. (2008). 2009 Yılı Programı.
<http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2009.pdf> [27.06.2011]
- DPT (2009) Eğitim: Okul Öncesi, İlk ve Ortaöğretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu
<http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/4822/oik-egitim-i.pdf> [23.05.2011]
- DPT(2009a) 2010 Yılı Programı.
<http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/7829/Prog2010.pdf> [27.06.2011]
- DPT (2010) 2011 Yılı Programı
http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/10044/PROGRAM_2011_BakanlarKK-26112010.pdf [23.05.2011]
- DPT (2011). 2012 Yılı Programı.
http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/13490/2012PROGRAM_BKK_30102011.pdf [17.01.2012]
- Duran, M.S.(1997). Kalkınma stratejileri ve Teşvik Politikalarının Belirlenmesi. *Hazine Dergisi*, 5, 27-45
- Dursun, H. (1998) İnsan Sermayesi ve Ekonomik Büyüme. *Hazine Dergisi*, 10, (Nisan), s:81-92.
- Dursun, H.,(2006). Dış Yardımla Ekonomik Büyüme ve Kalkınma. *Kamu-iş*, 8(4)

- Egeli, H.A. Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi.
<http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd2/sbd-2-11.pdf>
 [05.06.2011]
- Egeli, H.A. (1998). Türk İmalat Sanayii Sektörlerinin İhracata Katkısı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(Güz), s:1-14.
- Emsen, Ö.S., Gerni, C., Değer, M.K. İthalata Dayalı İhracat ve Ekonomik Büyüme:1980-2006 Türkiye Deneyimi. *2.Ulusal İktisat Kongresi. 20-22 Şubat 2008. DEÜ İİBF İktisat Bölümü. İzmir.*
- Ercan,N.Y., “İçsel Büyüme Teorisi :Genel Bir Bakış”
[http:// ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/ercanny.pdf](http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/ercanny.pdf) [28.11.2010]
- Erdem, H., Ökmen, F.(2008) Kalkınma ve Sürdürülebilir Kalkınma. *11. İktisat Öğrencileri Kongresi, İzmir (8-9 Mayıs).*
- Erdoğan, S. (2006). Türkiye'nin İhracat Yapısındaki Değişme ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon ve Nedensellik Testi Uygulaması. *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, 10(9), 30-39.
- Erim, N.(2007). *İktisadi Düşünce Tarihi*. Ankara: Palme Yayıncılık
- Ertek, T. (2009). *Temel Ekonomi*, 3.Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Ertekin, M.S. (2005) Yenilik ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Mevzuat Dergisi*, 92(8), Ağustos.
- Eser, E. Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler (Uzmanlık Tezi).T.C.Kalkınma Bakanlığı, Yayın No: 2822, (Nisan).
- Eşiyok, B.A. (2003) İstihdam, Birikim, Büyüme ve Sektörel Gelişme Dinamikleri. *Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Genel Araştırmalar*. Ankara.
- Eşiyok, B.A. (2004) Türkiye Ekonomisinde Kalkınma Stratejileri ve Sanayileşme (Dün-Bugün- Yarın), *Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Genel Araştırmalar*, (Mayıs), Ankara.
- Eşiyok, B.A.(2006). İktisadi Dönemler İtibariyle Türkiye Ekonomisinde Kalkınma (1923-2004). Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Matbaası.
- Eşiyok, B.A. (2004) Türkiye'nin Kalkınma Sürecinde Teknoloji, Yenilik ve Bilişim Sektörü. *Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Genel Araştırmalar*, Ankara.

- Eşiyok, B.A. (2009) Türkiye'nin Kalkınma Sürecine İlişkin Tespitler ve Öneriler. *Kalkınma (Türkiye Kalkınma Bankası Yayını)*, 51, Ocak- Mart, s:7-13.
- Genç, M.C., Değer, M.K., Berber, M. Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Ekonomisi Üzerine Nedensellik Analizi. *Uluslararası 7. Bilgi, Ekonomi, ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı*. s:48-60.
- Gönel, F.D. Globalleşen Dünya'da (Nasıl Bir) Sürdürülebilir Kalkınma. <http://www.yildiz.edu.tr/~gonel/akademikdosyaları/yayınlar/globallesendunya.pdf> [23.07.2011]
- Güçlü, S., Bilen, M. (1995). 1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler. *Yeni Türkiye Dergisi*, 6, (Eylül- Ekim), s:160-171.
- Gürlük, S.(2001). Dünya'da ve Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma. *Uludağ Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 19(4).
- Hazine Müsteşarlığı,(---), Güçlü Ekonomiye Geçiş Programında Temel Yapısal Reform Konuları-Genel Değerlendirme, <http://www.hazine.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Hazine%20Web/Arastirma%20Yayin/Kitaplar/Yap%C4%B1sal%20Reformlar/Genel%20De%C4%9Ferlendirme.pdf> [26.06.2011]
- Harris, J.M. (2000) Sürdürülebilir Kalkınmanın Temel Prensipleri (Çev.E.Özmete) <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/EmineOzmet2eviri.pdf> [23.07.2011]
- Hiç, M. (1994). *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Işık, N., Alagöz, M. (2005) Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(Ocak-Haziran), s:63-75.
- Jones, C.I. (2001). *İktisadi Büyümeye Giriş*. 1.Baskı. İstanbul: Literatür Yayınları
- Kar, M., Taban, S. Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(3), s:145-169.
- Gönel, F.D. Globalleşen Dünya'da (Nasıl Bir) Sürdürülebilir Kalkınma. <http://www.yildiz.edu.tr/~gonel/akademikdosyaları/yayınlar/globallesendunya.pdf> [23.07.2011]
- Karakayalı, H. (2002). *Makro Ekonomi*. Manisa: Emek Matbaası.
- Karaçor, Z.Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000- Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri”

- http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/articles/2006/16/ZKARACOR.PDF [25.07.2011]
- Karataş, M. (2000). 1990 Sonrası Türkiye’ de Uygulanan Para Programları. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(4), s:131- 153.
- Karataş, M., Çankaya, E. (2010) İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3-Güz), s:29-55.
- Kartal, F. (2011). Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesi Stratejisi ve Para Politikasının Görünümü. *Maliye Finans Yazıları*, 25(91), (Nisan), s:77-100.
- Kaynak, M.(2009). *Kalkınma İktisadı*. 3.Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi
- Kazgan, G.(2002). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. 10.Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kepenek, Y. - Yentürk, N. (2007). *Türkiye Ekonomisi*. 19. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kepenek, Y. Sanayileşme Politikaları ve Türkiye’nin Sanayileşmesi. <http://arsiv.mmo.org.tr/pdf/10653.pdf> [05.06.2011]
- Kibritçioğlu, A.(1998) İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53(1-4), (Ocak- Aralık), s:207-230.
- Köse, S. 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması. <http://www.setav.org/ups/dosya/44252.pdf> [06.06.2011]
- Lucas, R.E., (1988) On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22, pp:3-42. North-Holland.
- Manisalı, E.(1978). *Gelişme Ekonomisi*, 2.Baskı. İstanbul: Güryay Matbaacılık.
- Minibaş, T. Sürdürülebilir Kalkınma ve Etkileri. http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-15.pdf [23.07.2011]
- MÜSİAD (2008). 2008 Yılı Türkiye Ekonomisi Raporu. İstanbul.
- MÜSİAD.(2010). 2010 Yılı Türkiye Ekonomisi Raporu. İstanbul.
- MÜSİAD. (2011) Ekonomi Raporu 2011 Sürdürülebilir Büyüme için Stratejik Dönüşüm. *MÜSİAD Araştırma Raporları:74*, Haziran, İstanbul.
- Ögeç, M., Köşkeröğlu, B., Shamsuvarov, N. 24 Ocak Kararları.

<http://ipsalamyo.trakya.edu.tr/arsiv/senem/2010-2011%20Bahar/24ocakkararlar.pdf> [06.06.2011]

Özcan, H.A. Dünden Bugüne Dış Ticaretimizdeki Gelişmeler.
<http://web.sakarya.edu.tr/~kaymakci/makale/dundenbugune.pdf>
[05.06.2011]

Özdemir, Y.(2007)Türkiye’ de Yatırım Harcamalarının Gelişimi ve Kamu Yatırım Politikaları. *Bütçe Dünyası*, 3(27), (Güz), s:72-82.

Özen, A. (2003) Türkiye’de Transfer Harcamalarının Gelişimi ve Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), s:205-228.

Özsağır, A. (2008). Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği. *KMU İİBF Dergisi*, 8(14)
<http://iibfdergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/haziran2008/Cilt8/Say14/332-347.pdf>
[20.12.2010]

Öztürk, N. (2005)İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü. *Sosyo Ekonomi*, 2005-1.

Öztürk, N., Doğan, A.(2010). Yeni Kalkınma Kuramları. *Bütçe Dünyası Dergisi*, 33(1), 35-55.

Özyol, A. Sürdürülebilir Kalkınma.
www.hydra.com.tr/uploads/kutup9.pdf [23.07.2011]

Pamuk, Ş. (2007) Dünyada ve Türkiye’de İktisadi Büyüme (1820-2005) .
Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları.1(2), s:3-26.

Parasız, İ. (2008). *Büyüme Teorileri*. 3.Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları

Parente,S. L. The Failure of Endogenous Growth.
<http://chula.livocity.com/econ/Macro%20Charit%20%20Paitoon/Charit%20too/The%2520Failure%2520of%2520Endogenous%2520Growt h.pdf>
[09.11.2010]

Prebischer, R. (1963) çev. Kuruç, B. Latin Amerika’nın Ekonomik Kalkınması ve Belli Başlı Sorunları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 18(1). (Mart). s: 103- 142.

Ricardo , D. (1965). *The Principles of Political Economy and Taxation*. No:590,
London: Everyman’s Library

Rodrik, D. (2010) Yapısal Dönüşüm ve İktisadi Kalkınma.
<http://www.tepav.org.tr/merihcelasun/lessons/AnmaDersi1.pdf> [26.04.2011]

- Savi, F.Z., Kandemir, O., Ulusoy, T. (2008) Teknoloji ve Yeniden Şekillendirdiği Makro Ekonomik Büyüme Modelleri. *Üniversite- Sanayi İşbirliği Merkezleri Platformu Üniversite Sanayi İşbirliği Ulusal Kongresi*, (27-28 Haziran), Adana.
- Saygılı, Ş., Cihan, C., Yurtoğlu, H. (2001) Verimlilik ve Büyüme: Türkiye Ekonomisi İçin Ülke Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Sayıştay Dergisi*, (43), Ekim-Aralık. s:23-56
- Sen ,A.(Ed) (1970). *Growth Economics*. Penguin Modern Economics Readings Penguin Books, England
- Sezgin, Ş. (2009)Türkiye’de 1990-2006 Yılları Arasında Dış Ticaret- Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, s:175-190.
- Smith,A. “*Ulusların Zenginliği* ”Yunus,A- Bakırcı,M.(çev)Alan yayıncılık Bilim Dizisi 37/7
- Soyak, A., Erdoğan, N., (2008) Türkiye’nin Kalkınma Anlayışının Dönüşümünde IMF-Dünya Bankası Yapısal Uyum Politikalarının Rolü. http://mpira.ub.uni-muenchen.de/11466/1/MPRA_paper_11466.pdf [06.12.2011]
- Şahin, H.(2009). *Türkiye Ekonomisi*. 10.Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Şanlı, B. (2006). Enflasyon Hedeflemesi Uygulamaları ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (16), s:37-56.
- Şenses, F. (2004) Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel mi? <http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series04/0409.pdf> [12.06.2011]
- Şenses, F., Kırım, A. Türkiye’de 1980 Sonrası Ekonomik Politikalar – Sanayileşme Etkileşimi ve Sanayinin Yeniden Yapılanma Gerekleri. <http://arsiv.mmo.org.tr/pdf/10654.pdf> [05.06.2011]
- Şimşek, A.(2006). Kamu Maliyesi Dengesinin Sağlanmasında Maliye Politikasının Rolü : 2000 Sonrası Türkiye Deneyimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 309-331.
- Şiriner, İ. Doğru, Y.(2008). *Türkiye’de Büyümenin Ekonomi Politikası*. 2.Baskı. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Taban, S., Kar, M. (2003) Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(3), s:145-169.
- Taban,S.,-Kar,M.(2006). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Analizi, 1969-2001” *Sosyal Bilimler Dergisi*,1, 159-182.

- Taban, S.(2010). *İçsel Büyüme Modelleri*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım
- Taban, S. (2011) Küresel Finans Krizi Öncesi ve Sonrası Dönemde Türkiye’de Ekonomik Büyümenin Dinamikleri. *Seta Analiz*, 37, Mart.
- Taşar, M.O.(2010). “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi. *Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 3(1), s:76-97.
- Tatlıdil, H., Ünal, E. (2010) Türkiye İçin Sürdürülebilir Kalkınma Skoru Geliştirilmesi. *TİSK Akademi*, 1, s:44-63.
- TCMB,(1999). Yıllık Rapor (1998), *Altmış Yedinci Hesap Yılı Hakkında Banka Meclisi’nce Hazırlanan Faaliyet Raporu Bilanço, Kar ve Zarar Hesabı Denetim Kurulu Raporu*. Ankara.
- TCMB,(---), Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı. http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.pdf, [27.06.2011]
- TCMB (2001) Yıllık Rapor (2000), *Altmışdokuzuncu Hesap Yılı Hakkında Banka Meclisi’nce Hazırlanan Faaliyet Raporu, Bilanço, Kar ve Zarar Hesabı Denetleme Kurulu Raporu*, Ankara.
- TCMB. (2001a). Para Politikası Raporu. <http://www.tcmb.gov.tr/research/parapol/ppr-kasim2001.pdf> 03.07.2011
- TCMB, (2002). Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri. www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kuresel.pdf [26.07.2011]
- TCMB. (2002a) Yıllık Rapor (2001). *Yetmişinci Hesap Yılı Hakkında Banka Meclisi’nce Hazırlanan Faaliyet Raporu, Bilanço, Kar ve Zarar Hesabı Denetleme Kurulu Raporu*, Ankara.
- TCMB. (2003) Yıllık Rapor (2002). *Yetmiş Birinci Hesap Yılı Hakkında Banka Meclisi’nce Hazırlanan Faaliyet Raporu, Bilanço, Kar ve Zarar Hesabı Denetleme Kurulu Raporu*, Ankara.
- TCMB. (2004) Yıllık Rapor (2003). *Yetmiş İkinci Hesap Yılı Hakkında Banka Meclisi’nce Hazırlanan Faaliyet Raporu, Bilanço, Kar ve Zarar Hesabı Denetleme Kurulu Raporu*, Ankara.
- TCMB. (2005) Yıllık Rapor (2004). *Yetmiş Üçüncü Hesap Yılı Hakkında Banka Meclisi’nce Hazırlanan Faaliyet Raporu, Bilanço, Kar ve Zarar Hesabı Denetleme Kurulu Raporu*, Ankara, s: 15-74.

- TCMB. (2006) Yıllık Rapor (2005). *Yetmiş Dördüncü Hesap Yılı Hakkında Banka Meclisi'nce Hazırlanan Faaliyet Raporu, Bilanço, Kar ve Zarar Hesabı Denetleme Kurulu Raporu*, Ankara, s: 13-72.
- Tezel Y. S., (1989). *İktisadi Büyüme*. Ankara.
- TMMOB (2007) Ülke Örnekleri ile Kalkınma ve Sanayileşme Modelleri. *TMMOB Sanayi Kongresi 2007 Oda Raporu*, Yayın No: MMO/2007/457.
- Tonus, Ö. (2007) Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye'de Dışa Açıklık ve Sanayileşme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, s:193-214.
- Türel, O. Türkiye'de Sanayi Politikalarının Dünü ve Bugünü.
http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/TurelJan08.pdf
[05.06.2011]
- Türker, M.T., (2009) İçsel Büyüme Teorilerinde İçsel Büyümenin Kaynağı ve Uluslararası Ticaret Olgusuyla İlişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (25) Aralık, 87-94.
- TÜSİAD. (1995). Türkiye İçin Yeni Bir Orta Vadeli İstikrar Programına Doğru. Yayın No: TÜSİAD - T / 95, 6-180. İstanbul. (Haziran).
- TÜSİAD. (1995a). 1995 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi. Yayın No: TÜSİAD-T / 95, 1-169. İstanbul. (Ocak)
- TÜSİAD. (1996). 1996 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi. Yayın No: TÜSİAD-T / 96, 1 / 191). İstanbul. (Ocak).
- TÜSİAD. (2001). Türkiye Ekonomisi 2001. Yayın No: TÜSİAD-T/2001-12-316. İstanbul. (Aralık)
- TÜSİAD. (2005) Ekonomik Büyüme Anlamak: Makro Düzeyde, Sektör Düzeyinde, Firma Düzeyinde, Yayın No: TÜSİAD-T/2005-04-392. (Nisan).
- TÜSİAD. (2005a) Türkiye'de Büyüme Perspektifleri: Makroekonomik Çerçeve Dinamikler/ Strateji. *TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No:1*. Yayın No: TÜSİAD-T/2005-06/398. (Haziran).
- Tüylüoğlu, Ş. (2004). Küreselleşme Sürecinde Kalkınma Politikaları ve Devletin Zayıflayan Rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 9(1), 257-280
- Tüylüoğlu, Ş. (2006) Sosyal Sermaye, İktisadi Performans ve Kalkınma: Bir Yazın Taraması. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 12, s:14-60.

- Tüysüz, N. (2011) Sosyal Sermayenin Ekonomik Gelişme Açısından Önemi ve Sosyal Sermaye Endeksinin Hesaplanması (Uzmanlık Tezi), T.C. Kalkınma Bakanlığı, Yayın No: 2827 .(Kasım).
- Ulusal Ekonomik Program.(2001). *Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi*, 6,(Nisan), s: 4-7.
- Ural, M. (2003). Finansal Krizler ve Türkiye. *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 18(1), s:11-28.
- Ünsal, E.M. (2007). *İktisadi Büyüme*. 1Baskı. Ankara: İmaj Yayınevi
- Varol, G. Müge.(2003) .Cumhuriyetin 80. Yılında 1923-2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi. *Dış Ticaret Dergisi*, yıl 8, özel sayı (Ekim), s: 153-170.
- Voyvoda,E., Yeldan, E. Türkiye Ekonomisi İçin Kriz Sonrası Alternatif Uyum Stratejileri.
<http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/V%26Y-ERC2002Turkce.pdf>
[20.06.2011]
- Yardımcı, P. (2006) İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, 10 (9), (Haziran), s:96-115.
- Yardımcı, P., (2009). İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye’de İçsel Büyümenin Dinamikleri. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, Haziran, sayı:10, 96-115.
- Yavilioğlu, C.(2002).Kalkınmanın Anabilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), s: 59-77.
- Yavilioğlu, C. (2002a). Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri (Eleştirel Bir Yaklaşım). *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), s: 49-70
- Yeldan, E. (2004). Türkiye Ekonomisinde Dış Borç Sorunu ve Kalkınma Stratejileri Açısından Analizi.
www.calismatoplum.org/sayi1/makale1.pdf [26.07.2011]
- Yeldan,E. Büyümenin Kaynakları Üzerine.
http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/BSB14Temmuz03.pdf
[27.06.2011]
- Yeldan, E. Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler.
<http://www.setav.org/ups/dosya/10391.pdf> [23.07.2011]

- Yıldırım, O. (2003). Kura Dayalı İktisat Politikası Çerçevesinde Enflasyonu Düşürme Program ve Türkiye Ekonomisinde İstikrar Arayışları. *Dış Ticaret Dergisi*, 27.(Ocak).
- Yılmaz, A., Karataş,T.(2009). Türkiye Ekonomisinde 2001 Krizi Sonrası Süreçte Cari İşlemler Açığının Nedenleri Üzerine Bir İnceleme. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 17(2), 69-96.
- Yılmaz, Ö.G. Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *İstanbul Üniversitesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 2, s:63-75.
- Yılmaz, M.(2010). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyal Bilimler*, 8 (1), 241-260.
- Yiğitoğlu, A.İ. (2005). 2001 Krizi Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinin ve Bankacılık Sektörünün Değerlendirilmesi. *Sosyoekonomi*, (1), (Ocak-Haziran), s:115-125.
- Yücel, İ.H. (2006) Türkiye’de Bilim Teknoloji Politikaları ve İktisadi Gelişmenin Yönü. Yayın No: DPT: 2690.(Haziran)
- Yükseler, Z. (2009). Türkiye’de Kriz Dönemlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Ödemeler Dengesi Uyumu. TCMB. (Temmuz).
- Yülek, M.A. (1997) İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine. *Hazine Dergisi*, 6, (Nisan), s:1-14.